

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRKÜLERDE YERYÜZÜ UNSURLARI İLE İLGİLİ MİTOLOJİK ÖGELER

TEZ YAZAN

Erkan MEMİŞ

Danışman: Dr. Öğreti Üyesi Begüm KURT

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (Çukurova Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / OCAK 2020

ONAY

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

201711082 numaralı öğrenciniz olan Erkan MEMİŞ tarafından hazırlanan “Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Ögeler” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Üniv. İçi - Asıl Üye -Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi: Begüm KURT

Üniv. İçi – Jüri Asıl Üyesi: Prof. Dr. Sevin ARSLAN

Üniv. Dışı – Jüri Asıl Üyesi: Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
(Çukurova Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

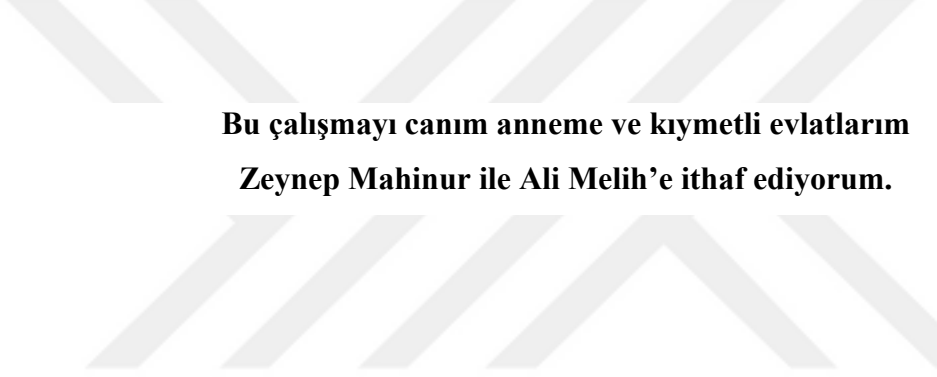
07 / 01 / 2020

Doç. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

**Bu çalışmayı canım anneme ve kıymetli evlatlarım
Zeynep Mahinur ile Ali Melih'e ithaf ediyorum.**

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

07 / 01 / 2020

Erkan MEMİŞ

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca desteklerini bir an bile esirgemeyen öğrencim Ayşe DOĞAN'a, bilgi ve deneyimiyle bana yol gösteren, ne zaman arasam kıymetli vaktinden bana zaman ayıran çok değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Begüm Kurt'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Çalışmam süresince bana her daim gönülden inanan ve destek olan tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

07 / 01 / 2020

Erkan MEMİŞ

ÖZET

TÜRKÜLERDE YERYÜZÜ UNSURLARI İLE İLGİLİ MİTOLOJİK ÖGELER

Erkan MEMİŞ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi. Begüm KURT

Ocak 2020, 171 sayfa

Türküler, ait olduğu toplumun tüm özelliklerini, duygularını, düşüncelerini, hayallerini vb. içinde barındıran ve değişik ezgilerle dile gelen anlatı hazineleridir. Temelinde anlatı bulunan mitolojinin farklı unsurlarına değişik türkü metnlerinin içinde rastlamaktayız.

Şamanizm'in izlerini Orta Asya Türk kültüründe görmekteyiz. Bu izler değişik şekillerde türkülerde de karşımıza çıkmaktadır. Türkülerin kökleri oluştukları toplumun içindedir. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar yaşadıkları topraklarda birlikte ortak yaşantılarının delili olan türküler, mitolojik devirlerden vazgeçilemez izler taşıyarak bir kültür hazinesi olmuştur. Türk kültür tarihine baktığımızda kutsal ağaçların ve bitkilerin, kutsal kuşların, kutsal diğer hayvanların, kutsal sayıların ve kozmolojik unsurların toplum hayatında varlığını sürdüren mitolojik unsurlar olduklarını görmekteyiz. Ortaya çıktığı toplumun özelliklerini en iyi şekilde yansıtan türkülerde, bu mitolojik motif ve sembollerin bize toplumla ilgili birçok ipucu verdiği açıktır. Bir çeşit toplumsal hafıza özelliğine sahip türkü metinleri, tarihsel süreç içinde kültür taşıyıcısı rolüyle mitolojik unsurların da izlerini muhafaza etmeyi -ülke sınırlarının neredeyse kalmak üzere olduğu küreselleşen dünyada- başarmıştır.

Çalışmada “Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Ögeler”i inceledik. Tez, “Giriş”, “Türkü ve Mitoloji”, “Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Ögeler” ve “Sonuç ve Öneriler” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Tezin “Giriş” kısmında araştırmanın konusu, amacı, kapsam ve sınırlılıkları ile yöntemi açıklanmıştır. “Türkü ve Mitoloji”, başlığını taşıyan ikinci bölümde türkü kavramı, türkü türünün tarihçesi, türkünün işlevleri ve özellikleri ile mit ve mitoloji kavramlarının tanımı, mitlerin işlevleri ve özellikleri, Türkü-Mitoloji ilişkisi yer almıştır. Tezin asıl kısmını oluşturan “Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik

Ögeler” adlı üçüncü bölümde türkü metinlerinde yer alan mitolojik unsurlar değerlendirilmiştir. Bu temel bölümlerden elde edilen neticeler dördüncü bölümde yer alan “Sonuç ve Öneriler” kısmında verilmiştir.

Çalışmada TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisinin I. ve II. cildinde yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğeleri yansıttığını düşündüğümüz türkü metinlerinin incelemesi yapılmıştır.

Tezin sonuna çalışmamız süresince yararlandığımız kaynaklar listesi de eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkü, mit, mitoloji, yeryüzü unsurları, mitolojik öğeler

ABSTRACT**MYTHOLOGICAL ELEMENTS RELATED TO EARTH FACTORS IN FOLK SONGS****Erkan MEMİŞ****Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Dr. Begüm KURT****January 2020, 171 pages**

Folk songs which contain all the features of the community, emotions, thoughts, dreams etc. are narrative treasures and expressed in different tunes. We come across different elements of mythology that based on narrative in different folk texts.

We see traces of Shamanism in Central Asian Turkish culture. These traces also appear in different ways in folk songs. The roots of folk songs are in the society in which they are formed. Folk songs, which are the proof of common living together in the lands where Turks lived from Central Asia to Anatolia, became a treasure of culture by carrying indispensable traces of mythological periods. When we look at the history of Turkish culture, we see that sacred trees and plants, sacred birds, sacred other animals, sacred numbers and cosmological elements are mythological elements that continue their existence in society. It is clear that these mythological motifs and symbols give us many clues about the society in folk songs that best reflect the characteristics of the society in which they emerge. Folk songs, which have the characteristics of a kind of social memory, have also succeeded in preserving the traces of mythological elements in the globalizing world where the borders of the country are almost to remain, with the role of cultural carrier in the historical process.

In this thesis, we have examined “Mythological Elements Related to Earth Factors in Folk Songs”. The thesis consists of four chapters: “Introduction”, “Folk Songs and Mythology”, “Mythological Elements of Earth Factors” and “Conclusion and Evaluation”. In the second chapter titled “Folk Songs and Mythology”, the concept of folk songs, the history of folk songs, the functions and characteristics of folk songs, the definition of myth and mythology concepts, the functions and characteristics of myths, the folk songs-mythology relationship took place.

In the third chapter "Mythological Elements Related to the Factors of the Earth" which constitutes the main part of the thesis, the mythological elements in the texts of folk songs are evaluated. The results obtained from these main sections are given in the "Conclusion and Evaluation" section. At the end of our thesis, the list of sources that we used during our study was added.

Key Words: Folk songs, myth, mythology, earth factors, mythological elements.

ÖN SÖZ

Türkü ve mitoloji geçmiş ile geleceğin izlerini içinde bulabileceğimiz iki kavram, iki anlatıdır. Bir toplumun geçmişinden gelen dünyaya dair görüşlerini anlamının, dününde ve bugünüde yeryüzüne ait inanmalarını tespit etmenin yolu mitolojilerini iyi tanımaktan geçmektedir. Bir motif ve sembol ilmi olan mitolojinin birçok hazineyi içinde gizlediği bilinmektedir. Bu gizli hazineleri keşfetmek için geçmişin derinliklerine inerken elimizdeki en önemli aydınlatma araçlarından bir tanesi türkülerdir. Türkü metinlerinin her bir kelimesinde içinden çıktığı toplumun maddi ve manevi değerlerini bulmak mümkündür.

Çalışmanın her aşamasında türkü ve mitoloji kavramları yalnızca terimsel bir anlam olmaktan çıkıp Türk halkının geçmiş zamanlardan günümüze kadar olan yaşantı, düşünce yapısı ve daha pek çok alanda geçirdiği değişim ve dönüşümleri anlama fırsatı veren kodlar olarak görülmüştür

Herhangi bir mitolojik motifin türkünün ana konusuyla ilişkili veya ilişkisiz biçimde türkü metinlerinde yer alabileceği düşüncesinden hareketle türkü ile mitoloji arasındaki bağı ortaya çıkarma hedefi bu çalışmamızın çıkış noktası olmuştur. Nitekim incelememiz sırasında kimi türkülerde yoğun mitolojik unsurlara rastlanılırken kimi türkülerde ise yeryüzü unsurları bağlamında mitoloji ile türkü arasında kaynaşımın güçlü olması değerlendirmeyi oldukça zorlaştırmıştır. Bununla birlikte pek çok araştırmacı tarafından farklı başlıklar ve temalarla incelenen mitoloji ve türkü kavramlarının araştırılması yoluyla derlenen bilgiler yeryüzü unsurları bağlamında her iki kavramı ele alarak aralarındaki ilişkiye dikkatlerin çekilmesine olanak tanımıştır. Mitoloji ve türkünün; genelde bir halkı özelde de Türk halkını tarihsel süreç içinde anlama ve tanıma olanağı sunmasından dolayı oldukça önem ve hassasiyetle incelenmesi gereken kavramlardır.

07 / 01 / 2020

Erkan MEMİŞ

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ÖN SÖZ	x
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiv
EKLER	xv

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.4.1 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	4
1.5. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	4
1.5.1. Kitaplar	4
1.5.2. Makaleler	6
1.5.3. Tezler	7

BÖLÜM II

2. TÜRKÜ VE MİTOLOJİ

2.1. Türkü Kavramı ve Türkü Türünün Tarihçesi	8
2.1.1. Türkülerin İşlevleri ve Özellikleri	12
2.2. Mit ve Mitoloji Kavramları	14

2.2.1. Mitlerin İşlevleri ve Özellikleri	16
2.3. Türkü – Mitoloji İlişkisi	19

BÖLÜM III

3. TÜRKÜLERDE YERYÜZÜ UNSURLARI İLE İLGİLİ MİTOLOJİK ÖGELER

3.1. Yeryüzü Unsurları	22
3.1.1. Toprak	23
3.1.2. Oba/Ova	31
3.1.3. Dağ	33
3.1.4. Taş/Kaya	49
3.1.5. Su	59
3.1.5.1. Irmak	66
3.1.5.2. Deniz	66
3.1.5.3. Çay	67
3.1.5.4. Pınar	67
3.1.5.5. Göl	68
3.1.6. Ağaç	81
3.1.6.1. Çam	87
3.1.6.2. Kayın	87
3.1.6.3. Kavak	89
3.1.6.4. Ardıç	90
3.1.6.5. İğde	90
3.1.6.6. Elma	91
3.1.6.7. Nar	93
3.1.6.8. İncir	96
3.1.6.9. Selvi	96
3.1.6.10. Zeytin	98
3.1.6.11. Gül	99
3.1.7. Ateş	118
3.1.7.1. Ocak	126
3.1.8. Maden	130
3.1.8.1. Demir	130

3.1.8.2. Bakır	133
3.1.8.3. Altın	134
3.1.8.4. Gümüş.....	139
3.1.8.5. Kömür	140

BÖLÜM IV

4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	143
4.1. Sonuç.....	143
5. KAYNAKÇA	147
6. EKLER	154
7. ÖZGEÇMİŞ	156

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve sair
Yay.	: Yayınları/Yayıncılık
yy.	: Yüzyıl

EKLER

6.1. Etik Kurul Onay Belgesi.....	154
--	------------

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın tanıtılmasına ilişkin; araştırmanın konusu, amacı, önemi, araştırmanın yöntemi, araştırmanın kapsamı ve sınırlılıkları gibi başlıklar yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu

İnsanlık tarihi boyunca kendini ifade etmenin ve çevresinde meydana gelen durumları anlamamanın mücadelesini veren bireyler tarihsel süreç içinde pek çok yola başvurmuştur. İnsanların olan biteni kavramada gösterdikleri tavrı anlatan en net ürünlerden biri kuşkusuz ki yarattıkları mitlerdir. Mitoloji her ne kadar doğüstü güçleri, tanrıları, tanrıçaları veya kutsalı ele alıyor olsa da insanlara varoluş süreçlerinde sağladıkları katkı göz ardı edilemez. Mitoloji insanlara belli durumların oluşunu açıklamakla birlikte onlara belli şekillerde davranma ve çeşitli ritüellere uyma gerekliliğini de zorunlu kılmaktadır.

Türküler ise toplumun yaşam serüvenini gün yüzüne çıkarma bakımından mitolojiden beslenmektedir. Nesilden nesle gerek yazı ile gerek sözlü bir şekilde aktarılan ve yaşatılan türküler onu oluşturanların yaşantısı hakkında oldukça önemli sayılabilecek bilgileri içermektedir. Bir toplumun yaşantısını, hislerini veya olaylar karşısında verdikleri tepkileri anlamamanın en kısa yollarından biri, türküler içerisinde kullandıkları kavramları ve onlara yüklenen anlamları incelemekten geçmektedir.

İlk bakışta türkü ile mitoloji arasındaki ilişki pek belirgin olmamakla birlikte; mitoloji ve türkülerinde geliştikleri toplum hakkında bilgi edinme kaynakları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu yönüyle bakıldığında çalışma, hem genel olarak türkü ve mitoloji kavramlarını yeryüzü unsurları bağlamında ele alarak hem iki kavram arasındaki ilişkiye dikkatleri çekmeye çalışmakta hem de daha özelde Türk halkının yaşantısına dair bilgileri edinmeye çalışmaktadır. Bir türkü metninin herhangi kısmı olarak görülen kimi kavramların mitolojideki anlamlarının bilinmesiyle birlikte daha detaylı bir anlamı karşıladıkları görülmektedir. Bu sayede de türküler, yalnızca edebiyat ürünü olmaktan ziyade tarihî ve sosyolojik bilgi kaynakları olarak değerlendirme imkânı doğmaktadır.

Konunun içerik bakımından oldukça geniş olması ve Türkülerde Gök ve Gök Unsurlarının başka bir çalışmada ele alınmış olması sebebiyle araştırmanın kapsamı yeryüzü unsurları olarak sınırlandırılmıştır. Özellikle Türk halkının yaşam tarzı göz önünde bulundurulduğunda çevrelerinde neredeyse sürekli karşılaştıkları ve bir şekilde ilişki içinde bulundukları yeryüzü unsurlarının dağlar, sular, ağaçlar ve daha pek çok unsur olarak sıralanması mümkündür. Bundan ötürü bu unsurlar detaylı bir şekilde çalışma içinde ele alınmıştır.

Genel hatlarıyla bu şekilde sıralanabilen çalışmanın, alan yazınında türkü ve mitoloji kavramlarını yeryüzü unsurları bağlamında ele almanın yararlı olacağını düşünmekteyiz. Çalışma yoluyla türkü metinlerinde yer alan ifadelerin görünenden daha derin içeriklere sahip olabileceği bilgisine ulaşılabilmektedir. Bu yönüyle çalışmanın özelde türkülerle yönelik eleştirel bir bakış açısının oluşmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Geçmişten geleceğe uzun bir yolculuğun izlerini içlerinde barındıran türküler küreselleşen dünyada ulusların ortak ruhu olmaya devam etmektedir. Bu uzun yolculukta bir milletin atalarının duygu, düşünce, inanç, hayal, tutku gibi çağlar öncesine dayanan zengin bir kültür hazinesini içerisinde barındıran mitoloji de türküler gibi ulusal kültürün en eski zamanlardan başlayarak başlangıç noktası, mayası olmuştur. Mitoloji ve türküler, tüketimin çok hızlı olduğu günümüz toplumunun yok edemediği ve gittikçe önemi artan, bir arada yaşama ruhunu güçlendiren hafıza depolarıdır. Çalışmanın temel amacı; geçmişten geleceğe kesintisiz akan, değişim ve dönüşümlerin yaşandığı zamanın izlerini, yaratılışın öyküsünü türkü metinleri içinde yakalamaktır.

“Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Ögeler” başlıklı bu tezde yeryüzü unsurlarının mitolojik öğelerinin hangi türkülerde yer aldığı tespit edilmektedir. Çünkü türküler, insanımızın kaderi olarak bildiği her coğrafyada, kendine özgü iç dökmeleri üzerinde mitolojik devirlerden günümüze kadar uzun ince bir yolda, hayatımızın her safhasında birleştirici ve vazgeçilemeyen müşterek bir tutkal vazifesi üstlenmiştir.

1.3. Araştırmanın Önemi

İçerdikleri bakımından çok geniş bir alanı kapsayan mitoloji zengin bir anlam dünyasına sahiptir. Mitoloji anlatıların en eskisi sayabileceğimiz mitler vasıtasıyla

değişik sembol, imge ve simgelerle geçmiş zaman insanların durum ve olaylara bakış açılarından birer kesit sunmaktadır. Bu sayededir ki gelecek kuşaklar geçmişle olan bağlarını koparmamış olacak ve geleceklerini sağlam temeller üzerine bina edeceklerdir. Türküler de mitolojik devirlerden itibaren geçmişin ayak izlerini ve derinlerden gelen sesini bağrında saklayan birer kültür hazinesidir. Bu gerçeklikten hareketle türkülerde yeryüzü ile ilgili mitolojik öğelerin tespitinin halk kültürü ve gelecek kuşaklar açısından ne kadar önemli olduğu aşikârdır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Türk sözlü geleneğinin temel taşlarından olan türkülerin incelenmesi ve mitolojik içeriklerinin analizi doğrultusunda konuyla ilgili temel kaynaklar taranarak hazırlanan bu çalışma metin merkezli bir çalışmadır. Araştırma öncesinde ilgili alan yazın taranmıştır. Ardından belirlenen kavramlar detaylı bir şekilde ele alınarak anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Mirzaoğlu'nun (2005) "Türkülerde Mitolojik Unsurlar" adlı makalesinde "... herhangi bir mitolojik motif, türkünün ana konusuyla ilişkili veya ilişkisiz biçimde türkü metinlerinde yer alır" (s.35). cümlesi tezimizin başlangıç noktası olmuştur. TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisinin I. ve II. cildinde "Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Öğeler"e dair motif ve sembol izine rastlanan türkü metin örnekleri doküman tarama yöntemiyle tespit edilmiştir. Daha sonra örnek türkü metinleri tek tek incelenmiş ve yer yer yorumlara da yer verilmiştir. Türk mitolojisinde karşılıkları olduğu düşünülen türkü metinlerinin yazımı üzerinde mümkün mertebe değişiklik yapılmadan tespit edilen örnekler çalışmada kullanılmıştır.

Tez, "Giriş", "Türkü ve Mitoloji", "Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Öğeler", "Sonuç ve Öneriler" olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Tezin "Giriş" kısmı araştırmanın konusunun, amacının, kapsam ve sınırlılıklarının, yönteminin açıklandığı bölümdür. "Türkü ve Mitoloji" başlığını taşıyan ikinci bölümde türkü kavramı, türkü türünün tarihçesi, türkünün işlevleri ve özellikleri ile mit ve mitoloji kavramlarının tanımı, mitlerin işlevleri ve özellikleri açıklanmıştır. Ardından birbirinden ayrı gibi duran Türkü-Mitoloji kavramları arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Tezin asıl kısmını oluşturan üçüncü bölümünde "Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Öğeler" başlığı altında yeryüzü unsurları ile ilgili araştırma neticesinde elde edilen mitolojik öğelerle ilgili bilgiler verilmiştir. Kaynak olarak seçilen TRT Türk Halk

Müziği Sözlü Eserler Antolojisinin I. ve II. cildinde yer alan türkü metinleri incelenerek tespit edilen yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğelerin incelemesi yapılmıştır.

1.4.1 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisinin I. ve II. cildinde yer alan türkü metinleri doküman tarama usulüyle taranmıştır. Yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğeleri derinlikli bir şekilde yansıttığını düşündüğümüz türküler tek tek ve titizlikle tespit edilmiş ve elde edilen bu türkü metinleri örnek olarak kullanılmıştır.

Konunun içerik bakımından oldukça geniş olması ve Türkülerde gök ve gök unsurlarının başka bir çalışmada ele alınması sebebiyle araştırmanın kapsamı yeryüzü unsurları olarak sınırlandırılmıştır.

Tezin dördüncü bölümü olan “Sonuç ve Öneriler” kısmında ise elde edilen verilerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Tüketime hız kazandığı günümüzde dayanıklılık özelliğiyle ön plâna çıkan bir tür olan türkülerde geçmişin izleri aranmıştır.

1.5. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

1.5.1. Kitaplar

Ülkemizde mitoloji üzerine birikimlerin oluşmasına kaynaklık eden başlıca araştırmacılardan biri olan Fuzuli Bayat’ın “Mitolojiye Giriş” adlı eseri araştırmanın bağlamı gereği kullanılan başyapıtlardan biridir. Mitolojinin tanımından onu meydana getiren unsurlara, oluşumundan günümüze kadar olan etkilerine kadar pek çok konuda bilgiler sunan bu çalışma özellikle mitoloji kavramının tanıtılmasında yararlanılan başlıca eserlerdendir.

Celal Beydili’nin araştırmalarıyla meydana getirdiği “Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük” türkü ve mitolojiyi ortak paydada ele almaya çalıştığımız bu çalışmada başvuru kitaplarından bir diğeridir. Bu eser, türkü metinlerinde yer alan yeryüzü unsurlarının mitolojide nasıl bir anlamı ifade ettiklerini açıklamada yol gösterici kaynakların başında gelmektedir. Tıpkı bir sözlükten beklendiği üzere kavramların alfabetik bir şekilde sıralandığı bu çalışmada incelenen kavramlara dair bilgilere ulaşılmıştır. Pek çok kavramı mitolojide taşıdığı anlamlara yer vererek belirten böyle bir kaynağın varlığı araştırma sürecinde oldukça faydalı olmuştur.

Yaşar Çoruhlu’nun birikimleriyle meydana gelen “Türk Mitolojisinin Ana Hatları” adlı eser Türk mitolojisinin hangi bileşenlerden oluştuğunu, hangi içerikleri

barındırdığını açıklaması yönüyle dikkat çekicidir. Kitap; şamanist mitoloji, Türk mitolojisinde evren/dünya tasarımları, Türk mitolojisinde ölüm ve kıyamet, Türk mitolojisinde hayvanlar, Türklerde dinî törenler ve bayramlar ve Türk mitolojisinde renkler ve sayılar olmak üzere altı bölüm ile bir kısım ekler hâlinde yazılmıştır. Kitap oluşturulurken kullanılan dilin sadeliği ve anlatımındaki akıcılığı alanda uzman olmayan kişilere dahi kolaylıkla hitap edebilmektedir.

Çalışma sırasında derin birikiminden faydalanan yazarların başında kuşkusuz Mircea Eliade gelmektedir. Mircea Eliade'nin pek çok kaynağı çalışma içinde kullanılmakla birlikte hususiyetle “Mitlerin Özellikleri” ve “Ebedi Dönüş Mitosu” adlı eserleri genel hatlarıyla mitolojinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Mit kavramını detaylı bir bakış açısı ile irdeleyen bu çalışma klasik tanımlamalardan öte birebir örnekler getirmesi ve farklı kültürlerle ait örnekleri sunması yönüyle oldukça önemlidir. Din tarihçisi ve felsefecisi Mircea Eliade, mitlerle ilgili yaptığı çalışmaları tarihsel bir süreç ve bütünlük içinde vermektedir.

Özellikle bitkilerin mitolojide ifade ettikleri anlamlarını açıklamada detaylı bir çalışma sayılan Deniz Gezgin'e ait olan “Bitki Mitosları” adlı eser oldukça yol gösterici olmuştur. Bitkilerin mitolojik hikâyelerine yer verilen bu eserde bir bitki incelenirken onunla ilgili farklı kültür ve milletlerde geçen öykülerine de değinilmektedir. Çoğunlukla Yunan mitolojisine dair mitolojik öğelere yer verilse de bu şekilde hazırlanmış bir kaynağın varlığı bitkilerin mitoloji biliminde bulunduğu konumunun anlaşılabilirliğine katkı sağlamaktadır.

Türk tarihi ve mitolojisine dair yapılan çalışmalar ve araştırmacılarından söz ederken Abdülkadir İnan ve eseri “Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar” adlı kitabından bahsetmek gerekmektedir. Eski Türklerin tarihine ait bilgiler edinilirken birden fazla millet ve devletin kaynakları incelenmek zorundadır. Zira derin bir geçmişi olan Türk milleti tarihsel süreç içinde ilişki hâlinde bulunduğu çokça devletin olması ve daha çok göçebe yaşam tarzından dolayı da hakkında bilgi toplarken incelenmesi gereken alanın genişlemesinden ötürü oldukça karışık bir yapıya sahiptir.

Deniz Karakurt tarafından oluşturulan “Türk Söylence Sözlüğü” internet ortamında yayınlanması yönüyle ulaşılabilirliği yüksek kaynaklardan biridir. Kaynak özellikle Türk mitolojisinin kahramanlarını, iyilerini, kötülerini ve daha pek çok yanını detaylı ve sistematik bir şekilde ele alması sebebiyle oldukça önem taşımaktadır. Bitkilerden taşlara, sulardan dağlara kadar mitolojide nasıl bir anlamı var dediğimiz

kavramları araştırmış ve derlemiş olan bu eser; çalışmamız sırasında ihtiyaç duyduğumuz pek çok kavramı ele almış olması sebebiyle oldukça faydalı bir niteliğe sahiptir demek uygun düşecektir.

Bahaeddin Ögel tarafından oluşturulan ve iki ciltten meydana gelen “Türk Mitolojisi I ve II” adlı eserleri Türk mitolojisini detaylı bir şekilde irdelenmesi yönüyle oldukça önemlidir. Alan yazınında kullanılan başyapıtlardan biri olarak değerlendirmek de mümkündür. Özellikle Türk destanları hakkında yer alan detaylı bilgiler konunun anlaşılabilirliği noktasında büyük önem taşımaktadır.

Genellikle mitolojiye dair bilgi veren kaynaklardan söz ederken özellikle türküler üzerine yaptığı incelemelerle adından söz ettiren Ali Yakıcı, “Halk Şiirinde Türkü” adlı eseriyle türkü türüne dair olan bilgi birikimini adeta tek çatı altına almıştır demek mümkündür. Türkü kavramının oluşumundan yayılışına şekilsel özelliklerinde farklı Türk topluluklarında nasıl ele alındığına dair detaylı bir çalışma sayılabilecek bu eser türkü kavramının anlaşılır olmasına yardımcı olmuştur.

1.5.2. Makaleler

Ramazan Işık’ın Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yer alan “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler” adlı çalışması özellikle ağaçlar ve bitkilerin mitolojide ifade ettikleri anlamların bilinmesine katkı sağlamaktadır.

Çalışmada başvuru ve yol gösterici olarak nitelendirilebilecek çalışmalardan bir diğeri de Gülay Mirzaoglu’na ait olan Türkbilgi/Türkoloji Araştırmaları Dergisinde yer alan “Türklerde Mitolojik Unsurlar” adlı çalışmadır. Bu eser, tezin oluşum aşamasında nasıl bir sıralama izlemeliyim sorusunun cevabının bulunduğu bir çalışmadır. Önce mitolojik unsurların ele alındığı ardından açıklama ile ilgili olan türkülerin sıralandığı bu çalışmada elde edilen bilgilerin bir arada sunulmuş olması kavramlar arasında bir birliktelik oluşmasına katkı sağlamaktadır. Hususi olarak tek bir kavramı incelemek yerine kısa kısa her kavramdan örnekleri ve bilgileri bulmak, detaylı araştırma yapmak isteyen çalışmacılar için yol gösterici olmaktadır.

Tez oluşturulurken elbette ismi geçen kaynaklardan çok daha fazlasından faydalanılmıştır. Ancak çalışmanın bu aşamasında özellikle temel olarak kullanılan kaynaklara yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada yer alan yeryüzü unsurlarına ait olan kavramları birebir inceleyen pek çok çalışma mevcuttur. Örneğin; sular bir kült olarak

incelenirken özelde pınarlardan söz edilmekte veya ağaçlar hakkında ciltlerce çalışma mevcutken özelde en sık gül, elma, nar gibi meyve ağaçları veya bitkilerin incelendiği pek çok araştırma da bulunmaktadır

1.5.3. Tezler

Aşlar Melikoğlu tarafından 2012 yılında tamamlanan “Türkülerde Gök ve Gök Unsurları İle İlgili İnançlar” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmanın ana hatlarının çizilmesinde katkısı en çok olan eserlerden biridir. Melikoğlu’nun çalışması Türk mitolojisini gök unsurları bağlamında ele almış olması çalışmanın kapsamını belirlerken bizlere oldukça yardımcı olmuştur. Aynı zamanda bu şekilde bir tez oluştururken yol gösterici olması bakımından Melikoğlu’na ait olan çalışmanın önemine vurgu yapmak âdeta bir gereklilik hâlini almaktadır.

İnan Selvi tarafından 2008 yılında yazılmış olan “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifli Türküler” adlı tez çalışması 7 ana bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerde öncelikle dünya ve Türk kültüründe kutsal kabul edilen bazı hayvanları açıklanmıştır, ardından özelde turna kuşuna dair edinilen bilgiler sıralanmıştır. Turnanın Türk edebiyatında ne anlama geldiğine dair edinilen bilgilere değinildikten sonra türkü metinleri içinde turnanın ne şekilde yer bulduğu sorusuna cevap aranmıştır. Örneklerle desteklenen bu çalışma da tıpkı Melikoğlu’nun çalışması gibi sadece bir kavramı detaylı bir şekilde ele alması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışma boyunca daha pek çok tezdten faydalanılmış olmakla birlikte genellikle kullanılan diğer tezlerin birebir tek kavram üzerine yoğunlaşmakta oldukları görülmüştür.

BÖLÜM II

2. TÜRKÜ VE MİTOLOJİ

2.1. Türkü Kavramı ve Türkü Türünün Tarihçesi

Türkü'nün “Türk’î” sözünden geldiği görüşü çoğunlukla kabul görmektedir. Yani, “Türk” kelimesine Arapça “î” ilgi ekinin eklenmesi sonucu meydana gelmiştir. “Türk’e has” anlamına gelen bu söz halk ağzında “Türkü” şekline dönüşmüştür. Türk diliyle ayrılmaz bir birlikteliğe sahip olan ve Türkçe konuşan devletlerin çoğunluğunda farklı isimlerle dahi olsa anılan, hem geçmişin hem de hâlihazırdaki günün özelliklerini yansıtan türküler Türk dünyasının ortak ve etkili kültürel öğelerindendir. Türküler, çok uzun zamanlardan itibaren Türk edebiyat dünyasında yer almak ile birlikte Türklerin sosyal, siyasal, dini ve kültürel hayatının her aşamasında yer almış ve işlevsel bir pozisyonda bulunmuşlardır. Türk insanının yaşantısının bir prototipi sayılabilecek türküler yoluyla insanlar kendilerini türkülerde bulmuştur. Türküler sayesinde insanlar duygularını dile getirme, özlemini, sevdasını acısını yaşama imkânı bulmuştur. Türküsüz kalmak ile yurtsuz kalmak eşdeğer görülmüştür (Yakıcı, 2010, s.91-92).

Türkçe söylenmiş şiir anlamına gelen “türkü” kelimesinin farklı coğrafyalarda farklı kavramlarla ifade edildiği bilinmektedir. Kültür Bakanlığının yayımladığı Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde (1991) türküyü “Azeri Türklerinin mahnı; Başkurtların halk yırı; Kazakların türki, türük, halk ânı; Kırgızların eldik, ır, türkü; Özbeklerin türki, halk koşığı; Tatarların halk cırı; Türkmenlerin halk aydımı; Uygur Türklerinin de nahşa, koça nahşisi” biçiminde telaffuz ettikleri belirtilmektedir (s.908-909). Buradan hareketle türkü kavramının Türk dünyasında çok geniş bir alana yayıldığını söylemek mümkündür.

Birçok tarihi kaynak ve çalışmada ismi geçen ve bilinen, ortaya çıkış tarihi çok eskilere dayanan türkü kavramı sözlü geleneğin bir çalışması olup Türk dünyasının müştereklerindendir. Bu bağlamda türkünün edebiyat alanına mı yoksa müzik alanına mı girdiği konusunda çeşitli düşünceler ve farklı anlayışlar mevcuttur. Bu anlamda türkü kavramının tanımının ve özelliklerinin bilinmesi kavramın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Türkü kavramının ne olduğuna dair yapılan tanımlar şu şekilde sıralanabilir:

Türkçe Sözlükte (1988) türkü “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” (s.1504) olarak tanımlanan türkü kavramının kullanımlarına dair

ilk veriye Ali Şir Nevâî'nin Mîzânü'l Evzan adlı eserinde karşılaşmaktayız. Nevâî, türküyü “O haddinden fazla beğenilen ve ruha ferahlık veren zevk u safaya düşkün kimselere faydalı ve meclisleri süsleyici bir şarkı türüdür. Şöyle ki bu türü güzel söyleyen kimseleri sultanlar himaye eder. Türkî-gûy lakabı ile meşhurdurlar. Bu da Remeli müsemmen-i mahzûf vezninde tertip edilir.” biçiminde açıklamıştır (Bekki, 2004, s.25).

Türkü kavramı üzerine çalışmalar yürüten araştırmacıların yaptıkları bir kısım tanımlamalar mevcuttur. Türkü kavramını açıklayan tanımlardan bazısını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Güven'e (2009) göre, “Türküler tarihin en eski çağlarında Şamanların (kamların) mitolojik dönemlere dönüşünü simgeleyen törenler esnasında Tanrı'yı anmak, ona övgüler düzmek, ondan çeşitli dileklerde bulunmak için icra edilen ritüel seanslarındaki ezgi eşliğinde söyledikleri bugünkü manadaki ilahileri andıran ilkel şiirlerle ortaya çıkmıştır.” (s.23).

Köprülü (1976), türkü kavramını, “Türklerle mahsus bir besteye söylenen ve diğer halk şiiri türünden ayrılan halk şarkıları” şeklinde açıklamayı uygun bulmuştur (s.176).

Boratav'a (2000) göre ise türkü, “Düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşan gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırılmalara) uğrayabilen ve söylenen şiirlerdir.” (s.150). Ayrıca Boratav, bu kavrama ek olarak türkülerin neredeyse tüm halk şiirlerinin ortak adı olarak kullanıldığını, söylendiği yöreye göre ezgisinde ve adlandırılmasında farklılıklar görüldüğünü; yörelere ve konularına göre türkü yerine şarkı, deyiş, hava, deme, ninni, ağıt gibi farklı sözcüklerin de kullanılabildiğini belirtmektedir.

“Türküler insanoğlunun başına gelen olayları, bunun toplum içindeki iz ve akislerini; aşk, hasret ve gurbet gibi yeryüzünün ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi millî karakteri, tarihî olayları konu alan bir kültür hazinesidir.” (Özbek, 1994, s.63).

“Türküler, başlangıçta halk şiirinin ezgiyle söylenen bir çeşidi olarak görülürken, halk şiirinin müzikle olan arkadaşlığı ve türkülerin müziğe olan uygunluklarından ötürü bir yayılma ve tanınma niteliğine sahip olmuşlardır. Sonuç itibariyle günümüzde sözlü halk ezgilerinin geneli “türkü” başlığı altında toplanmıştır.

Türkünün yapısında meydana gelen değişimler yoluyla kullanışlılığı artmıştır.” (Özbek, 1994, s.40).

Dilçin (1983) türkü kavramını, çeşitli ezgilerle söylenen anonim bir halk şiiri biçimi olarak tanımlamakta ve türkülerin halk edebiyatının en zengin alanı olduğunu belirtmektedir (s.289).

Yakıcı (2013), türküyü “İnsan ve toplum yaşamında doğum ile ölüm arasında yaşanan; aşk, özlem, hasret, sevinç, üzüntü gibi insana ait her türlü yaşantının ve olayın ele alındığı ve genelde bir söyleyeni bulunan ancak anonim bir haysiyete sahip, konusu ile dile getirildiği yere göre -şölen, düğün, toplantı ve her türlü icra ortamı- kendine özgü bazı özellikler taşıyan, ezgi ile söylenen manzum ürünlerdir.” şeklinde tanımlamaktadır (s.58).

Kaya (2010) türkü kavramını “Halkın ruh hâlini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan, hece ölçüsüyle ve bir veya dört dizeli ana bölümlere çoğu zaman bağlantıların getirilmesiyle söylenen manzum ve ezgili anonim ürünlere verilen ad.” olarak tanımlamıştır (s.733). Kaya’nın tanımı dikkate alındığında türkü bir çeşit insanın yaşam karşısındaki hissiyatıdır denilebilir.

Türküler, aynı topraklar üzerinde yaşayan halkın içinden çıkan ve bize bakiye kalan, yaşanmışlıkları barındıran, halktan bağımsız düşünülemeyen anonim ürünlerdir.

Bilgi ve teknolojinin hızla geliştiği, bilginin suya yazı yazmak misali hızla tüketildiği, coğrafi sınırların gerçek olmaktan çıkıp, yerel farklılıkların yok edilerek tek tip bir dünya hayalinin kurulduğu bu çağda türkü kavramının önemi daha da artmaktadır.

Türkü kavramı yepyeni bir kavram değil fakat küçülen dünyanın ve içi boşaltılmaya çalışılan kültürel zenginliklerin belki de en önemli mihenk taşıdır. Türküler yaşadığımız topraklarda filizlenmiş, yaşanan topraklardaki yeryüzüne ait tüm duyguları, bizi biz yapan tüm kültürel tarihimizi ve geçmişten geleceğe hikâyemizi derinliklerinde saklayan koca çınarlardır. Yeryüzüne dair tüm yaşanmışlıklar türkülerde can bulmaya devam etmiştir. Türküler geçmişi ne şekilde algıladığımızdan bölümler sunan folklor ürünlerimizdendir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, türküler için “Anadolu insanının romanıdır.” derken, Türk milletinin öyküsünü, tarihini, kültürünü vs. türkülerde bulmak mümkündür demektedir (Tekin, 2012, s.159). Yelkovanın akrebi kovalamaktan vazgeçmediği akıp giden zamanın içinde, değişimin ve günlük tüketimin baş döndürücü bir hâl aldığı günümüzde türküler belki de değiştirilemeyecek özün derinden sesidir.

Geçmişimizi nesilden nesile yaşatan türküler canlıdırlar. Geçmişle gelecek arasında bir bağ olan türkülerin; nesilleri de zamanda, mekânda ve fikirde birleştirdiği (belli ölçülerde olsa bile); hızla tüketimin yaygınlaştığı, farklı zevk ve yaşayış meyillerinin gün geçtikçe arttığı, popüler kültürün savurduğu yaşadığımız zamanda günümüz gençliği arasında da bir harç, bir tutkal vazifesi gördüğü de açıktır. Aşk, sevgiyi, üzüntüyü, acıyı, sevinci türkülerde bulmamız mümkündür. Türk ulusuna beşikte ninni, çocuklukta oyun, askere yâren, sevdalıya tercüman, düğünde neşe, tasada ortak, mezarda ağıt olmuştur (Vural, 2011, s.398). Türküler bir çeşit toplumun aynası özelliğine sahiptirler.

Halk türkülerinde yaşamın neredeyse her alanına ait görünüşleri bulmak mümkündür. Türküler ortaya çıktıkları toplumun kültürel geleneklerini, sosyal ve kültürel değerlerini de yansıtır. Ayrıca bu değerleri kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaştıra bir iletişim aracı vazifesi görürler. Türkülerin kurgusal arka planı incelendiğinde, yaratım sürecinde, insanın doğayı ve kendisini algılayış biçiminin ve buna bağlı olarak meydana gelen değer yargılarının hem türkülerin içeriğini ve tematik yapısını, hem de ifade tarzını şekillendiren önemli etkenler olduğu anlaşılır (Mirzaoglu, 2015, s.107).

Yaşayan bir varlık olan insanoğlu duygu, düşünce ve hayallerini ilk çağlardan itibaren farklı şekillerde ifade etme gereği hissetmiştir. Bu bazen bir mağara duvarına veya bir taşta çizilen resimle mümkün olmuş, bazen de bir Anadolu kızının ana sütü kadar saf duygularının kilime, halıya, seccadeye, oyaya nakış nakış desen olmasıyla dile gelmiştir. Fakat insanoğlu bu ifade şekillerinden farklı olarak sözü, daha fazla tercih etmiştir. Zaman içinde ezgiyle sözü birleştiren insanoğlu; gurbeti, özlemi, aşkı, sevgiyi, ayrılığı, sitemi, inancı, heyecanı, mertlik ve yiğitliği türkülerle dile getirmiştir. Her ne kadar ilk nerede çıktığı ve nasıl meydana geldiği bilinmese dahi türkülerin sözlü gelenek yoluyla aktarıldığı ve içinden çıktığı halkın his hafızasının şifrelerini barındırdığı bilinmektedir. Türkülerin kendilerine konu olarak seçtikleri büyük olaylar, kahramanlıklar, aşklar, ayrılıklar ve büyük felaketler türkülerin oluşmasında bir çeşit kaynak vazifesi görmüştür.

Kaynağını kendi içinde bulunduğu toplumdan alan türküler yine toplum sayesinde gelecek nesillere aktararak varlığını sürdürmüşlerdir. Bu aktarmalarda türkü metinlerinin bazılarının değişikliklere uğramasının da kaçınılmaz bir durum olduğunu görmekteyiz. Bu değişiklikler kimi zaman yenilik olarak görülürken kimi zaman da türkünün söz ve ezgisinde tamamen değişme ve bozulmalar meydana getirebilmektedir.

Sözlü gelenek yoluyla varlığını devam ettiren türkülerin değişim yaşamaları olağan karşılanmaktadır.

Âşıkların saz eşliğinde söyledikleri türkülerin ömürleri bazı niteliklere göre değişiklik göstermektedir. Bunları ezginin dokunaklı oluşu, sanat yapısının yüksek oluşu, türküyü oluşturan olayların toplumu etkileme gücü olarak belirtmek mümkündür. Toplum hafızasında derin izler bırakan olaylar ve geniş kitleler tarafından bilinen türküler daha uzun yaşarken, daha küçük yerlerde söylenen ve bilinen türküler daha kısa ömürlü olmaktadır (Artun, 2014, s.470).

Geçmişten günümüze bir yadigar bir hazine olan ve mitolojik dönemden izler taşıyan türkülerin ilk ortaya çıkışıyla ilgili Mehmet Fuat Köprülü'nün verdiği bilgilere dayanarak Gazimihal (2006) şu şekilde açıklamıştır: “Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in tetkikleri, Asyalı cetlerimizin kurtların uluması gibi titrek bir sesle türkü söylediklerini, içtimâî teşkilata uygun musiki nevileri bulunduğunu, “kopuz”un o zamanki halk musikişinaslarının millî sazı olduğunu meydana çıkarmıştır.” (s.35-36).

Türküler halkın malıdır. Sevilen, beğenilen, ağızdan ağıza dolaşan kültür ürünleri oldukları için yayılmaları da doğaldır. Eskiden şimdiki gibi yayma araçları olmadığından türkülerin yayılması çok ağır ama sürekli olmuştur. Ticaret kervanları, gezgin âşıklar, askerler, savaşlar, göçler türkülerin taşınmasını sağlar (Artun, 2014, s.469). Günümüzde teknolojik araçların ve internetin gelişimi de türkülerin yayılmasını hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır.

Yayılma sırasında türkülerin sözlerinde ve ezgilerinde bazı değişiklikler vukua gelmiştir. Kimi zaman bu değişiklikler türküyü tanınmayacak hâle getirmiş; öyleki bu eserler karşımıza bir başka türkü olarak dahi çıkabilmektedir. Türkülerin bu derece çeşitlenmesinin asıl sebebi kişilerin kabiliyetleridir. Kaynak şahıslar, ezgilerin yapısında önemli ölçüde değişiklik yapabildiği gibi, bu değişikliği türkülerin sözlerinde de yapabilir (Kaya, 2010, s.733-734). Türkülerin sözlerinde ve ezgilerinde meydana gelen bu değişiklikler, onların genel olarak anonim olma özelliğini ortadan kaldırmaz.

2.1.1. Türkülerin İşlevleri ve Özellikleri

Yapılan tanımlar ve açıklamalar yoluyla türkü kavramına yönelik bir bakış açısı oluşmuştur. Bu bağlamda elde edilen bilgiler bir araya getirildiğinde türkülerin ortak birtakım niteliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu niteliklerin sıralanması ile konu

bir bütünlük içinde ele alınmış olacaktır. Türkü kavramı da daha kolay ve iyi anlaşılır bir hâl alacaktır.

- Öncelikle türküler içinde yaşadıkları toplumu etkileyen savaş, göç, ayrılık gibi toplumsal olaylardan etkilenebileceği gibi aşk, sevinç, yalnızlık, ölüm, gurbet gibi bireysel, duygusal olaylardan da etkilenererek oluşturulur (Karakaş, 2011, s.22).
- İçerdiği ve ele aldığı konular itibariyle topluma ayna tutarlar. Bir toplumun ve insanların yaşayış, örf ve âdetleri hakkında ipucu verirler. Ayrıca toplum içinde meydana gelen olaylara insanların verdikleri tepkileri de türküler yoluyla öğrenebiliriz.
- İçinde geliştiği toplumu yansıtmakta ve tarihi olaylar, kültürel değişimler, sosyoekonomik şartlar hakkında fikir edinilmesinde ve kültürün aktarımında görev almaktadırlar.
- Genellikle ilk söyleyeni bilinmediği için anonim bir nitelik taşımaktadırlar. Bu yönüyle halkın ortak ürünü kabul edilmektedirler.
- Sözlü gelenek yoluyla aktarılırlar. Bu şekilde gelecek nesillere taşınması mümkün olmak ile birlikte değişme, bozulma riski de taşımaktadırlar.
- İçinde hem söz hem de ezgiyi barındırmaktadırlar. Ezgiden meydana geliyor olması taşınması ve hatırlanmasına katkı sağlamaktadır.
- Türkü kavramına pek çok Türk devletinde farklı isimler ile dahi olsa rastlanmaktadır.
- Aynı zamanda türkü kavramı birden fazla bilim dalı tarafından ele alınıp incelenmektedir. Edebiyat, müzik ve sosyal bilimler açısından veri elde etmede kullanılmaktadır ve bu gibi bilim dallarınca incelenmektedir.
- Sanat yönleri tartışılrsa dahi içinde bulundukları toplumu yansıtmaya yönleriyle millî bir nitelik taşımaktadır.
- Türküler güzel sanatların bir çeşidi olan işitsel (fonetik) sanatlardandır.
- Duyguları aktarma, dert ve sıkıntıları açıklamaya olanak tanıdığı için insanların kendilerini ifade edip rahatlamalarına yardımcı olurlar. Ayrıca türkünün söylendiği yere göre de işlevinde birtakım değişiklikler meydana gelmektedir.
- Türkülerde bireysel veya toplumsal eleştirel bakış açılarını görmek mümkündür.
- Türküler genellikle sade dil ile yazılmışlardır.
- Hece vezninin neredeyse her kalıbı ile yazılabilirler.

2.2. Mit ve Mitoloji Kavramları

Türkçe Sözlükte (1988) mit kavramı “Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayalî, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesidir diye belirtilmektedir. Tanıma baktığımızda bir anlamda mit, yaratılışın hikâyesidir; aynı sözlükte mitoloji kavramı, “Mitleri, mitlerin doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan ve inceleyen bilim” diye tanımlanmaktadır (s.1031).

“Mit, eski Yunancada “söz” anlamına gelen “mythos” kelimesinden gelir. Mythos, söylenen veya duyulan sözdür, masal, öykü, efsane anlamına gelir.” (Erhat, 1972, s.5).

Kaya (2010) Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğünde miti; “Tarih öncesi zamanda cereyan ettiğine inanılan olayları, olağanüstü karakterleri ve tipleri konu edinen kutsal nitelikli anlatıya verilen ad” olduğunu belirtirken maddenin devamında mitin asıl anlamının “gerçek hikâye” olduğu; yaratılışa, ölüme dair bilgileri ihtiva ettiğini ve mitlerin düşünce ürünü ile tahkiyenin birleşmesi ile karşımıza çıkan anlatımlar şeklinde kendilerini gösterdiklerini ifade etmektedir. Mitolojiyi ise; “İlkel yahut arkaik düşüncelerin ilk şekillerini kuşaktan kuşağa aktaran ve kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağı niteliğinde olan bilim” olarak tanımlamaktadır (s.536).

Mitoloji, toplumların geçmişlerini ararken kullanabilecekleri toplumsal hafıza bellekleridir. Atalardan bize miras kalan bu hafıza belleğine sahip çıkılmasıyla kuşaklar arasında bağ güçlü kalacak, köklü bir geçmişe sahip olan toplumumuzun da zengin bir mitolojiye sahip olduğu anlaşılabacaktır.

Mitler, insanoğlunun sınırsız hayal gücü ile onu sınırlayan içinde bulunduğu âlemin yaratılışının, oluşumunun açıklanmaya çalışıldığı, kahramanları genelde doğaüstü ve tanrılardan oluşan bir çeşit yaratılışın öyküsüdür, anlatısıdır.

Beydili (2015), hazırlamış olduğu Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlükte miti, “Gerçekliğin, eski kültürlerde sembolik-motifli şeklinde bilinen tek açıklaması” olarak ifade etmektedir. Maddenin devamında dünya ve yaratılış hakkındaki ilkel görüşlerin ayrılmaz bir parçası olan mit, düşüncede dünyayı kaostan evrene çevirip, onu bir bütün olarak kavrama imkânı verir. Çünkü o, dünya ve yaratılış hakkında belli mecazî görüşler sistemidir ve bu anlamda mitin misyonu yaratılışla ilgilidir. Mitin, mutlak bir gerçeklik olduğu ve onda uydurmanın olmadığı; hem diakronik (geçmiş hakkında hikâyeler) hem de sinkronik (şimdi ve gelecek arasındaki ilişki) olmakla her iki durumu

da içinde barındırdığı böylece mitin yardımıyla geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağlantı kurularak nesiller arasındaki manevi bağın sağlanacağı belirtilmektedir (s.371-376). Mitler, aynı topraklar üzerinde yaşayan, ortak paydada birleşen toplumların temelini oluşturmaktadır.

Mit, tarih öncesi zamanda oluştuğuna inanılan olayları, olağanüstü karakterleri ve tipleri konu edinen kutsal nitelikli anlatıya verilen addır. Mitin asıl anlamı gerçek hikâye demektir. Dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanların yaratılışı, ölümün kaynağına ait bilgilere sahiptir ve onlarla ilgili inançları hikâye eder. Mitoloji ise, bir toplumun en eski veya daha doğru bir ifadeyle bilinebilen en eski, geleneksel toplumsal haritaları insana, hayata ve tabiata dair asırlar ve nesiller boyunca işlenmiş kültürel kodlarıdır (Artun, 2014, s.361).

Mitler üzerinde araştırmalarıyla tanınan Eliade'ye (2001) göre mitin tanımı şu şekildedir:

Mit, kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kosmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir “yaratılış”ın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış şeyden söz eder (s.16).

“Mitler, her milletin millî tefekkürünün, millî psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk kaynağı niteliğindedir. Geniş manada mitoloji, dünyayı algılama sistemi olup, bu algılamayı modelleştiren dünya görüşüdür.” (Gültepe, 2017, s.11).

Bayat (2019) ise miti “İlk insanın inandığı, kutsal bildiği değerler sistemi ve bu sistemin biçimlenmiş ve metne dökülmüş şeklidir. Kısacası mit kozmik bilgilerin sembolik bir üslupla takdimi, gizli bilimlerin ve dillerin ifasıdır.” olarak tanımlamaktadır (s.14).

Mitoloji, ilkel ve arkaik ilmî düşüncelerin ilk denemelerini, sözlü kültür dâhilinde bile olsa kuşaktan kuşağa aktarmaya çalıştığından ilk bilimdir, kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağıdır. Mitoloji, gerçekleri aklın alamayacağı bir biçimde yansıtan dil ve düşüncenin bütün imkânlarını bir araya getirmekle varlığın oluşumunun, ilkel toplumların bu varoluş sürecinde yerinin ve kaosu kozmosa dönüştüren mutlak gücün öyküsüdür (Bayat, 2019, s.12).

Mitoloji üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan araştırmacılardan Çoruhlu'ya (1999) göre, “Mitoloji kelimesinde yer alan logos’a gelince, başlangıçta ‘söz’ anlamına gelen bu kelime daha sonraları ‘bilim’ anlamında kullanılmıştır. Yani mitoloji, “mitler bilgisi veya bilimi”dir. Çoruhlu mitleri şu şekilde gruplandırmıştır:

- 1) Teogoni: Tanrıların nereden geldiklerini ve onlarla ilgili çeşitli olayları anlatan efsaneler.
- 2) Kozmogoni: Evrenin nasıl meydana geldiğini açıklayan efsaneler.
- 3) Antropogoni: İnsanın nasıl meydana geldiğini, nasıl yaratıldığını anlatan efsaneler.
- 4) Eskatoloji: İnsan ile evrenin geleceğini, kıyameti, ölüm ve ölüm sonrasını anlatan efsaneler (s.15).

2.2.1. Mitlerin İşlevleri ve Özellikleri

Motifler ve semboller ilmi olan mitoloji, toplumların tarih öncesi dönemlerden itibaren yaratılışlarını, inançlarını, edebiyatlarını, kültürlerini içinde barındırmaktadır. “Mitleri bilmek demek, nesnelerin kökenindeki sırrı öğrenmek demektir.” (Eliade, 2001, s.23).

Nesnelerin kökenleri gizli hazinelerle doludur. Günümüzde yapılan birtakım uygulamalar geçmiş zaman mitlerinin izlerini taşımaktadır. Örneğin; Müslüman Türklerin günümüzde evlerine geyik boynuzu asmanın şans ve uğur getireceğini varsaymaları, kaplumbağa kabuğunu kapılarına asmak yoluyla kötü ruhları ya da zararlı canlıları uzaklaştıracaklarını düşünmeleri, büyü ve nazara karşı nazar boncuğu taşımaları Türk mitolojisinin izleridir (Çoruhlu, 2017, s.185).

Bugün bile bir arayış içinde olan insanoğlu, kökeninin başlangıç noktasına ulaşarak gizli hazinelerin sırrını çözmek istemektedir. Günümüz inanç sisteminde ve sosyal yaşamımızda birçok ritüel bu gizli sırların inanılan gücüne dair uygulamalardır. Örneğin dilek ve isteklerin yerine geldiğine inanılması ve bir beklentinin sonuçlanması nedeniyle adak kurbanı sunumu; doğada genelde ağaçlara bez bağlama gibi uygulamalar bu ritüellere örnek sayılabilir.

Hayatımızın her alanını kuşatan mitoloji vasıtasıyla insanlık nesnelerin kökenine hâkim olur, bu sayede mitoloji insanların hayata ve olaylara bakış açılarını tekrar şekillendirir. Yalnız unutulmamalıdır ki mitoloji her ne kadar çok boyuta sahip ve derin anlamları taşıyan bir kavram olsa da bu kavramın ilk bakışta dış yüzeyinde anlamsız gibi görünen bir kısım şekiller bulunmaktadır. Bunun için mitolojiye üç boyutlu resim gibi yaklaşmalı ve manasız gibi görünen kavramların derin anlamları saklıyor olabileceği unutulmamalıdır. Resme bakmayı bilen insan anlamsız gibi gelen şekillerden bile derin anlamlar çıkarabilmektedir. Mitolojinin birçok sembol ve motifi içinde barındırdığı bilinmektedir (Ergun, 2010, s.22).

Mitolojinin sağladığı veriler olayların bizzat kendisini değil, olayları meydana getiren sebeplerini açıklar, gerçek dünyanın açık olmasa dahi bir takım semboller yoluyla kavranılmasını sağlar. Nitekim mitoloji, evrenin ortaya çıkışını, insanı çevreleyen -canlı ve cansız, görülen ve görülmeyen, alelade ve fevkalade, maddî ve manevî- her şeyin kavranabilmesi veya bunun anlaşılır kılınabilme çabasıdır (Bayat, 2019, s.13). Mitoloji ile ilgilenen bir araştırmacı bu açıdan baktığında mitolojinin bir mantık sistemi olduğunu bilir ve manasız gibi görünen olaylara mantık çerçevesinde ele almaya çalışır.

“Mitler beşeriyetin çocukluk devri diye adlandırılan ilkel çağlarının mahsulleridir.” (Bayat, 2019, s.32). Medeniyet, geçmişini çeşitli anlatmalarda ararken mitolojinin çeşitli sembollerini kendisine aracı yapmaktadır. “Mitler, ilkelerin evren ve dünya içindeki yerlerini, davranış biçimlerini belirleme çabalarına yardımcı olurlar.” (Artun, 2014, s.362). İnsan davranışlarının kavramsal olarak temelini ve bu davranışların pratik olarak karşılıklarını sunmaktadırlar.

Zamanın ilk çağlarından itibaren birçok farklı durum ile karşılaşan insanlığın varlığını sürdürme çabasına en çok katkı sağlayan unsurlardan biri de mitlerdir. Zira mitler yoluyla insanlar yaşadıkları olayları anlamlandırma ve kendi zihinlerinde şematize etme imkânı bulabilmektedirler. Yaşanılan gerçek dünya ile tabiat olaylarının nasıl kavranılacağı, dünyada olup bitenlerin ne şekilde anlaşılacağı mitlerin sağladığı

bilgiler yoluyla edinilebilir. Örneğin önce kararan havayı ardından gök gürültüsünü ve son olarak da yağmuru gören ilk zaman insanların birbirinden farklı gibi görünen üç durum arasında bağlantıyı sağlayamamaları durumunda büyük bir korku ve endişe yaşamaları oldukça normaldir. Ancak zamanla yaşadıkları olayları adlandırıp anlamlandırmaları kendilerini güvende hissetme ve yaşamlarını daha anlaşılır kılmalarına olanak tanımaktadır. Zihinlerinde olaylar arasında kurdukları bağlantılar yoluyla yaşamlarını daha rahat ve güvenli sürdürmektedirler. Bu bağlamda mitlerin açıklama işlevleri olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Mitleri anlamak insanları anlamak ile eşdeğerdir. Zira mitlerin sağladığı bilgiler ancak insanın varlığı ile anlam bulabilmektedir. İnsanın yaşamında karşılaştığı durumları açıklayan ve temel bir yapı oluşturan mitler; yaşam tarzı, hayal dünyası, olayları açıklama ve mantık oluşturma becerisi de dâhil olmak üzere insana ait her şey ile bağlantı hâlinindedir. Ayrıca tek tek insanları ele almaktan öte içinde bulunduğu toplumun dinamiklerini de göz ardı etmemektedir. Çünkü bir toplum için mantıklı ve anlaşılır olan başka bir toplumun düşünce dünyasında anlaşılmaz bulunabilir. Bu yönüyle mitlerin doğdukları toplum içinde bir anlam barındırdıkları ve yetiştiği topluma dair bilgi edinme olanağı sağladıkları göz ardı edilmemelidir.

En önemli özelliği anlatı olan ve yaşamın her alanında karşılık bulan mitler neredeyse tüm toplumlarda bulunmakla birlikte, -Türk, Yunan, Hint vb.- her bir toplumda birbirinden farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Ancak buna rağmen mitlerin genel ve evrensel bir nitelik barındıran birtakım özellikleri bulunmaktadır.

Mitlerin en önemli özelliği bir yaratılışın öyküsü olmasıdır. Artun'a göre mitler yalnızca evrenin bütününe açıklamakla kalmayıp sadece küçük bir parçası dahi olsa, bu bir ağaç ve bir kuş olabileceği gibi, bir insanın davranış biçimi veya bir sosyal kurumun oluşumunu ve kökeninin nasıl meydana geldiğini açıklamak ile de olabilmektedir (2014, s.362).

Bir toplum içinde doğup büyüyen mitler meydana geldikleri topluma ait bilgileri ifade ederler. Bu nedenle mitlerin millî bir nitelik taşıdıkları söylenebilir. Bu görüşü açıklamak için Bayat'ın (2019) şu ifadelerine yer vermek konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. "Mitler her milletin, millî tefekkürünün, millî psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk kaynağı niteliğindedir." (s.11).

Öykü olarak karşılaşılan mit kavramını açıklayan Eliade (2001); mitlerin kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olduğunu belirtmektedir (s.28). Bu bağlamda mitler dünyada

bulunan gerçekleri kendilerine kaynak olarak almaktadırlar. Ancak kaynağını gerçek dünyadan alan mitler açıklamalarında doğaüstü varlıklara ve bunlara ait sembol ile motiflere yer vermektedirler.

Mitlerin kavram, durum ve oluşumları açıklamak için derin anlamları barındıran semboller ve motifleri taşıdıkları görülmektedir. Kullanılan sembollerden bir kısmının ise sayılar, bazı bitki ve hayvanlar, çeşitli şekiller olduğu bilinmektedir (Kızmaz, 2016, 4). Bu sembollerin her birinin bulunduğu bağlama göre taşıdıkları anlamlarında değişiklikler meydana gelmektedir. Miti açıklayan tanımlardan birinde de mitin kozmik bilgilerin sembolik bir üslup ile ifade edilmesi olarak tanımlandığı görülmektedir (Bayat, 2019, s.14).

2.3. Türkü – Mitoloji İlişkisi

İnsanlık tarihine baktığımızda dünyanın yaratılışından itibaren birçok medeniyet yeryüzünde var olmuş, bu var olma süresinde her bir medeniyetin kendisine has halk anlatıları da o medeniyetin tüm özelliklerini yansıtan birer hazine olmuştur. Bu halk anlatıları o medeniyetin hayata bakış açıları ve hayatı algılayışları ile ilgili birçok ipucunu bize sunmaktadır.

Halk türküsü, çağlar boyu varlığını koruyabilen, toplumun geniş kitleleri tarafından paylaşılan ve daima popüler olabilen folklor ürünüdür. Türküler, zamana karşı dayanıklı bir tür olarak, bize çağlar öncesinin kâinatı, tabiatı ve hayatı algılayış biçimlerinden bazı kesitler verir ki; bu özelliğiyle mitolojik unsurları da içine almış olur. Modern dünya insanı, varoluşunu mitlerle açıklamasa da, bugünkü kültürel dünyamızda, mitlerin uzantılarını çeşitli biçimlerde görmek mümkündür. Kaynağını mitlerden alan ve günümüzde değişerek geçerliliğini koruyan birçok inanış ve gelenek yanında, halk türkülerinde de mitlerin izlerini görmek mümkündür (Mirzaoğlu, 2005, s.34-35).

Geçmişin yansıtan birer sihirli ayna olan türküler, toplumların geçmişten geleceğe değişim ve dönüşümlerini taşıması münasebetiyle, mitolojik sembol ve motifleri de bağrında saklayarak günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

İçinde geçmişin yaşantılarını, uygulamalarını, inançlarını bulabileceğimiz; evrene, insana dair bilgileri barındıran mitolojiyi Ögel (1997), “Bir milletin fikir ve

düşünce tarihi” olarak tanımlamıştır (s.9). Türküler de yaşanılan coğrafyanın yaşama dair tüm özelliklerini nesilden nesle aktarırlar; “Anadolu insanı yüzlerce yıllık tarihinde türküyle düşünüp türküyle söyleşmeyi bir gelenek hâline getirmiştir. Anadolu insanını anlamak için türkülerini anlamak büyük önem taşır.” (Bayrak, 1996, s.17).

Bir motif ve sembol ilmi olan mitoloji ait olduğu toplumun koleksiyonudur ve o toplum hakkında önemli ipuçları vermektedir. Türküler için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Türküler, kökleri tarihin derinliklerinde olan, oluştukları toplumdan ayrı düşünülemeyen yaşayan ve yaşatan tarihî çınarlardır.

İnsanların duygu, düşünce ve hislerini zarif bir biçimde dile getirmelerine olanak tanıyan türküler oluşturulurken kullanılan ifadelerin, taşıdıkları anlamalara göre farklı yorumlanma ihtiyacı hissedilmektedir. Türkülerde kullanılan kavramlar onu meydana getiren halktan bağımsız düşünülemezler. Bu doğrultuda türkünün meydana getirildiği yöredeki insanların geçmişi, dünyayı anlamlandırma çabalarının bütün izleri ve etkileriyle türkü metinleri içinde kendini göstermektedirler. Bir halkın geçmişinin sözlü ifadeler yoluyla geleceğe taşınmasına katkı sağlayan mitoloji ise tam da bu noktada devreye girmektedir. Zira mitolojik anlatılar yoluyla edinilen birikim, halkın kendini ifade ederken başvurabileceği başlıca kaynaklardan biri hâline gelmektedir. Üstelik mitolojik anlatımın bir niteliği olarak aynı sembol farklı bölge ve yörelerde aynı anlamı karşılayacak şekilde kullanılma imkânı bulabilmektedir.

Mitoloji ve türkülerin buluştuğu ortak paydadın yola çıkıldığı takdirde türkünün yaratıcısı olan halkın yaşayış, düşünce yapısı, ekonomik ve sosyal yaşantıları hakkında âdeta tarihî belge niteliği taşıyan bilgileri bulmak mümkündür. Zira meydana getirilen hiçbir ürün onu ortaya koyandan ayrı düşünülemez. Bu özelliğe binaen incelenen türkülerde yalnızca edebî bir yorumlama ve sonuçlara ulaşmaktan öte daha derin amaçlar elde edilmeye çalışılmıştır (Kurt, 2017, s.2).

Bir türkünün yayılabilmesi ve yaşatılabilmesi anlaşılabilirliği oranındadır. Türküde geçen ifadeler geniş kitleler tarafından anlaşıldığı, benimsendiği ve kullanıldığı ölçüde yaşayabilecek ve yayılabilecektir. Türkülerde yer alan sembolik ifadelerin anlaşılır hâle gelmesinde en büyük paylardan biri de kuşkusuz ki mitolojik verilerin üzerine düşmektedir. Mitolojiden elde edilen veriler yalnızca türkü metinlerinin anlaşılmasını sağlamakla kalmamakta, onların nesilden nesle aktarılmasına ve insanların kendi hislerini, iç dünyalarını aktarmalarına yardımcı olmaktadır.

Tarihin en eski zamanlarından itibaren insanlar arasında bilinen ve yaşamaya devam eden kavramlardan biri de inançtır. İnanç bir tanrının varlığını kabul edip

etmeme durumundan çok daha fazla anlamı karşılamaktadır. İnsanların belli inanç ve düşüncelerini anlaşılır hâle getiren ve bir kısım ritüelleri kapsayan din ise inançların sistemli hâle getirilmiş versiyonudur (Gündüz, 1998, s.12).

Özelde din temelde de inanma ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Çok eski zamanlardan beri insanlar zor durumda kaldıklarında, kendilerini aciz hissettikleri anlarda kendilerini aşan ve doğaüstü bir gücün varlığını aramaktadırlar. Bu unsurlar kimi zaman tanrı, tanrıça kimi zaman bir sanatçı, kimi zaman ise bir din adamı veya doğaüstü özellikleri olduğu kabul edilen bir varlık olabilmektedir. Yeryüzünde insanlar hem çevrelerinde olan biteni anlamasına olanak sağlayan hem de bir çeşit zor zaman kurtarıcısı olarak görülen bir doğaüstü gücün varlığına sürekli ihtiyaç duymuştur (Gündüz, 1998, s.20).

İnsanlar tarafından üstün kabul edilen bu güçler eleştirilemez ve karşı gelinemez bir öneme sahiptir. Bu doğaüstü güç atfedilen varlıklar için çeşitli ritüeller ve tazimde bulunma gereksinimi duyulmaktadır. Tam da bu noktada mit ve mitoloji devreye girmektedir. Zira inançta olduğu gibi mitolojide de insanlar çevrelerinde olan bitenleri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde mitolojide yer alan kahramanlar genellikle doğaüstü güçlere sahip olmakla birlikte onlara yönelik en ufak bir eleştiri bile büyük bir kabahat sayılabilmektedir. Doğal olarak saygı ön plâna çıkmaktadır.

Mitoloji ile inanç kavramları arasındaki bağ oldukça dikkat çekicidir. Eski zaman anlatılarından çok daha fazla bir anlamı ifade eden günümüzde de gizemini koruyarak daha çok ilgi çeker hâle gelen mitoloji, inanç gibi insanların davranışlarını yönlendirmekte ve onlara şekil vermektedir.

BÖLÜM III

3. TÜRKÜLERDE YERYÜZÜ UNSURLARI İLE İLGİLİ MİTOLOJİK ÖGELER

3.1. Yeryüzü Unsurları

Doğa ile iç içe bir yaşam süren Türk topluluklarının çevrelerinde meydana gelen durumları anlamlandırabilmek için çoğunlukla yine doğaya yöneldikleri bilinmektedir. İnsanlar yaşam serüveninin ilk zamanlarında yağmurun, şimşegin ve gök gürültüsünün oluş sebebine dair tatmin edici bir bilgiye sahip değillerdi. Bu doğa olaylarını anlayabilmek için bir arayış içine giren insanoğlunda, bu tabiat olaylarının olağanüstü varlık ve unsurların işi olabileceği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Mitolojinin de çıkış noktası olan bu aşamada insanlar genellikle çevrelerinde olan bitenden yola çıkarak yorumlama eğiliminde bulunmuşlardır.

Eski Türklerin inancına göre tabiatta insanı aşan bir takım güçler bulunmaktaydı. Bu anlayışın bir yansıması olarak yer ve sular “ıduk” yani mukaddes, kutsal olarak kabul edilmekteydi. Kutsal olarak görülen ve değer atfedilen yeryüzü unsurlarını; dağlar, sular, ağaçlar, ormanlar olarak sıralamak mümkündür.

Çevresine göre daha yüksekte olması, görünüşünde sahip olduğu heybeti ile Tanrıların mekânı olarak nitelendirilen dağlar yeryüzü unsurları içinde göze ilk çarpan yapılardandır. Gizli güçlere barınak olan bu yapılar zamanın dini anlayışında etkileyici bir role sahiptir.

Dağlar gibi mukaddes sayılan ve çeşitli anlamlar yüklenen sular ve su kaynakları da Türk tarihi ve mitolojisinde önemli bir alana sahiptir. Yaratılış mitolojilerinin bir kısmında adından söz ettiren sular bu bağlamda önemli yer unsurlarındandır. Suların kaynağına ve toplandığı yere göre farklı isimler aldığı bilinmektedir. Genel ismiyle sular denilse de suların içinde; pınarları, dereleri, çayları, ırmakları, denizleri ve daha pek çok alt başlığı barındırdığı bilinmektedir.

Aşağıdan yukarıya uzayıp giden boyuyla yer ile gök arasında bir bağlantı sağladığı düşüncesine yol açan ağaçlar ise, mitolojide başka bir inceleme alanını oluşturmaktadır. Yalnızca Türk mitolojisinde değil birbirinden farklı milletlerin mitolojilerinde de genişçe incelenen ağaçlar ve bitkiler gerek yer üstündeki dal ve budağıyla gerek yer altındaki köklerinin olması sebebiyle iki farklı âlem arasındaki iletişimi sağlama vazifesini üstlenmektedir (Şahin ve Toprak, 2016, s.1310).

Diğer topluluk ve devletlerin mitolojilerinde de yaşamakla birlikte Türk mitolojisinde bir bütün olarak yeryüzü unsurlarını ifade etmek için “yer-sub” kavramının kullanıldığı bilinmektedir. Eski Türkler arasında “yer-sub” olarak genel bir başlık altına alınan bu unsurların her birinin ayrı ayrı bir ruhu taşıdığı inancı hâkimdi. Bu inancın bir yansıması olarak bu unsurlara yönelik çeşitli ritüeller ve kurallar meydana getirdikleri de yapılan çalışmalar sırasında edinilen bilgiler arasındadır (Kafesoğlu, 1987, s.90).

3.1.1. Toprak

Toprak, yaratılışın temelinde yer alan temel elementlerden biridir. Anâsır-ı Erbaa olarak bilinen ateş, su, hava ile birlikte toprak, geçmişten günümüze sadece Türklerde değil farklı milletlerin kültür ve dinlerinde önem verilen bir varlık olmuştur. Yer altı ve yer üstünü çağrıştıran toprak -bulunduğu bağlama göre değişse de- kendine has bir anlama sahiptir.

Yer üstünü ima ettiği durumlarda daha çok koruyan kollayan vatan, yurt olma özelliğiyle; yer altını ima ettiği durumlarda ise daha çok ölümü çağrıştırmaları ile ön plândadır. Neyi ima ettiğine bakılmaksızın yaşamın içinde var olan, doğumdan ölüme bütün canlıları kabul ederek onlara sahip çıkmasıyla ve onları koruyup kollamasıyla toprak, önemli nitelikleri üzerinde taşımaktadır (Kasımoğlu, 2018, s.45).

Toprak, geçmişin yaşanmışlıklarının ayak izlerine tarihsel bağlamda şahitlik eden, atalardan kalan kültür mirasını içinde saklayan mitolojik mekândır. Toprağın sahip olduğu bu özelliği, onu gözler önünde tutulan ve sürekli araştırma ve incelemelerin merkezinde yer alan bir unsur hâline getirmiştir. Bu hâliyle de, evrenin oluşumu ile ilgili kuram ve görüşlere dayanan anlatıların bütünü olan kozmogoninin en temel araştırma sahalarından biri hâline gelmiştir. Evrenin yaratılışı ile ilgili Radloff’un derlediği Altay Yaradılış Destanı’nda toprağın yerin yaratılışındaki ilk unsurlardan olduğu görülmektedir.

...

Tanrı bir gün insana, şöyle bir buyruk verdi:

“İn suların dibine, bir toprak getir,” dedi.

İnsan daldı sulara, aldı bir avuç toprak,

Sulardan çıkıp verdi, Tanrısına sunarak.

“Yaratılsın yer!” dedi, Tanrı sulara saçtı,
Yeryüzü yaratıldı, denizler karalaştı (Ögel, 2014, I/s.486).

Toprağın yaratılışın ana unsurlarından biri olarak kabul edilmesinin örneklerine pek çok Türk destanı ve inanç sistemi içinde görmek mümkündür. Örneğin; Şamanist Türklere göre Tanrı, ilk insanın şeklini topraktan yapmıştır. Şamanist inanca göre ilk insan Orta Asya ve Sibirya’da yaratılmıştır. Yine Şamanizm’de insanlar bu mekânlarda yaratılmadan önce de Orta Asya ve Sibirya’nın yaratıldığı inancı hâkimdir (Ögel, 2014, II/486). Bu düşünce yapısının izlerine tarihin değişik zaman dilimlerinde gelişen farklı dini inanış ve sistemlerde de rastlamak mümkündür. Nitekim Müslümanlığın yayılmasıyla ve İslâm dininin etkisiyle Anadolu’da da insanın topraktan yaratılmasıyla ilgili anlatılar mevcuttur.

İslâm inancına göre Allah insanı yaratmak için Cebrail’i bir avuç toprak alması için dünyaya gönderir. İnsanın günah işleyip cehennemde yanacağını bildiğinden dünya, Cebrail’e görevinden vazgeçmesi için yalvarır. Ardından sırasıyla dünyadan toprak almak için Mikail ve İsrail gönderilir. Ancak tıpkı Cebrail gibi onlar da görevi yerine getiremezler. En sonunda Azrail bu görevi üstlenir. Toprağı götürüp Allah’a sunar ve Allah insanı topraktan yaratır (Roux, 1994, s.88).

Toprak yaratılışın ana unsuru olarak kabul edilmekle birlikte mitolojik bilgi kaynaklarında genellikle dişil olarak da kabul edilmiştir.

Eliade (2003), toprağın mitik betimlemelerde “ana” tasviriyle yer aldığını belirtmektedir. Çeşitli araştırmalarda bu görüşü destekleyen pek çok açıklamaya ulaşmak mümkündür. Açıklamalarda genel hatlarıyla yer, daha özelde de toprak, canlı varlıkların yaşam kaynağı olarak kabul edilmektedir. Toprak Ana; tıpkı rahim gibi yaşamın kaynağını ve üretici gücü temsil etmektedir. Bir yanıla doğumu, yenilenmeyi, yeniden yaşama dönüşü temsil eden toprağın diğer yönü ise sarıp sarmalayan, kuşatan bağrına basan bir niteliğe sahiptir. Hem hayat veren, besleyen, büyüten hem de ölüleri bağrına basan ve koruyan nitelikleriyle de da insan yaşamının merkezinde yer alan toprak unsuru mitolojik betimlemelerde yer alan “Ana” sıfatını hak eden bir yeryüzü unsurudur (s.160-163).

Genel hatlarıyla “yer” daha özelde de “toprak” canlı varlıkların yaşam kaynağı olarak kabul edilmektedir. Toprak Ana; tıpkı rahim gibi yaşamın kaynağını ve üretici gücü temsil etmektedir.

Baharda coşar bu ulu **toprak**
 Vücuda getirir her türlü yaprak
 Al yeşil giyinmiş dağlara bir bak
 Beslenip büyüdü yer çiçekleri (TRT, 2006, I/s.329).

Bir yönüyle doğumu, yenilenmeyi, yeniden yaşama dönüşü temsil eden toprağın diğer yönü ise sarıp sarmalayan, kuşatan, bağrına basan sadık bir yâr oluşudur. Toprak ile insanların arasındaki bağın en güzel ifade edildiği türkü metinlerinden biri kuşkusuz ki Âşık Veysel'e ait olan “Benim Sadık Yârim Kara Topraktır” türküsüdür. Türkü âdeta toprağın insanlara sunduğu güzellik ve nimetleri nakış nakış gözler önüne sermektedir. “Yemek verdi ekmek verdi”, “Bir çekirdek verdim dört bostan verdi”, “Her türlü isteğim topraktan aldım” ifadeleri bu sanatın ince işlenmiş nakışlarından yalnızca küçük bir kısmıdır.

Nice güzellere (ey yâr) bağlandım kaldım
 Ne bir vefa gördüm ne faydalandım
 Her türlü isteğim **topraktan** aldım
 Benim sadık yârim kara topraktır

Koyun verdi kuzu verdi süt verdi
 Yemek verdi ekmek verdi et verdi
 Kazma ile dövmeyince kıt verdi
 Benim sadık yârim kara topraktır (TRT, 2006, I/s.285).

Toprağın insana sunduklarını veciz ifadelerle gözler önüne seren bu türküde dikkatleri çeken bir diğer nokta ise insanın toprakla terk edilemez zorunlu bir bağının olması yönüdür. “Topraktan ayrılısam nerde kalırım” ifadesi ise insan yaşamında toprağın nasıl bir ehemmiyeti olduğunu bildirmektedir.

İşkence yaptıkça bana gülerdi
 Bunda yalan yoktur herkesler gördü
 Bir çekirdek verdim dört bostan verdi
 Benim sadık yârim kara topraktır

Havaya bakarsam hava alırım

Toprağa bakarsam dua alırım

Topraktan ayrılısam nerde kalırım

Benim sadık yârım kara topraktır (TRT, 2006, I/s.285).

Toprak üst kısımda yer verildiği üzere “ana” motifini can verme özelliğiyle yansıtırken çoğu yerde de ölenlerin gömüldüğü, toprağın bağrına teslim edilme yönüyle de yeryüzü unsurlarının mitolojik bir ögesi olarak dikkatleri üzerinde toplamaktadır.

Atladım girdim bağa

Tek tek bastım yaprağa

O yâr benim olmazsa

Vallah girmem **toprağa** (TRT, 2006, I/s.75).

Al beni beni sar beni beni yeşil yapraklar

Saramadım sarsın seni kara **topraklar**

Al beni beni sar beni beni yâr değil misin

Beni bu hallere koyan sen değil misin (TRT, 2006, I/s.99).

Veysel der çıkayım bir yüce dağa

Ağaçlar bezenmiş yeşil yaprağa

Birgün olur tenim düşer **toprağa**

Karışır toprağa toz olur gider (TRT, 2006, I/s.269).

İnsanların duygularını, acılarını ve özlemlerini ifade etme yollarından biri olan türkülerde kullandıkları kelime ve kavramlar da oldukça dikkat çekicidir. Ölüm gibi çoğu insan tarafından istenmeyen ve acı çektiren bir kavramın genellikle “toprağa girmek, toprağa koymak” gibi daha sanatsal sözcüklerle ifade edilmesi türkü metinlerinin taşıdığı üslubun zarafetine işaret etmektedir.

Atladım geldim bağa

Elim değdi yaprağa

Kız ben seni almazsam

Girmem kara toprağa (TRT, 2006, I/s.74).

(ay dağlar vay dağlar) Sallandım girdim bağa
 (ay dağlar vay dağlar) Başım değdi yaprağa
 (ay dağlar vay dağlar) Dedim bir murad alim
 (ay dağlar vay dağlar) **Tez koydular toprağa** (TRT, 2006, I/s.79).

Toprak özellikle İslâm inancının etkisiyle yaratılışın ana unsuru olarak görülmektedir. İslâm inancında varlıkların topraktan yaratıldığını belirten ve betimleyen pek çok anlatı yer almaktadır. Türk edebiyatı içinde İslâm etkisiyle birlikte türkû metinlerinde de topraktan olma, topraktan gelme motifinin sıklıkla yer aldığı görülmektedir.

Topraktandır cümle beden
 Nefsini öldür ölmeden
 Böyle emretmiş yaradan
 Sen kalemsin ben uç muyum

Tabiata Veysel âşık
Topraktan olduk kardaşık
 Aynı yolcuyuz yoldaşık
 Sen yolcusun ben bac mıyım (TRT, 2006, I/s.135).

Toprağın hayat verici olma vasfına bu türküler yoluyla dini bir nitelik kazandırıldığı da görülmektedir.

Cümle canlı hep topraktan
 Var olmuşdur emir haktan
 İrahmeti hep Allah'tan
 Tükenmez rahmet deryası (TRT, 2006, I/s.33).

Türkû metinlerinde yer alan toprak kavramı, zaman zaman bir mecaz anlamı ifade etse de çoğu zaman gerçek anlamda kullanılmaktadır. Türkû sözleri içinde gerçek anlamıyla kullanılan toprak örnekleri sayılamayacak kadar çok olmakla birlikte ifadenin anlaşılabilirliğine katkı sağlamak için örneklendirme yoluna başvurulmuştur.

A İstanbul (beyim aman) ıssız kalası
 Taşına **toprağına** (beyim aman) güller dolası
 O da bencileyin (aman) yârsız galası (TRT, 2006, I/s.2).

Aşağıdan gelir tozunan **toprak** (aman aman ey)
 O yâr bize göndermiş gülünen yaprak
 Düşer mi şanına yalnız durmak (aman aman ey)
 Al beni yanına gurban olduğum (TRT, 2006, I/s.62).

Bir ince yağmur yağar
 Dallara yapraklara
 Gurban olam sevdiğim
 Bastığın **topraklara** (TRT, 2006, I/s.153).

Toprak kavramı gerçek anlamıyla kullanılırken dahi sıklıkla betimleme amacıyla ona çeşitli sıfatlarla yakıştırmalar yapılmıştır. Üzerine basılan, ulu, kara gibi nitelemeler toprağı betimlemede başvurulanan birkaç sıfattan yalnızca küçük bir kısmıdır.

Dertli kulum kendi çalar sazını
Kara topraklara sürer yüzünü
 Kimse çekmez gayrı onun nazını
 Bozuktur perdeler teller perişan (TRT, 2006, I/s.233).

Baharda coşarsa bu **ulu toprak**
 Vücuda getirir her türlü yaprak
 Al yeşil giyinmiş dağlara bir bak
 Besleyip büyüten yer çiçekleri (TRT, 2006, I/s.329).

Evleri uçta yârim
 (Bağ altına bağ altına al beni çardak altına)
 Ver bana müjde yârim
 (Bağ altına bağ altına al beni çardak altına)
Bastığın topraklara
 (Bağ altına bağ altına al beni çardak altına)

Kılayım secde yârim

(Bağ altına bağ altına al beni çardak altına) (TRT, 2006, I/s.336).

İnsan yaşamının tek ve en son gerçeği ölümdür. Türkü metinlerinde de zaman zaman toprak kavramı ile ölümü çağrıştıran ifadeler yer verildiği görülmüştür.

Bu meydanda serilir postumuz

Çok şükür Mevlaya gördük dostumuz

Birgün **kara toprak** bürür üstümüz

Çürüdür hey benli dilber çürüdür (canlar çürüdür) (TRT, 2006, I/s.286).

Gayadan iner akrap

(aman) Ağzında yeşil yaprak

Gel beraber gezelim

(aman) Sonumuz kara **toprak** (TRT, 2006, I/s.377).

İnsan yaşamında ölümden daha keskin ve gerçek başka hiçbir şeyin olmadığını Âşık Veysel “Benim Sadık Yârim Kara Topraktır” adlı türküsünde en güzel biçimde betimlemiştir.

Dost dost diye nicesine sarıldım

Benim sadık yârim kara topraktır

Beyhude dolandım boşa yoruldum

Benim sadık yârim kara topraktır (TRT, 2006, I/s.285).

Yine başka bir türküde yer alan aşağıdaki ifadeler ölüm ile toprak arasında kurulan ilişkiyi en anlaşılır şekilde gözler önüne sermektedir.

Pir Sultan Abdal'ım haftada ayda

Günler gelir geçer bulunmaz fayda (vay beni beni)

Gönül Hak arzular canım hayhayda

Toprağım üstüme kürelendi gel (TRT, 2006, I/s.366).

Toprak kelimesi kimi zaman deyim içinde kullanılarak türkü metinleri içinde kendisine yer bulabilmektedir. Nitekim;

Mevlam kanat vermiş uçamıyorsun

Bu nefsin elinden kaçamıyorsun

Ruhsati dünyadan geçemiyorsun

Topraklar başına vay deli gönül (TRT, 2006, I/s.247).

türküsünde geçtiği üzere “topraklar başına” ifadesiyle toprağın dövünme, hırslanma anlamına gelecek şekilde kullanımlarının olduğu görülmektedir.

Taşında, toprağında kavramları çoğunlukla bir arada kullanılmaktadır ve bir şehri veya herhangi bir yeri ifade etmede başvuru kavramlardır. Bu özelliğine uygun olarak taş ve toprak kavramları vatan olma, yurt olma anlamlarını da karşılamaktadır.

Duman vardır güzel İzmir başında (of)

Duman vardır güzel İzmir başında (ey)

Arzum galdı **toprağında taşında** (ey)

Taşında of taşında ey

Bir ben değil cihan âlem peşinde (of)

Ben korkmam ölümden ergeç yolumdur (ey)

Yolumdur aman efendim ah

Eller düğün bayram bize zulumdur (ey)

Zulumdur aman efendim ah (TRT, 2006, I/s.289).

Kar mı yağmış şu Harput'un başına

Kurban olam **torpağına taşına**

Yeni girmiş onüç on dört yaşına

Küçükten bir yâr sevdim vay nenni (TRT, 2006, II/s.512).

Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Taşı toprağı kana boyandı

Bitlis'i gördüm ciğerim yandı

Ağlama aney gider gelirem (TRT, 2006, II/s.631).

3.1.2. Oba/Ova

Türk halk literatüründe sıklıkla geçen kavramlardan biri olan ova ve oba kavramları Türk halk yaşantısıyla olan bağlantısından dolayı dikkat çekicidir. Geçmişte kullanıldığı anlamı ile günümüz kullanımı arasında belirgin farklılıklar bulunan iki kavram zamanın değişmesi ile kullanım farklılığına uğramıştır. Obaları inceleyen çeşitli araştırmaların verilerine göre obaların; taş yığını, tepe, tepe şeklindeki mezarlar anlamına gelecek şekilde kullanıldıkları görülmektedir.

Obalar pek çok Türk lehçesinde kendisine yer bulabilmiş olan ancak bununla birlikte farklı yazılış şekilleriyle de kullanılan kavramların başında gelmektedirler. Göktürkçede nasıl geçtiğine dair elde bilgi olmamakla birlikte Eski Uygur ve Karahanlılarda oba; Çağatay Türkçesinde oba ve ova olarak kullanılan kavram Orta Kıpçaklarda obo şeklinde kullanılmaktadır (Dilek, 2015, s.53).

İnan'a (1986) göre Türk ve Moğollarda oba kültüne yaygın olarak rastlanılmaktadır. Obalar, dağ geçitlerinde taş yığınlarının bir araya gelmesiyle oluşturulmuş yapay yükselti ve tepeliklerdir. Türk inanış sisteminde dağlar nasıl ki kutsal görülüp, saygı duyulan mekânlar ise obalar da belli bir yükseltiye sahip olmaları yönüyle dağlarla benzer niteliklere sahiptirler. Tarihsel süreç içinde obo, oboo ve oba gibi değişik isimlendirmeleri olan bu yükseltilerin yanından geçen her yolcu atının kılından veya o an elinde ne varsa bir parçasını adak olarak oraya bırakmaktaydı (s.61).

Kimi zaman insanlar tarafından saygı duyulan bu alanlar kaya ve taşların üst üste yığılması suretiyle oluşturulmaktadırlar. Eski Türklerde çeşitli dua, dilek ve isteklerin gerçekleşmesi için obalara müracaat edildiği bilinmektedir. Özellikle Altay Türklerinde yolculuğa çıkacak kişilerin obalara saygılarını ve hediye, adaklarını sunmaları gerekmektedir (Gökdağ, 2004, s.563).

Yaygın kullanımına göre taş yığını olarak adlandırılan obalar zamanla birlikte uğradıkları anlamsal değişikliklerin etkisiyle başka anlamları karşılayacak şekilde de kullanılır olmuşlardır. Günümüzde sözlük anlamı olarak oba; göçebe halkın konaklama, mola verme, dinlenme alanı olarak görülmektedir. Göçebe Türk halkının yaşantısının bir yansıması olarak yazın hayvanların çıkarıldığı çayırılık alanlar için de oba kavramının kullanıldığı bilinmektedir. Göçebe halk arasında kullanılan anlamına ek olarak; beş on evden oluşan küçük köy yapılarına da oba denildiği bilinmektedir (Besli, 2012, s.405).

Günümüz Türkiye'sinde coğrafi bölgelere göre oba ve ova kavramlarının anlamsal birtakım farklılıklartaşıyarak kullanıldığı bilinmektedir. Rize ve çevresinde tepe anlamında kullanılan oba, ova kavramı Isparta civarında beş on çadırılı aşiret anlamına gelecek şekilde kullanılırken Konya civarında çuldan yapılan çadır anlamını karşılar şekilde kullanılmaktadır (Besli, 2012, s.402).

Çevresine göre daha düzlük olan ovalar ise göçebe Türk yaşantısının önemli bir parçası olarak görülmektedir. En belirgin özelliği düzlük olması hasebiyle çoğunlukla türkülerde ovaların bu niteliğine vurgu yapılmaktadır. Ovaların türkü metinlerinde engin, düz, yeşil gibi betimleyici kavramlarla kullanıldığı göze çarpan noktalardandır.

Kırlangıçlar yüksek yapar yuvayı

İner **düz ovaya** sürer (aman) safayı (TRT, 2006, II/s.550).

Kekliği **düz ovada** avlayalım

Kanadını çam dalına bağlayalım

Şıkıdım şıkıdım oynayalım (TRT, 2006, II/s.618).

Ovalar ovalar engin ovalar

Ovada yayılır tülü mayalar (TRT, 2006, II/s.633).

Çevresine göre geniş düzlükleri ifade eden ovalar yer aldıkları coğrafi bölgelerle anılmakla birlikte genellikle mevsim değişikliklerinin etkisiyle renklenmesi ve üzerindeki örtüyü değiştirmesiyle âdeta görsel bir şölen havası vermektedir.

Tümsek çam üstünde leylek yuvası (da)

(ah) Gine yeşillendi (de) Afyon'un ovası

Nettim sana (de) dininden bulası (da)

Eyvahlar da olsun saçlı (de) doru doru şanına

Beşyüz altın yakışır senin yiğit şanına (TRT, 2006, II/s.490).

Obalar konargöçer halkın yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Konargöçer halka göre oba, kimi zaman beş, on tane hânenin birleşimini ifade ederken kimi zaman ise bir aileyi ifade etmektedir. Çoğunlukla hayvancılıkla ilgilenen göçebe

halk yazın ve kışın değişik yerlere göç etmekte ve yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Türkülerde de çoğunlukla obaların göçmesiyle yârenden ayrılanların yaşadıkları hüznün ifade edildiği görülmektedir.

Maraş abalı çoban (gelele gelele nazlı da yâr)

Nereye konu oban (durele durele sürmeli yâr sevdalı yâr)

Nere gonarsa gonsun (gelele gelele nazlı da yâr)

Vermiyor zalım baban (durele durele sürmeli yâr sevdalı yâr) (TRT, 2006, II/s.583).

3.1.3. Dağ

Dağ kültü çok eski zamanlardan itibaren kabul gören ve karşılaşılan mit unsurlarından biri olarak bilinmektedir. Buna ek olarak kutsal dağ anlayışı yalnızca Türklerde değil birbirinden farklı gelenek, görenek, yaşayış ve anlayışa sahip birden farklı toplumda da rastlanılan öğelerdendir. Bu toplumlara ve kutsal dağlarına örnek olarak; Araplarda “Arafat”, Yunanlılarda “Olympos”, Hintlilerde “Himalaya” gibi dağlar verilebilir. Türkü metinlerinde de yaşanan yerin tanınmış dağlarına rastlamak mümkündür.

Eski Türklerde yeryüzü; dikdörtgen ya da dörtgen olarak görülüp bu dikdörtgen içinde gökyüzünü temsil eden ve bir daire şeklinde kabul edilen bir yapının varlığından söz edilmektedir. Dikdörtgen ve daire şekillerinin bir birleşimi olan bu şeklin merkezindeyse kutsal olarak kabul edilen bir dağ (Türklerde Ötüken dağları, Kan-Tengri, Altun-Yış gibi isimlerle anılan dağlar) bulunmaktaydı. Ayrıca bir başka mitik unsur olan Dünya Ağacı da çeşitli katlara ayrılarak gök ve yer arasında birleştirici bir rol üstlenmektedir (Gültepe, 2017, s.382).

Gökle yerin birleştiği nokta olması nedeniyle “dağ” dünyanın merkezindedir. Bu nedenle kutsal bölgeler, kutsal yerler, tapınaklar, saraylar, kutsal şehirler, dağlarla özdeşleştirilirler ve merkezdirler, yani büyümlü bir biçimde kozmik dağın zirvesiyle bütünleşirler. "Yükseklik", "üstünlük" aşkın, insanüstü olanın özellikleridir. Yüksek bölgeler kutsaldır. Göğe yakın olan her şey aşkın olana farklı yoğunluklarla bulaşır. Her "yükselme" belli bir seviyeden kopuştur, öteki dünyaya geçirir; dindışı mekân ve insanlık durumunun aşılmasıdır. Bu

nedenledir ki, Tanrı'ya en yakın ve kutsalla bağlantısı olduğuna inanılan bu yerlere insan olma durumunu aşmak isteyenler “yüksek” olma erdemine ulaşmak, insanüstü özellikleri olana, aşkın olana ulaşmak isteyenler ve yüksekliğin belli bir seviyeden kopuş olduğunu bilenler yöneliş içindedir (Eliade, 2003, s.114-116).

Bir kült olarak dağlar birbirinden farklı kimi işlevlere sahip unsurlar olarak algılanmıştır. Dağlara isnat edilen kimi özelliklerde dağlar; kimi zaman dünyanın direği, kimi zaman yaratılışın merkezi, Tanrıların ikamet ettiği kutsal yer olarak düşünülmüştür. Bu nedenledir ki Tanrı'yla alakalı birçok ayin dağların tepesinde yapılmış, Tanrı'ya kurbanlar buradan sunulmuştur (Roux, 1994, s.124-128). Dikkat edildiği takdirde dağların özellikle yüceliği ve büyüklüğü onların daha üst düzey işlevlere sahip olduğu anlayışına doğru bir yönelim göstermektedir.

Dağların yüksekliği, hacimsel olarak kapladığı alanın büyüklüğü ile gökyüzünün uçsuz bucaksız olarak görülmesi anlayışlarının bir araya getirilmesinden kaynaklı olarak dağlar Tanrı'ya yakın mekânlar olarak kabul görmüştür. Ayrıca bu yakınlığın bir sonucu olarak Tanrı'nın sonu olmayan ve yüce mekânlarda bulunabileceği anlayışının da etkisiyle kutsal dağ inancı meydana gelmiştir. “Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir.” (İnan, 1986, s.48-49).

Altay Tatarlarının destanlarına göre, Ulu Tanrı ‘Bay Ülgen’, yeryüzünü yarattığı zaman, göklerde, kıızıdan olan dağda yaşamaya karar vermiştir. Bu kozmik bir dağ inancından gelir. Kozmik dağın varlığına inanışın izlerini yaşatan Yakut halk biliminde de Tanrı'nın yedi katlı bir dağ üzerinde yaşadığından söz edilir (Beydili, 2015, s.146).

Birçok toplumun mitolojisinde çeşitli yansımaları bulunan dağ kültürüne Türklerin mitolojik inanç sisteminde de genişçe yer verilmektedir. Eski Türklerde doğada her bir nesnenin koruyucu ruhu olarak adlandırılan ve olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan iyenin bulunması ve onların her birinin farklı özelliklerinin olması anlayışı dağlar için de kabul görmektedir. Buna ek olarak dağların ve obaların kendi iyelerinin bulunmasının yanında diğer ruhları da yanında bulunduran mekânlar olarak kabul gördüğü inancına etnografik veriler sayesinde ulaşılmaktadır. Bu yönüyle sadece

insanları değil, hayvanların, bitkilerin, eşyanın ve doğa belirtilerinin de ruhu olduğuna dayanan dinsel bir dünya görüşü olan “animizm”le bağdaştırmak mümkündür (Artun, 2014, s.41). Bu inançtan dolayı dağlar Türk mitolojisinde ritüellerin yapıldığı ana mekânlar olarak kabul görmektedir.

Şaman inancına sahip olan eski Türklerde dağ kültü ile Gök Tanrı kültü arasında bir ilişki kurulmuştur. Her iki kültürün yansıması olarak bir takım törenler ve ayinler bu iki kültürün birleşiminden kaynaklı olarak dağlarda yürütülmüştür.

“Hunların eski vatanı olarak görülen Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Gök-Tanrı’ya kurban kestikleri dağdı. Hun Hakanları Çin ile yaptıkları sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ederlerdi.” (İnan, 1986, s.48). Dağlarda kurban kesme ritüeli yalnızca Türklere has bir nitelik barındırmamaktadır. Nitekim Orta Asya’da bulunan başka topluluk ve milletlerde de Gök-Tanrıya kurbanların yüksek dağ tepelerinde takdim edildiği bilgisine Çin kaynakları vasıtasıyla ulaşılmaktadır (İnan, 1986, s.49).

Yüksekliğiyle Tanrıların, tanrıçaların makamı; yer unsurları ile gök unsurları arasında köprü vazifesini üstlenen dağlar, Altay Türklerinde şamanların kurbanlarını Gök-Tanrıya ulaştırdıkları yerler olarak kabul görmektedir. Tanrı inancına sahip olan toplumlarda insanlar Tanrılarına daha yakın olma ihtiyacının bir yansıması olarak yüksek yerlerde bulunma ve yüksek yerler inşa etme yoluna başvurmuşlardır.

Nitekim dağlara rastlanmayan bölgelerde insanlar, yüce varlığa ulaşma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli kuleler inşa etmişlerdir. Bunlara örnek olarak Bâbil Kulesi, Mezopotamya’daki “Ziguratlar”, Meksika’daki “Teocalli” denilen piramitler bu inanca hizmet etmek amacıyla oluşturulan yapılar arasında yer almaktadır (Harman, 1993, s.400).

“Evrensel düzenin bütün parametrelerini kendinde toplayan dağ, dünyanın tam merkezinde yükselen, kutsal güç kaynağıydı. Dağlar yalnızca kutsal varlıkların ikametgâhı olarak görülmemiş buna ek olarak ulu başlangıç, kök, soyun temeli ve anayurdun sembolü, vatan olarak algılanmıştır.” (Beydili, 2015, s.145). Eliade (2018) merkezin sembolizminin simgelerini şu şekilde ifade etmektedir:

1. Kutsal Dağ; yer ile göğün birleştiricisi ve Dünya’nın merkezi olarak kabul görmektedir.
2. Her tapınak ya da saray bulunduğu yörenin yüce ve ulularının mekânı olması hasebiyle kutsal dağ işlevi görmekte ve böylece merkez olmaktadır.

3. Axis Mondis (Latince dünyanın eksenini) olduğuna göre kutsal kent ya da tapınak Gök, Yer ve Cehennemin kesişme noktası olarak kabul edilir (s.25).

Dünyanın merkezinde yer alan dağ kültünü diğer Türk topluluklarının da neredeyse bütününde görmekteyiz. Dağ kültürünün mitolojide taş ve oba kültürüyle birlikte bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir.

Dağ ve onunla bir bütün olarak görülen dağ iyesi yalnız bir doğa kültürünün bir parçası olmaktan öte anlama sahiptir ve aynı zamanda türeyiş mitinin özelliklerini yansıtmaları ve diğer ruhların da mekânı olması bakımından önemlidir. Nitekim boyların, soyların ve kabilelerin birer kutsal dağlarının olması, soyun kendi ecdadını dağ ruhuyla birleştirmesi, bu iki mitolojik kategorinin ortak bir kült bağlanmış olduğunu gösterir (Bayat, 2006, s.47).

Yapılan araştırmalardan elde edilen verilere göre, Altay, Şor, Hakas gibi Türk topluluklarında dağ iyesinin çoğunlukla bir kadın görünümünde olduğu yönündedir fakat; bazı inanışlarda da dağ iyesinin erkek olduğu görüşü hâkimdir. Örneğin, Altay Türklerinde dağ iyesinin kızıyla evlenmenin avcılara uğur getireceğine inancı çok yaygınlaşmıştır. Dağ iyesinin ormanda yaşayan hayvanlarının olduğu ve onları koruduğu, Şamanlara ilham verdiği ve yardım ettiği, müziği ve kahramanlık hikâyelerini çok sevdiği ve güzel hikâyeler anlatanlara vurulduğu ve sarı saçlı bir kız şekline girerek onunla birlikte yaşadığı yönünde birçok anlatı yer almaktadır (Beydili, 2015, s.147-148).

Dağlar, geçmişten beri ululuğun, yüceliğin sembolü olarak görülüp, heybetli görünüşleriyle, yükseklikleriyle her vakit insanları etkilemişlerdir. Azametli duruş ve kolay ulaşılamaması gibi niteliklerinden ötürü insanların ilgisini çekmiştir.

“Mitolojide dağların ruh sahibi olmalarından dolayı canlı olarak kabul edilmesi günümüz şartlarında tamamen olmasa dahi birçok ritüel aracılığı ile yaşamını sürdürmeye devam etmektedir.” (Özdemir, 2013, s.143).

Eski zamanlarda dağlar ile insanların arasında bir iletişim hâli bulunduğu örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlara örnek olarak “Oğuzlar, dağlarla konuşurlar, dağlara dua ve beddua ederler, dağların yaşlanıp yıkılmasından korkarlar, dağlardan esenlik dileyip geçit vermesini isterler.” (Ögel, 2014, II/s.572). Oğuzların bu davranışlarıyla dağlara kişilik verildiği görülmektedir. Buna benzer olarak dağlardan “şifa dileme ve dağlara yemin etme, selam verme” gibi birçok davranış örüntüsü ile karşılaşılmalıdır (Ögel, 2014, II/s.573).

Türk Halk Şiirinde âşıklar dağları karşındaki bir insan gibi görmüşler, gün olmuş dağlarla hasbihâl etmişler, gün olmuş dertlerini paylaştıkları sırdaş olarak görmüşler, gün olmuş dağlara sitem etmişlerdir, Âşık Koroğlu;

Övün koç Koroğlu övün
Taşlar al bağrına dövün
Bir yâr yitirdim ben bugün
Dağlar hiç görmediniz mi?

dizeleriyle kaybettiği yârini sanki dile gelecek de konuşacak olan dağlardan sormaktadır (Yardımcı, 2008, s.252).

Dağlara, geçmişten günümüze yüklenen anlamlar farklı farklı olmuştur. Artun'un Halk Edebiyatı Sözlüğünde dağ kelimesi şu şekilde açıklanmaktadır:

“Âşığı sevgilisinden, sılasından ayıran engeldir. Halk edebiyatında dağ engel motifi olarak görülmektedir. Tasavvufta ise dünya ayrılıktır, engeldir.” (Artun, 2014, s.125). Yunus Emre;

Ben toprak oldum yoluna
Sen aşırı gözetirsin
Şu karşıma göğüs geren
Taş bağırlı dağlar mısın?

diyerek, kendi kaderiyle baş başa kalan yalnız insanın duygularını dile getirmiş olur (Yardımcı, 2008, s.251).

Dağ kavramına edebiyatta sıklıkla rastlanılmaktadır. Bireysel olarak bir dağ üzerine söylenmiş şiirler bulunmasının yanında dağların tabiat motifi olarak da sık sık kullanıldığı bilinmektedir. Âşık Veysel'in dilinden döküldüğü gibi:

Kokuyor burnumda Sivrialan köyü
Serindir dağları, soğuktur suyu
Yâr mendil göndermiş yadigâr deyi
Gözünün yaşını sil deyi

dağ motifiyle doğanın bir parçası olarak karşılaşılmaktadır (Yardımcı, 2008, s.251).

Sembol olarak sıkça karşılaşılan dağ motifine birden fazla anlamın yüklendiği bilinmektedir. Türkü metinlerinde ise dağ kavramının heybetliliği, yüksekliği, sarplığı,

büyüklüğü, yüceliği gibi özellikleriyle sıklıkla kullanılan bir öge olduğu göze çarpmaktadır.

Dağa yüklenen çok çeşitli anlamlardan biri de, Altay-Sayan Türklerinin destanlarında kutsal vatan imgesi olarak görülmektedir. Bunun karşılığı olarak Altay Dağı vatan olarak kabul edilmiştir. Dağlar vatan olarak görülmesinin yanında ata ruhlarının barındığı mekânlar olarak kabul edilmesi sebebiyle de kutsaldır. Tanrıların mekânı olarak görülen dağların aynı zamanda tanrıya nispet edilen niteliklerden bir kısmını da üzerlerinde taşıdıkları görülmektedir. Uygurlara ait Göç Destanında, kutsal taşın Çinliler tarafından götürülmesiyle vatan kutsallığının kaybolması neticesinde her türlü felaketin vuku bulması, taşın vatanın kutsallığını sembolize etmesi bakımından önemlidir (Bayat, 2006, s.50).

Vatan olarak kabul edilen dağların kimi zamanda korunma amaçlı sığınılan yer olduğu bazı anlatılar yoluyla da günümüze ulaşmaktadır. Böylece dağlar bir çeşit zor zamanlarda sığınılan ve etrafında yaşayan insanları ata kucağı olmuştur (Bayat, 2006, s.50).

Nitekim Ergenekon Destanı'na göre, Moğol boyları ile Türk boylarının aralarının açılması sonucu bu boylar birbirine düşman olmuşlardır. Bu düşmanlık savaşı ortaya çıkarmış, yaptıkları bir savaşın neticesi Türk boylarının galibiyeti olmuştur. Savaş sonunda Moğollar öldürülür. Moğollardan yalnızca iki kadın ile iki erkek kurtulur. Kurtulan dört kişi, Türkler gelir de bizi yok eder diye buldukları sarp ve kayalık bir yere saklanırlar. Dimdik dağlarla çevrili bu yere girip çıkmak çok güç ve zormuş. Bu yerdeki geçitten sonra dağların orta yeri dümdüz ve çayırlıktır. Bu yeri Ergenekon diye tanımaktadırlar (Ögel, 2014, I/s.69-70).

Türkler Han tanrı, Bayan-ula, Buztağ-ata, Bogdu-ula, Burkhan-ulu Othon-Tengere, Iduk Art, Kayrakan, Erdene Ula ve benzeri isim ve tamlamaları dağlar için kullanmışlardır. Türkler, dağların Tanrı makamı olduğuna inanmaktaydılar. Bu bağlamda Orta Asya dağlarının Türkçe veya Moğolcada mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamlarını taşıdıkları görülmektedir. Dağlarla birlikte kullanılan sıfat ve tamlamalar Eski Türk devletlerinin dağlara verdiği önemin bir göstergesidir (İnan, 1986, s.49).

Bu uygulamanın bir benzeri olarak da günümüzde insanlar dağlara sahip oldukları bir kısım niteliklerden dolayı çeşitli sıfatlar ve yakıştırmalar yapmaktadırlar. Bu nedenle insanlar, dağlara seslenirken ya da onlardan söz ederken çeşitli sıfatlar kullanmayı tercih etmişlerdir. Kullanılan sıfatlar arasında en yaygın olanı ise “ulu”

kelimesidir. Pek çok sıfat arasında en çok “ulu” terimi ya da sıfatının kullanılıyor oluşu, hiç şüphesiz dağın heybetli görüntüsü, yüksekliği ve görkeminden kaynaklanmaktadır (Sönmez, 2008, s.145).

Türklerin Anadolu’ya göçleri dağlara olan bakış açılarını değiştirmemiştir. Türklerin Anadolu’ya gelmeden önce kullandıkları birçok adı dağlara, tepelere verdikleri bilinmektedir. Zamanla buralarda kültler oluşmuştur (Roux, 1994, s.124-128).

“Her dağda bir erenin bulunması veya Toroslardaki dorukların, dede veya baba adı almaları, eski “Ata” tanıtmasının bir devamı gibidirler.” (Ögel, 2014, II/s.582).

Mitolojik dönemimin izleri olarak değerlendirebileceğimiz Türklerin dağlarla ilgili bu düşüncelerini, Anadolu’da canlı tuttuklarını ve buraları kutsallaştırarak dualar edilen, kurbanlar kesilen, sorunların çözümlenerek sıkıntıların giderileceği özel mekânlar olarak anlamak mümkündür.

Araştırma gereği türkü metinlerinde yer alan dağ motiflerinin kullanıldıkları bağlama göre hangi anlamları taşıdıkları incelenmiştir. Dağlar çoğu zaman bulundukları coğrafi bölgeden kaynaklı olarak türkü metinleri içinde kendilerine yer bulabilmektedir. Dağların coğrafi bir terim olarak kullanıldığı türkü örneklerine yer vermek açıklamanın daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır.

Beşparmak Dağından gece ben geçtim

Anadan babadan yârdan vazgeçtim (TRT, 2006, I/s.3).

Arhavi'nun dağına

Vurdum atmaca avi

Düşürdüm oni ağa

Taktum beline bağı (TRT, 2006, I/s.51).

Asger gatar gatar olmuş gidiyor

Bulgar dağlarını seyran ediyor

Analar babalar figan ediyor (TRT, 2006, I/s.57).

Türkülerde coğrafi terim olarak kullanılan dağ örnekleri, özünde farklı bir anlamı barındırmaktan öte o yöre insanının hayat tarzı ve yaşayışıyla birebir bağlantısının olması yönüyle de daha fazla dikkatleri üzerinde toplamıştır denilebilir.

Ah **Malatya dağları** kardır geçilmez
 Soğuktur suları (anam) bir tas içilmez
 Anneden babadan yârdan geçilmez (TRT, 2006, I/s.113).

Bayburt dağlarında tabakam kaldı
 Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında kunduram kaldı
 Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında mendilim kaldı
 Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı (TRT, 2006, I/s.119).

Buldan'ın dağlarında
 Gün doğmuş dağlarında
 Buldan bana dar gelir
 Bu gençlik çağlarımda (TRT, 2006, I/s.188).

Örnek türkü metinlerinden yola çıkılarak varılacak yorumlardan biri de şudur ki; metinlerde geçen dağ isimleri kimi zaman şehrin ismiyle bilinirken kimi zaman kendine has isimler de alabilmektedir. Nitekim Buldan, Malatya, Bayburt gibi bizzat şehrin kendisiyle anılan dağlar olabildiği gibi, Palandöken, Beşparmak gibi dağın kendi özel adı olan örnekler ile de karşılaşılmıştır.

Palandöken yüce dağ
 (neynim amman aman neynim amman aman sarı gelin)
 Altı mor sünbüllü bağ (hop ninen ölsün sarı gelin aman sarı gelin aman suna yârim)
 Seni vermem yadlara (neynim amman aman neynim amman aman sarı gelin)
 Nice ki bu canım sağ (hop ninen ölsün sarı gelin aman sarı gelin aman suna yârim) (TRT, 2006, I/s.325).

Beşparmak dağı sıra
 Ot sarılmış mısıra

Ben gurbete düşeli

Ayşe'mi kimler sara (TRT, 2006, I/s.139).

Türkülerin söylenegeldikleri civarda bilinen ve göze çarpan dağlar, genellikle türkü metinleri içinde bir motif olarak da kullanılmaktadır. Bu yapılar kimi zaman uzak diyarların sembolü kimi zaman ise aradaki mekânsal uzaklığın dışa vurumu şeklinde dile getirilmiştir.

Şu **dağın** ardında macır sesi var

Varın bakın çantasında nesi var

Bir kuru ekmekle bir mor fesi var

Vatanın uğruna giden yavrular (TRT, 2006, I/s.73).

Dağların üzerinde barındırdıkları anlamları sıralamak güç olmakla birlikte onların güzellikleri bünyesinde taşıdıkları nadide mekânlar olmaları yönü sıklıkla ele alınmaktadır. Gerek ağaçlar, gerek çiçekler gerekse dağda gezen ceylanlar, marallar bu nadide güzelliğin parçalarını meydana getirmektedir.

Dağlar çiçek açar Veysel dert açar

Derdine düştüğüm yâr benden kaçar

Gerçek âşık olan kendinden geçer

Derdini âleme yayar iniler (TRT, 2006, I/s.163).

Ay oğlan yiğit misin?

Dağlarda geyik misin?

Selam verdin almadın

Allah'tan büyük müsün (TRT, 2006, I/s.83).

Çayır çimen doldu **dağlar**

Yârim gurbet elde ağlar (TRT, 2006, I/s.209).

Dağların türkü metinleri içinde kullanıldıkları bağlama göre farklı anlamlar taşıyabildiklerini gösteren örneklerin ardından kimi zaman da yalnızca dağ olmaları

hasebiyle tabiat unsuru olarak türküler içinde kendilerine yer bulabildikleri görülmektedir.

Dolandım **dağları** kar bulamadım

Kendime münasip yâr bulamadım (TRT, 2006, I/s.51).

Sis **dağının** başında (da)

Kar mısın boran mısın

Alacağım yâr seni de (de)

Onaltı da var mısın (TRT, 2006, I/s.167).

Türkü metinleri içinde tabiat unsuru olarak kullanılan dağ kavramlarını belirtmek amacıyla “bu, şu” gibi işaret sıfatlarına başvurulduğu metinler incelenirken göze çarpan özelliklerdendir.

Şu karşıki dağda bir top kar idim

Yağmur yağdı ılgıt ılgıt eridim

Evvel yârin sevdiği ben idim

Şimdi uzaklardan bakan ben oldum (TRT, 2006, I/s.157).

Şu dağı aşam dedim

Aşam ulaşam dedim

Bir vefasız yâr için

Herkese paşam dedim (TRT, 2006, I/s.112).

Şu dağların öte yüzü

Gün varmadan erir buzu

Seni be zalımın kızı

Ciyerime koydun közü (TRT, 2006, I/s.57).

Ben bu **dağın** ağacıyım

Ne tatlıyım ne acıyım

Ben Mevlâ’ya duacıyım

Derdim vardır inilerim (TRT, 2006, I/s.136).

Dağlar türkü metinleri içinde yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğelerden en sık kullanılanıdır. Dağların tabiat unsuru olarak yer aldığı türkü metinlerinin sayıca çok olmasının sebeplerinden biri de kuşkusuz onların Türk yaşantısında önemli bir yeri kaplamasından gelmektedir. Zira dağlarda hayvan otlatan, kimi zaman oralarda yaşayan, acısını, özlemini anlatmada başvurulan bir motif olmasından dolayı sıklıkla da Türk anlatılarında kendine yer bulabilmiştir.

Görüldüğü üzere dağlar kimi zaman tabiat unsuru olmaları sebebiyle türkü metinleri içinde kendine yer bulabilmişken kimi zaman da türkü sözleri arasında bir ahenk oluşturmaları amacıyla da kullanılmaktadırlar.

Çayır çimen doldu **dağlar**

Yârim gurbet elde ağlar (TRT, 2006, I/s.209).

Dağlar dağlar viran **dağlar**

Yüzüm güler kalbim ağlar

Yüreğimden kanlar damlar (TRT, 2006, s.244).

Dağlar dağları yâr yaman dağları

Bülbül gül için ağlar (TRT, 2006, s.245).

En belirgin özelliği heybet ve görkem olan dağlar, mağrur duruşları ve kolay ulaşılamaz hissi vermelerinden ötürü pek çok insan tarafından kullanılan temel öğelerden biri olmuştur. Dağların bu niteliği türkü metinleri içinde “yüce, ulu” gibi sıfatlarla betimlenmelerine olanak vermiştir.

Küstürdüm durnamı barışamadım

Semaya açıldım yarışamadım

Şahin oldu uçtu kavuşamadım

Yüce dağdan aştı yolu durnanın (TRT, 2006, I/s.149).

Bu dağlar ulu dağlar (aman aman)

Yârim gurbette ağlar

Yâri güzel olanlar

Hem ah çeker hem ağlar (aman aman) (TRT, 2006, I/s.209).

Yüce dağ başında kurdum aşhane

Vefasız yâr için düştüm daşhane düştüm daşhane (TRT, 2006, I/s.129).

İnsanlar, çevreleriyle olan ilişkilerinin bir sonucu olarak kendilerinde çeşitli izler ve hisler bırakan durumları ve duyguları ifade etmede yardımcı araç olarak dağları kullanmışlardır. Aşağıdaki türkü metninde bu açıklamayı destekler bir şekilde dağlarla duygu paylaşımına gidilmiştir.

Ey dağlar vuy dağlar oy **dağlar**

Dağlar dağladı beni

Gören ağladı beni oy **dağlar** (TRT, 2006, I/s.380).

İnsanlar yeri gelmiş dağları aşılmaz, sapa, engin bulmuş yeri gelmiş karlı, dumanlı gibi pek çok sıfatla birlikte anmışlardır. İnsanların içinde bulundukları ruh hâlini, kaygıyı, korkuyu, özlemi ifade ederken başvurdukları belki de ilk yeryüzü mitolojik motifi dağlar olmuştur demek elbette uygun düşecektir. Bu bağlamda kullanılan türkülerini saymak her ne kadar mümkün olmasa da örneklerle yer vermek açıklamanın anlaşılabilirliğini destekleyecektir.

Yüce **dağ** başında yayılan atlar

Yârimin yanına varmasın yadlar

Mezarın üstünde dikilen otlar

Sızlıyor her yanım yâr diye diye (TRT, 2006, I/s.64).

Yüce **dağ** başından aşırдын beni (nedem nedem yâr beni)

Tükenmez dertlere düşürdün beni (dağlar gışımış yolcum üşümüş nasıl edem ben)

Madem soysuz bende göynün yoğudu (nedem nedem yoğudu)

Niye doğru yoldan şaşırdın beni (TRT, 2006, I/s.145).

Aman Ayşe'm mor menevşem

Dağlar başı duman Ayşe'm

İndim Ürgüp çöllerine

Geleceğim güman Ayşe'm (TRT, 2006, I/s.91).

Eski zamanlardan beri dağlar ile insanların arasında bir ilişki ve iletişim hâli bulunmaktadır. Dağlarla konuşma, onlara seslenme yoluyla dağlar tıpkı insanlar gibi görülüp, kabul edilerek onların da bir kişiliğe sahip olduğu varsayılmıştır. İnsanların dağları bir varlık gibi görmelerinin bir sonucu olarak dağlarla sohbet etmişler, bazen onları sırdaş olarak görmüşler, bazen ise onlardan sitem ile söz etmişlerdir.

Benden selâm olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidir (TRT, 2006, I/s.134).

Dağlar gışımış yolcum üşümüş nasıl edem ben
Dağlar haramı açma yaramı perişanım ben (TRT, 2006, I/s.145).

Bu dağın önünde kuş yuvası var
Ay **dağlar** ay dağlar yâra giderim
Bu benim gönlümün hoş havası var
Yol verin ay **dağlar** yâra giderim (TRT, 2006, I/s.175).

Dağlar bir insan gibi görüldüğü için ondan yardım istenmekte, dilek ve talebi yerine getirmesi beklenmektedir. Sevenler arasında uzak mesafeleri, engel olmaları temsil ettiği düşünülen dağlardan bu nedenle sıklıkla aradan çekilmesi, yol vermesi beklenmektedir. Sanki istenilen şeyi gerçekleştirebilirmiş gibi düşünmenin bir yansıması olarak dağlardan talepte bulunulmaya devam edilegelmiştir.

Bu dağın başında kar katar katar
Ay dağlar ay dağlar yâra giderim
Yâr gelir aklıma dertlerim artar
Yol verin ay **dağlar** yâra giderim
Bu dağın başına çıktım oturdum
Ay dağlar ay dağlar yâra giderim
Dağı daşı deldim sular getirdim
Yol verin ay **dağlar** yâra giderim (TRT, 2006, I/s.175).

Dağlar bazen vefasız sevgilinin başa sardığı aşk belasını anlatacak yer bulamayan âşıklar için bir seslenme mekânı olmuştur. Âşıklar aşk derdinin çaresini dağlara seslenmekte bulmakta, dağlardan yardım istemek suretiyle derman aramaktadırlar.

Bu dağın başında kar buram buram
Ay dağlar ay dağlar yâra giderim
 İçime akıttım derd ile verem
 Yol verin **ay dağlar** yâra giderim (TRT, 2006, I/s.175).

Dağların insan gibi değerlendirilmesinin bir yansıması olarak insana ait kimi vasıflar ve özellikler dağlara nispet edilmiştir.

Âşığın yaylası derler otağı (otağı aman aman)
Al yeşil pervane geymiş o dağlar (dağlar) (TRT, 2006, I/s.66).

Türkü örneklerinin çoğunda insanlar, bir insandan talepte bulunuyormuş gibi dağlardan kendilerine yol vermesini, kendi aralarından çekilmesini ve çeşitli taleplerini yerine getirmesini istemektedir.

Ara ver ara ver dağlar ara ver
 Götür selamımı nazlı yâra ver (TRT, 2006, I/s.379).

Vay vay dağlar vay vay çöller
 Yol ver yol ver yârim gelsin (TRT, 2006, I/s.93).

İnsanların dağlarla konuşması kimi yerlerde istek, yalvarma şeklini alırken kimi yerlerde de bu konuşmaların dağları tehdit etmek şeklinde yansımalarının olduğunu söylemek mümkündür.

Dağlar seni delik delik delerim
 Kalbur alıp toprağını elerim
 Sen bir kara koyun ben de bir kuzu
 Sen döndükçe ardın sıra melerim (TRT, 2006, I/s.244).

Yapılan pek çok türkü incelemesinde dağlar birtakım şekilsel özellikleriyle ön plânda tutuluyor ve anılıyor olsalar da onların simgesel olarak karşıladıkları ilk anlam genellikle dağların âşığı sevgilisinden, sılasından ayıran engel olarak kabul edilmesi yönüdür. İnsanların mekânsal olarak birbirinden ayrı kalmasına kimi zaman dağlar kimi zaman denizler sebep olmuştur. Türkü metinleri içinde dağlar sıklıkla aşılması gereken bir unsur olarak ele alınmaktadır.

Konu bağlamının bir gereği olarak dağların engel motifi yerine kullanıldığı türküler sayıca çok olmalarından mütevellit en belirgin misallere yer vermek bahsi geçen açıklamanın zihinlerde netleşmesine yardımcı olacaktır.

Aha şu **dağlardan aşdım** da geldim

Bir güzel peşine düştüm de geldim

Aha şu **dağlarda gar var** duman yok

Benim sevdiğimde din var iman yok (TRT, 2006, I/s.65).

Aşayım karlı dağları

Dönemem yâr şimden geri

Dünyada ölüm var imiş

Yanmanam yâr şimden geri (TRT, 2006, I/s.66).

Avcuyum ben **şu dağları aşmadım**

Sevdim seni yâr ardına düşmedim

Korkma güzel bu sevdadan geçmedim (TRT, 2006, I/s.77).

Çoğunlukla aşılması gereken bir unsur olarak değerlendirilen dağların türkü metinleri içinde ek anlamlar kazandıkları durumlar da mevcuttur. Aşağıdaki örnekte dağlar iki özelliği birden karşılayacak bir şekilde ele alınmıştır. Bu örnekte dağlar hem engel olarak değerlendirilmekte hem de çaresiz kalma hissinin ifadesine imkân sağlamaktadır.

İki dağın arasında kalmışam

Bülbül gibi daldan dala konmuşam

Ne gün gördüm ne de murad almışam (TRT, 2006, I/s.51).

Dağların insanlar arasında engel olarak görülmesine ek olarak kimi zaman dağların vatan, sığınılan yer olarak kabul edildiği de yapılan incelemeler ve çalışmalar yoluyla tespit edilmiştir. Bu durumu betimleyen pek çok türkü, halk hikâyesi mevcut olmakla birlikte zor durumda kalan insanların yardım talebinde bulunarak dağlara sığındığı, onlardan medet umduğu görülmektedir. Bu şekilde dağlar bir çeşit zor zamanlarda sığınılan mekânlar olarak Türk kültür hazinesinde kendine yer bulabilmiştir (Bayat, 2006, s.50). Bu yönüyle türkü metinleri içinden seçilen örneklere yer vermek konu bağlamından uzaklaşmamak kaydıyla tercih edilmiştir.

Bir gün başım alır çıkar giderim
Bana **dağlar** olsun il deyu deyu
Kayalar başını mekân ederim
Mecnun'un gezdiği bel deyu deyu (TRT, 2006, I/s.164).

Gaşın gözün şirin sözün
Aldı yazık canımı
Men sene heyran
Sen cana kurban

Ay hanım hanım
Sen benim canım
Men seni alım
Dağlara kaçım bu gece (TRT, 2006, I/s.82).

Bakırlım gül istiyor mercandan
Balı şeker mastika süzer fincandan
Bakırlım usanmıştı bu candan
Candarmalar kovalayıp gider Bakırlım

Bakırlım şu **dağlarda yaslanır**
Yağmur yağar silahları ıslanır
Bakırlım da aman kuz'etinlen beslenir
Candarmalar kovalayıp gider Bakırlım (TRT, 2006, I/114).

Çoğu zaman üvey ana-babanın, zâlim ağanın, yöneticilerin baskısından kimi zaman da sevdalılarının kavuşmasına engel olan ebeveynlerin zulmünden kaçmanın ve kurtulmanın yolu dağlara sığınmaktan geçmektedir.

Gel çıkalım dağlara

Dağlar olsun evimiz

Her komardan bir yaprak

Olsun kiremidumuz (TRT, 2006, I/288).

Tombalacık Fadime'm de **dağ** başına gel

Ben askere gidiyom da düş peşime gel (TRT, 2006, I/301)

Dağa çıkmak, dağa başına gitmek gibi kalıplaşmış ifadeler dağların sığınılan yer olma özelliğini gözler önüne sermektedir.

Zor durumda kalan insanlara adeta sığınak olan dağlar aynı zamanda kaçan insanlar için de bir özgürlük ortamı sunmakta, onlara daha çok şeye sahip olma imkânı vermektedir.

Gel çıkalım dağlara

Dağlar evimiz olsun

Yalvarırım Allah'ıma (Hatice'm)

Kavuşmamız tez olsun (TRT, 2006, I/380).

3.1.4. Taş/Kaya

İnsanoğlunun tarihi serüveni içinde değişik varlıklarla ilgili çeşitli inançlar geliştirdiği ve buna bağlı olarak birçok pratiklere sahip olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de taşlar/kayalardır.

En eski devirlerden itibaren taşlar ve kayalar bazı zaman heybetiyle insanları heyecanlandırmış, cezbetmiş bazı zaman da tehdit eden, korkutan bir varlık olarak düşünülmüştür. Sertliği, görünümü, rengi ve ihtişamı gibi farklı farklı özelliklere sahip olması taşları doğal bir varlık olmaktan öteye taşımıştır. Bu durum birtakım taşların tabiatüstü güçlere sahip olması gibi inançları ortaya çıkarmıştır ve bu bağlamda bu taşlar insanlar tarafından saygı ve hoşgörüye layık görülmüşlerdir (Kıyak, 2011, s.130).

Taşların ve kayaların kimi zaman uğur ve uğursuzluğuna, kimi zaman da şifa ve koruyuculuk gibi gizil güçleri üzerinde barındırdığına inanılmıştır. Hatta bazı taşlar amaca ulaşmada yardımcı araç olarak düşünülmüş ve sihir ve büyüde kullanılmıştır. (Uluişik, 2017, s.201).

Doğal yaşam ile olan bağıını sürdürmeye devam eden insanlar bulundukları ortamda çevresindekinden daha farklı şekil, renk veya büyüklüğe sahip olan taşlara anlam yükleme ve onlara doğaüstü güç isnat etme davranışı içine girmişlerdir.

Nitekim eski Türkler her zaman gördükleri taşlardan bazı yönleriyle ayrılan taşların kendi dünyalarından olmadığına ve mistik bir yanının olduğuna inanmaktaydılar. Bu taşlar vasıtasıyla hastalıklarına şifa bulacakları, tıpkı yeni doğmuş bir bebek gibi temizlenecekleri inancına sahiplerdi. Ancak taşların farklı niteliğinden dolayı onlara karşı gösterilen saygı ve yüklenen anlam tapınma boyutuna geçmemiştir. Yalnızca taşın ardında daha yüce bir gücün olduğuna inanmalarından kaynaklı taşı yüce güç ile aralarında vasıta olarak kullanmışlardır (Beydili, 2015, s.551; Kıyak, 2011, s.130).

Eski Türklerde de yer kültürüne bağlı olarak bir kısım dağların, taşların, ağaçların, suların vb. ruhlarının olduğuna inanılmaktaydı (Esin, 2001, s.77). Türklerde yer kültürüne bağlı olarak taşlarla ilgili gelişen inanışların ilk izlerini kutsal ve sihirli olduğuna inanılan “Yada” taşında görmek mümkündür. Bu taş sihirsiz gücünden dolayı büyük Türk komutanlarının ve Türk kamlarının ellerinde görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut’un bu taşla ilgili verdiği bilgiye göre Türklerin “Yada” taşıyla istedikleri zaman yağmur ve kar yağdırdıkları, rüzgâr estirdikleri ve fırtına çıkarabildikleri bilinmektedir.

Yada, Sata, Çay Taşı ve Yağmur Taşı gibi değişik isimlendirmelerle karşımıza çıkan bu taş ile ilgili bilgilere Rus kaynaklarından Çin kaynaklarına kadar pek çok birbirinden farklı milletin birikim ve kaynaklarından ulaşmak mümkündür. Bugün Anadolu’nun bazı yörelerinde yağmur yağdırmak için taşın okunarak suya atılması “Yada” taşıyla bağdaştırılabilir (Beydili, 2015, s.550).

Yada taşı gibi Türk topluluklarının genelinde bilinen bir diğer taş ise bengütaş olarak anılan ve ölümsüzlüğü, sonsuzluğu temsil eden taştır. Bengütaş aslında bir taş olmaktan öte simgesel bir anlamı ifade etmektedir.

Eski Türklerde ölen komutan veya kağan gibi üst düzey kişilerin yaşamlarında yaptıkları önemli görevlerinin yazılı olduğu bir kaplumbağa heykelinden yola çıkılarak meydana gelmiş bir niteliktedir. Zira kaplumbağa uzun yaşamın sembolü olarak

görüldüğünden bengütaş kavramıyla da önemli kişilerin sonsuza kadar yaşayabileceğine inanmanın bir bağlantısı olabileceği düşünülmektedir (Kıyak, 2011, s.135).

Taşlar Türk mitolojisi içinde kendisine farklı destanlar içinde dahi olsa yer bulabilmiş nesnelerdendir. Taşların Türk mitolojisinde geçtiği birkaç destan ve anlatı şu şekilde sıralanabilir:

Uygurlara ait Göç Destanı'nda Türkleri yenemeyen Çinlilerin tatlı hilelerine aldanan Türk hakanının kutsal taşı Çinlilere vermesi sonucunda ülkesinden bereketin gitmesi, vatanın bir karış toprağının bile ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Yine Altaylara ait olan Yaratılış Destanı'nda Tanrı suda boğulmak üzere Kişi'nin kendisinden yardım talep etmesi üzerine bir taşı sudan çıkararak Kişi'yi kurtarmıştır. Bu destan yoluyla taşların Türk mitolojisi içinde koruyucu bir rolü üstlendiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Altay Türklerinin kıyameti betimleyen metinlerinde denizlerin dibinde dokuz çizgisi olan bir taşın varlığından söz edilmektedir. Kıyamet günü denizler kabarıp çalkantılarla sularını ayıracakları zaman bahsi geçen bu taş ortaya çıkıp dokuz parçaya ayrılacaktır. Türk mitolojisi içinde kendine yer bulmuş bir diğer destan ise Dokuz-Oğuz Destanı'dır. Yine bu destanda da taşların önemli bir varlık olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu destana göre Buğu Tekin'e rüyasında aksakallı bir ihtiyar tarafından yeşil taşın verildiği söylenmektedir. Nitekim Türk destanlarında aksakallı ihtiyar motifi çoğu zaman kurtarıcı, yardımcı, öğüt verici bir rol üstlenmektedir (Uraz, 1992, s.179).

Taşlar, içinde bulundukları mekânlara bağlı olarak da değişik misyonları yüklenebilmektedirler. Nitekim halk arasında ehemmiyet verilen yerlerde bulunan taşlara da farklı anlam ve görevlerin yüklendiği, onlardan çeşitli amaçları yerine getirmede yardım talep edildiği görülmektedir.

Örneğin türbe ziyaretlerinde orada bulunan taşlardan bir kısmına dileklerin gerçekleşmesine yardımcı olsun kimilerinde ise hastalıklara şifa bulunsun diye başvurulduğu bilinmektedir. Türbe olarak kutsal kabul edilen bu mekânlar vasıtasıyla orada bulunan taşların da kutsal sayıldığı yorumuna ulaşmak mümkündür (Kıyak, 2011, s.131).

Kutsal olarak kabul edilen taşlara saygılarını göstermek amacıyla insanların farklı davranış şekillerinde bulundukları bilinmektedir. Bu davranışlardan kimisinde insanlar taşlardan el, yüz veya şifa bulabilmeyi talep ettikleri inancından hareketle taşları vücutlarının herhangi bir noktasına sürmektedirler, kimisinde ise taşları öpme,

taşların çevresinde dolanma veya taşı üstünde taşıma gibi farklı uygulamaları görmek mümkündür (Yardımcı, 2017, s.7).

Türk mitolojisi içinde taşların bazen kurtarıcı ve koruyucu bazen de cezalandırıcı bir işlevinin olduğuna inanılmaktadır. Türkler arasında bu inancı destekleyen pek çok halk hikâyesinin anlatılageldiği bilinmektedir.

Taşların kimi zaman iyi insanları kötülüklerden koruduğu ve doğa olaylarının zarar verici etkisinden muhafaza etmek amacıyla taşa çevirdiği; kimi zaman da anne babasına âsılık eden, diğer insanlara zarar veren kötü insanları taşa çevirmek suretiyle cezalandırdığı da bilinmektedir. Anadolu’da anlatılan halk hikâyelerinde genellikle düşmanlardan kendisine zarar verecek olan insan veya hayvanlardan kaçan kişilerin dua etme veya dileme, sığınma vasıtalarıyla taşa döndükleri veya taşın içine girdikleri bilinmektedir (Gürsoy Naskali ve Koçak, 2017, s.204).

Taşlar kullanıldıkları yerlere göre çoğu zaman toplumda kültürel gelişme ve değişmelerin merkezinde önemli fonksiyonlara sahip olmuşlardır. Taşların insan yaşamında yer aldıkları pozisyonların incelenmesi neticesinde taşların insan hayatında taşıdığı anlamın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu anlamın farkına varabilmek için eski zaman insanların meydana getirdiği el âletlerinden günümüze kadar taşın kullanıldığı yapıları incelemek yeterli olacaktır.

El baltalarından içinde insanların yaşadığı yerleşim mağaralarına oradan da Mısır Piramitleri, Efes Harabeleri gibi tarihi değeri olan yapılara; Ayasofya, Selimiye Cami gibi farklı dinî çevrelerce kutsal kabul edilen mekânlara; günümüzde zenginliğin işaretlerinden sayılan zümrüt, elmas gibi çeşitli taşlara bakmak, taşın insan yaşamında edindiği yerin daha net bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Özellikle dayanıklı, sert, kalıcı ve ihtişamlı görünüşleri taşlarının insan yaşamında daha fazla kullanılmasına sebep olmaktadır. Hatta eski zamanlarda insanlar tarafından çabuk kaybolmaması ve uzun süre varlığını devam ettirebilmesi için kanun, kural ve fermanların taşlar üzerine yazıldığı bilinmektedir (Yardımcı, 2017, s.1-2).

Taşların insan yaşamına, yerleşimden inanişâ kadar pek çok alanda etki etmesinden kaynaklı olarak dil yapısı içinde de kendine yer bulmuştur. Öyleki varlıklarını deyimler ve atasözlerinde yaşatmaya çalıştıkları görülmektedir. Günümüz atasözü ve deyimlerinde yer alan taşla ilgili örnekleri; taş yerinde ağırdır, taş taş üstünde bırakmamak veya taşa tutmak, taş yürekli şeklinde sıralanabilir (Yardımcı, 2017, s.7).

Taş ve kayalar canlılar için âdeta sığınak görevi görerek, onların yetişme ve büyümeleri için kol kanat germekte ve gerip onları korumaktadır.

Karanfilim tüterim

Taş dibinde biterim

Eller yârim dedikçe

Ben boynumu bükerim (TRT, 2006, I/s.214).

Türkü metinleri incelendiğinde çoğunlukla taşların gerçek anlamını çağrıştıracak şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Bir **taş** attım çimene (de)

Çimenin çiçeğine

İpek olsam sarılsam (da)

Yârimin eteğine (TRT, 2006, I/s.55).

Aşağıdaki türkü örneğinde taş kavramı gerçek anlamını karşılar bir biçimde kullanılırken aynı zamanda metin içinde uyumu sağlama vazifesini de görmektedir.

Yüksek minareden attım iki **taş**

Ne anam var ne babam var ne kardaş

El oğluna ben olamam arkadaş (TRT, 2006, I/s.73).

Git gurbet ellerine (de)

Daş attım yollarına

İlik düğme olayım (da)

O yârin kollarına (TRT, 2006, I/s.20).

Kapının önünde **taş** ben olaydım

Ela göz üstüne kaş ben olaydım

Yalınız gezene eş ben olaydım (TRT, 2006, II/s.511).

Taşların vücuda isabet etmesiyle de insanların canını yakma özelliğine vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.

Kaladan kalaya ekerler darı
Ekerler biçerler yarı ba yarı
Yâr bana göndermiş ayvaynan narı

Atma bu **daşları** ben yaralıyam
Elalem al geymiş ben karalıyam (TRT, 2006, II/s.498).

Dağ başı duman başı (balam)
Gız atma bana **daşı**
Sen zülûf gölgesinde (balam)
Ben yandım güne karşı (TRT, 2006, I/s.149).

Açıklamayı desteklemek amacıyla verilen türkü örneklerinin bir kısmında taşların can yakıcılık özelliği açık bir şekilde dile getirilmemiş olmakla birlikte “Atma bu taşları ben yaralıyam”, “Gız atma bana daşı” cümleleri can acısını anımsatmaktadır.

Gidiyorum Çorum'a (aman)
Bir **daş** değdi koluma (aman)
Kolum sarmak istiyor (aman)
İnce belli yârine (aman) (TRT, 2006, I/s.405).

Taş ve kayalar ile ilgili türkülerde bu kavramların kimi zaman ahengi sağlamada yardımcı unsur olarak kullanıldığı görülmüştür.

Enginli yüksekli **kayalarımız** (annem)
Gam ile yoğruldu mayalarımız
Doğurmaz olaydı analarımız (TRT, 2006, I/s.318).
Bahçaya indim ki sıradır **taşlar**
Al yeşil giyinmiş servi ağaçlar
İnsan sevdiğine canlar bağışlar (TRT, 2006, I/s.108).

Bahçeye indim de **taş** bulamadım
Bir yüzük yaptırdım (anam) kaş bulamadım
Kendime münasip eş bulamadım (TRT, 2006, I/s.113).

Gele gele geldik bir kara **taşa**

Yazılanlar gelir sağ olan başa (aman efendim)

Bizi hasret koyar kavim kardaşa

Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm (aman efendim) (TRT, 2006, I/s.384).

Ben yemenimi (aman aman) çaldım **taşa**

Taş yarıldı (a canım da) baştan başa

Yazılanlar (aman aman) gelir başa (TRT, 2006, I/s.134).

Türkü metinlerinde geçen taş ögesinin kullanım alanlarına yönelik yapılan incelemelerde kimi zaman deyim içinde kullanıldığı görülmüştür. “Bağrına taş bağlamak, taş basmak” gibi deyimler yoluyla kişiler mecbur kaldıkları bir şeyin olduğu mesajını vermektedir. Kişilerin içinde bulundukları bu durumu ifade etmede taşlara başvurmaları Türk dili ve kültürü içinde taşların genişçe bir yer tuttuğu düşüncesine bizi sevk etmektedir.

Gam gasavet bugün başa gelindi

Alım **başım taştan taş vuram** yâr

Hoyrat eller güllerime dokunma

Sevdiceğim gurbet ele verildi (TRT, 2006, I/s.367).

Bahçaya su bağladım (aman aman)

Girdim çıktım ağladım (aman)

Eller yârim dedikçe (aman aman)

Bağrıma taşlar bağladım (aman) (TRT, 2006, I/s.107).

Bir güzelin âşığıyım erenler

Onin için **taşa tutar** el beni

Gündüz hayalimde gece düşümde

Kumdan kuma savuruyor yel beni (TRT, 2006, I/s.153).

Taş ve kaya kavramlarının türkü metinleri içinde tamlamalar hâlinde kullanıldığı durumlar da olabilmektedir. Tamlamalar yoluyla türkü metinlerinde kendisine yer bulan

taş ve kaya kavramların çoğunun, bir yeri, mekânı veya belirli bir durumu karşılamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Kaya dibi gürgenlik (de)

Ne hoş olur ergenlik

Ergenlikte kız sevmek (de)

O da bir bezirgenlik (TRT, 2006, I/s.25).

Bülbül ne yatarsın (anam) sarp **kayalarda**

Erenler kol kurmuş (kurmuş) yola gidelim

Çirkin sevmeyinen (dost dost) gönül eğlenmez

Güzeli bol olan (olan) yere gidelim

Benim efendim aziz sultanım (TRT, 2006, I/s.193).

Tamlama olarak kullanılan taşların başlıcalarından biri de mezar taşlarıdır. İnsanların kaybının, acısının âdeta cisimleşmiş formları olan mezar taşları duyguların ifadesinde sıklıkla başvurulan yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğelerdendir.

Al yeşil dökün anneler **mezar taşıma**

Gelen ağlar giden ağlar (ah) bu genç yaşıma

Bu ne felaketti geldi başıma

Kahretmiyor zalim felek kanlı yaşıma (TRT, 2006, I/s.27).

Mezarımın taşına

Çakır Ayşe'm

Otur yanı başıma (TRT, 2006, II/s.504).

Taşların Türk kültür ve yaşantısında yer ettikleri konumlarının bir gereği olarak kullanım alanlarının çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Bu çeşitliliğin örneklerinden birini de Türk insanının sosyal yaşantısında görmek mümkündür. Özellikle köy yaşantısının hâkim olduğu zamanlarda gelin olacak kızların ata binmesi için yüksekliğe duyulan ihtiyaç zamanlarının kurtarıcısı olarak binek taşları türkülerin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur.

Al duvak ile gelin binek taşında

Gelin ettiler seni ondört yaşında

Gelin gider ağlar ana gardaş peşinde (TRT, 2006, I/s.206).

Daha önce farklı bir başlık altında değinilen ancak yeri gelmişken tekrar hatırlatılması gereken bir özellikten bahsetmek uygun düşmektedir. Her ne kadar çalışmada açıklama kısmının anlaşılabilirliğine katkı sağlamak amacıyla örnekleme yoluna başvurulsa da kimi zaman bir örnek birden fazla açıklamayı kapsayacak şekilde değişik özellikleri üzerinde taşımaktadır. Nitekim bu kısımdaki örneklerde taşlar Türk kültüründe karşılık geldikleri kavramları ifade etmekle birlikte aynı zamanda metin içinde uyumu sağlama işlevini de yerine getirmektedir.

(ah) Kapının önünde be ağalar bir binek taşı

Durmuyor akıyor ağalar gözümün yaşı

Aman ağalar gözümün yaşı

O yârin uğruna (be ağalar) keserim başı (TRT, 2006, I/s.235).

Geçmişten günümüze Türk toplum yaşantısında etkili olan taşlar saymakla bitmemektedir. Özellikle köy yaşantısında sıklıkla kullanılan değirmen taşları, dibek taşları veya düğün yemeklerinin pişirilmesinde önemli bir katkısı olan kazan taşları önemli taşlardandır. Ayrıca Türk kültüründe özel bir yere sahip olan ve hassasiyet gösterilen hamam kültürünün vazgeçilmezi göbek taşları da türkü metinlerinde hayat bulan kavramlardır. Bu taşlar zaman insanının hayatında etkili olması hasebiyle türkü metinleri içinde yaşatılmaya devam edilmektedir.

(ah) kapının önünde be ağalar bir binek taşı

Durmuyor akıyor ağalar gözümün yaşı

(ah) ağalar gözümün yaşı

O yârin uğruna (be ağalar) keserim başı (TRT, 2006, I/s.235).

Hamamın göbek taşına üç gelin bir kız geldi

Hamamın gök kubbesini hoş bir sedadır aldı yâr

Al hançeri vur sineme gör sinemde neler var (TRT, 2006, I/s.351).

Türkü metnlerinin söylenegeldikleri yöresel ağız farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda bazen kavramların farklı söyleyiş şekilleriyle kullanıldıklarına rastlanmaktadır. Nitekim kazan taşının yöresel kullanım farklılıklarından ötürü “gazan taşı” olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

Çattılar **gazan taşını** (da nininay nom)

Vurdular düğün aşını (da nininay nom)

Çağırın da gelsin de (nininay nom)

Tutsun gızının yasını (da nininay nom) (TRT, 2006, I/s.211).

Değirmen taşlarının türkü metinleri içinde tamlama olarak kullanılabildiği gibi tamlama hâlini almadan da kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Değirmenin taşları

Dönüyor güldür güldür

Senin yârin domurcaksa

Benimki gonca güldür (TRT, 2006, I/s.262).

Değirmende döner de taşım

Sevda değil bu bir hışım (vuy amman vuy amman amman hey) (TRT, 2006, s.260).

Değirmenin bendine

Daş dönmüyor dönmüyor

Döner kendi kendine

Acar gelin arabadan inmiyor

Değirmene **daş** koydum

Daş dönmüyor dönmüyor

Bir yastığa baş koydum

Acar gelin arabadan inmiyor (TRT, 2006, I/s.261).

Taşların akla gelen ilk özelliklerinin sertlik olması da dikkatleri çeken bir diğer noktadır. Taşların bu özelliğine vurgu yapan türküler de mevcuttur.

Yüreciğim demir değil **taş** değil
 Gözlerimden akan kandır yaş değil
 Böyle sevda başıma gelmiş değil (TRT, 2006, I/s.85).

Türkü vasıtasıyla kişiler kalplerinin demir veya taş gibi sert olmadığını ve kırılıp incinebileceğinden söz etmektedirler.

Taşların sertlik özellikleri onların birtakım işlerde kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim sağlam ve dayanıklı olan taşlar çoğunlukla köprü yapımında kullanılmaya başlanan ilk maddelerden biridir.

Çınallar deresine (a canım)
Taş köprü kurulacak
 A kız senin yüzünden (a canım)
 Vallahi kan olacak (TRT, 2006, I/s.232).

Edirne köprüsü **taştan**
 Sen çıkardın beni baştan
 Ayrıldım eşten kardaştan (TRT, 2006, I/s.244).

3.1.5. Su

Su, hayat demektir. İnsanlar hayatlarının devamı için suya her zaman önem vermişlerdir. Önemini hiçbir zaman kaybetmemiş olan suya yüklenen anlam, çoğu zaman kültürden kültüre, inançtan inanca değişse de su; kimi zaman saflığın, temizlemenin, arındırmanın, bereketin, bolluğun sembolü olarak; kimi zaman da boğmak, yıkmak gibi özellikleriyle tehlike arz etmesiyle her zaman evrenselliğini korumuştur.

Su kültü, tarihin en eski dönemlerinden itibaren Türk kültüründe var olagelmiş, tabiat kültüne bağlı olarak yer ile birlikte ortaya çıkmış ve en başta yer almıştır. “Türk yaratılış anlatılarında evrenin sıklıkla sudan türetildiği, başka bir açıklamada ise yaratılışın başlangıç nüvesinin su olduğuna değinilmektedir. Bu anlayışın yansıması olarak bütün canlıların da sudan yaratıldığı inancı ortaya çıkmıştır” (Bayat, 2007, I/s.248).

Türk mitolojisindeki anlatılara bakıldığında ise suyun her şeyden evvel var olduğu anlaşılmaktadır. “Altay Türklerine ait olan ‘Cerdin Bütkeni (Yerin Yaratılışı)’ başlıklı anlatıda da başlangıçta sadece suyun olduğu, Tanrı Kудay’ın suların üstünde bir insan ile birlikte kara kaz olup uçuğu ve yeryüzünü bu su kütesinden yarattığı belirtilmiştir.” (Şayhan, 2018, s.85).

Evrenin yaratılışı ile ilgili olarak da Altay efsanesinde; yer, gökyüzü, ay ve güneş yaratılmadan suyun var olduğu inancına “Evvelce ancak su vardı; yer, gök, ay ve güneş yoktu.” ifadelerinden yola çıkılarak varılmaktadır (İnan, 1986, s.14).

Eski Türklerde evrende farklı gizli güçlerin olduğu inancı hâkimdir. Bu bağlamda tıpkı dağlar ve diğer varlıklarda olduğu gibi suların da bir iyesinin ve bir sahibinin olduğu düşünülmektedir.

Türk halklarının geleneksel ve aynı zamanda demonolojik dünya görüşlerinin ayrılmaz parçası olan; ‘eezi, iye, sahip’ gibi adlarla ve belli doğa parçaları ile özdeşleştirilerek anılan, gözle görülmeyen koruyucu ruhların varlığı, tabiat kültlerinin de temelini oluşturmaktadır. Arkaik düşünceye göre; gözle görülen her şeyin bir perisi, ruhu ya da ‘iyе’si vardır. Bu düşüncenin yansıması olarak da ateş, ağaç, dağ, su, taş, vb. her birinin sahibi ve hâkimi, sahibi olduğu alanda varlığını sürdürmekte ve orada yaşamaktadır. Su iyesi denilen su ruhları, suların sahibi ve aynı zamanda hâkimidirler. Su iyesi, farklı Türk halklarının anlatılarında ‘Su Issı, Sug Eezi, Su Anası, Uhun Ecen, Subaba, U İçite, Ukulaan Toyon vb.’ değişik adlarla anılır (Türkan, 2012, s.136).

Aynı şekilde sular canlı varlıklar olarak görülüp, suların insana has birtakım niteliklere de sahip oldukları bildirilmektedir. Bu niteliklere göre sular evlenip çocuk sahibi olabilir. İnsani niteliklere ek olarak olağanüstü güçleri de üzerinde taşıdıkları düşünüldüğünde su kavramı bir çeşit mitolojik Ulu Ana’yı temsil etmiştir. Mitolojide bolluk ve bereketin koruyucusu ve yaratıcısı olarak nitelendirilen Ulu Ana, birçok özelliği üzerinde birleştiren bir varlık olarak görülmüştür. Bu bağlamda su da, ölüm motifiyile birlikte doğum, üreme, hatta ölümsüzlük kavramını da kendi üzerinde birleştiren bir bütündür (Beydili, 2015, s.506).

Azerbaycan demonolojik görüşlerinde su iyesi en iyi olanıdır, bu iye suda yaşadığından suya tükürülmesinin, suya pislik atılmasının bu iyeyi küstüreceğine, insanlara zarar vereceğine, sinirlenip beddua edeceğine inanılırdı. Suya gidildiğinde ve

su üzerinden atlanıldığında selâm vermek bir mitolojik inanıştır. Nogayların geleneksel demonolojik inanışlarında da su altında yaşayan bir su iyesi bulunmakta, bu su iyesinin adının İlyas olduğu ve bir saltanata ve bu saltanat içinde hizmetlilere sahip olduğu birçok anlatıcı tarafından kabul edilmiştir (Beydili, 2015, s.506).

Hatta Türkler arasında İslâmiyet'in yayılmasıyla birlikte suların niteliklerine göre farklı mekânlardan doğduğu ve farklı kaynaklara sahip olduğu inancı gelişmiştir. Nitekim bu inancın bir göstergesi olarak sıcak suların cehennemden, soğuk suların ise cennetten kaynağını aldığına inanılmaktadır. İslâmiyet'in etkisi altında gelişen edebiyatın bir katkısı olarak suların akarken çıkardığı seslerin de dini bir motif şeklini aldığı verisine ulaşmak mümkündür. Nitekim Yunus Emre'nin:

“Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu”

mısralarında bu durumun örneğini görmek mümkündür (Uraz, 1992, s.181).

Su ile ilgili çalışmalardan elde edilen bilgilere göre Türklerde çok eski zamanlardan itibaren suya birtakım anlamların yüklendiği verisine ulaşılmaktadır. Su ile ilgili verilere kimi zaman halk hikâyelerinden kimi zaman mitolojiden elde edilen bilgiler yoluyla erişilmektedir. Kimi zaman halk hikâyelerinde sulara bir kutsallık ve sonsuzluk anlamı yüklenmektedir. Kimi zaman ise âb-ı hayat gibi kavramlarla suyun hayat kaynağı olması, sonsuza kadar yaşama ve ölümsüz olma motifleri yüklenmektedir (Çifci, 2013, s.26).

Tarihin en eski devirlerinden beri Türkler, suya ayrı bir önem ve değer vermişlerdir. Gerek İslâmiyet öncesi gerek İslâmiyet sonrası kurulan Türk devletleri suya kutsal bir anlam yüklemişlerdir. Eski dönemde Türklerde su için; Tanrı tarafından gönderilmiş veya verilmiş anlamına gelen “ıduk” yani mukaddes anlamını taşıyan bir sıfat ve tamlama kullanılmıştır (Ögel, 2014, II/s.457). Aynı şekilde İslamiyet öncesi Türklerde suyun ölümsüzlük verme işlevini betimlemek amacıyla “bengisu” kavramı kullanılmakla birlikte İslamiyet sonrasında bu kavramı karşılamak amacıyla “âb-ı hayat” teriminin bengisu ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir (Genç, 2008, s.194).

Hunlar zamanında suyun kutsal kabul edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Hunların sulara ve ağaçlara kurban sundukları söylenir. Ayrıca Hunların elbiselerini üzerlerinde parça parça oluncaya kadar giydikleri, yıkamadıkları da çeşitli kaynaklarda geçmekte ve bu durum kimi araştırmacılarca su kültü ile ilişkilendirilmektedir (Çobanoğlu, 1993, s.289-290).

Eski Türklerin suya verdikleri önem, koydukları kurallar vasıtasıyla görülebilmektedir. Zira eski Türklerde özellikle Cengiz Yasasına göre suyu pisletmek, suya el sokmak ve eskimiş bir elbisenin yıkanıp giyinmesinin yasak olması gibi kuralların olduğu görülmektedir (Türkyılmaz, 2013, s.176).

Neredeyse her din ve anlayışta yaratılışın aslı unsuru olarak su kabul edilmiş ve evrensel bir sembol olarak hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle su arasında ilişki kurulmuştur (Gürkan, 2009, s.440). Yine aynı şekilde sular eski Türklerde hayatın kaynağı ve yaratılışın hammadresi olarak görüldüğü için ona göre değer verilmiştir. Su kozmolojide dişi ve doğurgan olarak kabul edilmektedir. Yaratıcı ve geliştirici bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca suların temizleme, saflaştırma, hayat verme özellikleri sıkça bilinen ve dile getirilen niteliklerdendir (Türkan, 2012, s.145).

Su ile ilgili metinler dikkate alındığı takdirde göze çarpan ilk unsur suyun her şeyin başlangıcı ve varlığın ilk ögesi olduğu gerçeği ile karşılaşılacaktır. Zira pek çok yerde su âb-ı hayat olarak nitelendirilip varlığın sürdürülmesi için temel kaynak olarak tasvir edildiği bilgisine ulaşılmaktadır (Çifci, 2013, s.24).

Aynı zamanda su, evreni oluşturan “anâsır-ı erbaa” diye bilinen dört elementten biridir. Dünya mitolojilerinin en önemli motiflerinden olan su, Eliade’ye (2003) göre;

Kozmogoni simgesi ve tüm tohumların taşıyıcısı olarak kabul edilen su, büyüsel bir niteliğe sahip olmakla birlikte her derde devadır; iyileştirme, gençleştirme ve yaşamı sonsuz kılma potansiyeline sahiptir. Hayat Suyu, gençlik çeşmesi, benzer metafizik ve dinsel anlayışın devamı olduklarından suda yaşam, güç ve sonsuzluk vardır sonucuna varılmaktadır. Ancak hayat suyu olarak görülen ve kabul edilen bu su, kolaylıkla herkesin ulaşabileceği, her yerde bulunabilecek bir su değildir, aksine canavarlarca korunur. Girilmesi zor bölgelerde bulunur, cinlerin ya da tanrıların elindedir vb. Hayat suyunun kaynağına ulaşmak ve bu suya sahip olmak için bir dizi sınamadan geçmek gerekir; tıpkı hayat ağacı arayışlarında olduğu gibi (s.200).

Ögel (2014) de “Hayat Suyu” nu dünya mitolojilerinin en önemli motifi olarak görmekte, insanlığın öldükten sonra tekrar dirilme veya herkesin kendi hesabına ölümsüzlüğe erişme özlemi içinde bulunduğunu belirtmektedir. Nitekim Ögel; Altay ve Anadolu masallarının öldükten sonra yeniden can veren, kutsal ve sihirli bir güç olan hayat suyu ile yeniden dirilenlerle dolu olduğunu belirtmektedir. Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12. katına kadar yükselen Dünya Dağı’nın üzerinde Kayın

ağacı bulunmakta ve bu ağacın altındaki kutsal çukurda “hayat suyu” yer almaktadır. Bu hayat suyunun başında, yine kutsal bir ruh olan bekçi vardır. Bazı masallarda Hayat Suyu yalnızca ölüleri ve hastaları iyileştirmektedir; bazı efsanelerde ise ihtiyaçlara gençlik vermektedir (I/s.120-121).

Nitekim su ile ilgili motiflere diğer Türk destanlarında da rastlamak mümkündür. Örneğin;

Yine Altay Türklerine ait olan Yaratılış Destanı’nda; evrende henüz hiçbir şey yokken yalnızca Tanrı ile suların olduğu söylenmektedir. Uygurlara ait Göç Destanı’na göre Tuğla ve Selenge nehirleri arasında yaşayan Uygurların kutsal olarak nitelendirdikleri kayanın Çinliler tarafından alınması sonucunda ırmaklarının kuruduğu bildirilmektedir. Hunlara ait Oğuz Kağan Destanı’na göre; Oğuz Kağan ikinci eşini göl ortasında bulunan bir ağacın kovuğunda bulmuştur. Buna ek olarak Oğuz Kağan’ın Deniz adında bir çocuğu da bulunmaktadır (Kaya, 2010, s.546).

Türk destanlarına ek olarak Türk Halk Hikâyelerinde geçen ve yalnızca halk hikâyesi olarak sınırlandırılmayan Hızır ve Hıdırellez anlatılarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Hıdırellez, Hızır ve İlyas sözcüklerinin halk arasında birleştirilmesi sonucu oluşan bir kavramdır. Hıdırellez günü Hızır ve İlyas’ın buluştuğu, bir araya geldiği gün olarak görülmektedir.

Türk İslâm geleneğinin bir yansıması olan Hıdırellez günü aslı itibariyle birden fazla kültürel geçmişin izlerini taşıyan ve bir dizi uygulamayı birleştiren törensel bir gün niteliğini taşımaktadır. Baharın gelişini ve kâinatın yeniden canlanışını simgeleyen Hıdırellez; Orta Asya, Anadolu, İslâm ve Orta Balkan kültürlerinde izlerine rastlanan ve bu kültürlerin yansımalarını barındıran bir ritüeller toplamı olarak nitelendirilmektedir (Uca, 2007, s.114).

Hıdırellez yoluyla eski Türklerin su ve ağaç kültürleri yaşatılmaktadır. Hızır halk inanışlarına göre âb-ı hayat suyundan içerek ölümsüzlük sırrına erişmiş ve bütün yeryüzü onun emrine âmâde olmuş bir şahsiyet olarak görülmektedir. Hızır’ın zor durumda kalanlara yardım ettiği, iyi kalpli insanların yardımına koştuğu hastaların iyileşmesine, bolluk ve bereketin gelmesine doğanın canlanmasına vesile olduğu düşünülmektedir. Halk arasında Hıdırellez gününe özgü birtakım uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalar yoluyla eski Türklere ait birden fazla kültürün günümüz dünyasında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Artun, 2007, s.1-2).

Konu bağlamında Hıdırellez gününde yerine getirilen ve su kültürünü hatırlatan uygulamalardan birkaçı şu şekilde sıralanabilmektedir:

Su üzerinden atlama, birbirinin üstüne su serpmeye, hayvanları sulama, civardaki bir su kaynağından getirilen su ile yıkanma ve temizlenmelerin yapılması özellikle Hıdırellez gününde sıklıkla yerine getirilmektedir. Ayrıca yerine getirilen uygulamalardan birinde özellikle cilt sorunu yaşayan gençler bir gece önceden su ile doldurdukları kaplara sabah kimse uyanmadan bakarlar. Bu sayede yüzlerinde sivilce dahi çıkmayacağına inanılmaktadır. Dileklerinin gerçekleşebilmesi için insanlar kâğıtlara yazdıkları dileklerini akarsu, pınar veya denizlere atarlar (Artun, 2007, s.3-4).

İnsan yaşamının vazgeçilmez unsuru olarak nitelendirilen suyun mitolojide ve neredeyse tüm inanç sistemlerinde önemli görülmesinin nedenlerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür:

Bunlardan birincisi, yaratılışın aslî unsuru ve yaşamın devamlılığı ve sürekliliğinin sağlanması için olmazsa olmaz bir anlam hammaddesi olması hasebiyle suya büyük önem verilmektedir.

İkinci olarak suyun önemli görülmesinin sebeplerinden birisi de bizzat suyun oluşum şekliyle kaynaklanmaktadır. Zira su meydana gelirken de kaynak olarak kendini kullanmakta ve sürekli bir devir daim meydana getirmektedir. Yani su bir taraftan tüketilirken diğer yandan kendini yenilemekte ve varlığını devam ettirmektedir. Suyun kendini sürekli yenileme hâlini insanlar ölüm ve yenilenme olarak algılayıp iki durum arasında benzerlikler kurma yoluna gitmişlerdir. Ayrıca suyun varlığı insanların yerleşim yerlerini seçme davranışları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Zira çok eski zamanlardan itibaren insanların evlerini veya geçimlerini sağlayacakları tarlalarını seçerken su kenarlarını tercih ettikleri bilinmektedir.

Ayrıca çeşitli inanç sistemlerinde de su önemli görülmüş buna mukabil su ile ilgili çeşitli ritüeller günümüz dünyasında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Geçmişten geleceğe Türk halk kültürü içerisinde kutsal bir varlık olarak kabul edilen su ile ilgili çeşitli inanış ve uygulamaları görmek mümkündür.

Günümüzde suların kirletilmemesine özen gösterilmesi, “akarsuların gücüne inanılmasından dolayı kurbanların sunulması, çocuksuz ailelerin sulardan medet umması, suya dualar okunması, dileklerin gerçekleşebilmesi için sulara metal para ve yiyecek atılması” Hıdırellez gününde insanların Allah’tan isteklerini yazıp suya atmaları, su üzerine yeminler edilmesi, halk arasında “su gibi aziz ol” deyiminin varlığı, su ile ilgili inanış ve uygulamaların birer örneği olarak görülmektedir (Oymak, 2010, s.50).

Günümüzde şifa verme özelliği ile bilinen akarsu ve suların varlığından sıklıkla söz edilmektedir. Sıklıkla bu suları ziyaret etme, adak adama, dua etme gibi davranışlar

görülebilmektedir. Bu suların hastalıkları iyileştirdiği, insanlara iyi geldiği, günahlardan arındırdığı, dileklerin gerçekleşmesine sebep olduğu inancı halk arasında yaygın olarak bulunmaktadır (Çifci, 2013, s.27).

Günümüz dünyasında suya yüklenen pek çok işlev göze çarpmaktadır. Bu işlevlerden kimilerinde su; temizleyici arındırıcı, diriltici, güçlendiren, hayat veren gibi özelliklere sahipken kimi kimilerinde ise suyun öldüren, sonlandıran gibi bir takım özellikleri vardır (Türkan, 2012, s.145).

Genellikle olumlu ve yapıcı işlevlerinden söz edilen suyun göz ardı edilmemesi gereken zarar verici bir yanı da bulunmaktadır. Örneğin yağmurlar genellikle Anadolu coğrafyasında rahmet olarak nitelendirilirken, bu yağmurların aşırıya kaçması durumu bir dizi felaketi beraberinde getirmekte ve sel hâlini almaktadır. Cahit Sıtkı Tarancı “Su insanı boğar, ateş yakarmış” dizesiyle suyun zarar verebileceğine dikkatleri çekmektedir.

Nitekim İslâmî literatürde de yer alan Nuh Tufanı örneğinde olduğu gibi su bazen azap verme ve cezalandırma vasıtası rolünü üstlenebilmektedir.

Su, başlangıç maddesi olduğu gibi eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Eskatolojik mitlere göre esas olan dünyanın sonu değil, yeni bir başlangıcın oluşumu esastır. Kozmik bilgide tufan olarak nitelenen dünyanın su ile kaplanması yaşanmış dünyanın sonu, yeni oluşumun ilk unsurudur (Bayat, 2007, I/s.122-125).

Edebiyatta su, akıcılık özelliğiyle ömre, devamlılığı ile sevgilinin saçına benzetilir. Yaşamın temeli olarak görülen su insan tabiatına, temizlik, cömertlik, kavuşma, iyilik gibi özellikleri kazandırmıştır (Çifci, 2013, s.38).

Gerek olumlu gerekse olumsuz birtakım işlevleri yerine getirdiğine inanılan suların çeşitli kaynaklar vasıtasıyla yeryüzünde devamlılığını ve yaşamını sürdürdüğü görülmektedir. Bu kaynaklardan olan ırmaklar, göller, denizler, pınarlar ve çaylar mitolojik unsurlardan sayılmakla birlikte Türk mitolojisinde de önemli bir pozisyona sahiptir.

Kısaca her su kaynağına mitolojide yüklenen anlamın bilinmesi suya verilen önemin daha net olarak algılanmasına katkı sağlayacaktır.

3.1.5.1. Irmak

Yalnızca suyun kaynağı veya döküldüğü yerler değil bütünüyle ırmakların kutsal kabul edildiği eski Türk anlatıları yoluyla bilinmektedir. Nitekim Yenisey, İrtiş, Lena ırmakları Sibiry Türkleri için büyük önem taşımaktadır. Sibiry Türklerine göre bu ırmaklardan Yenisey ve Lena kaynaklarını cennetten almakta ve denizlerle birleşmek suretiyle yer altına geçmenin bir yolunu bulmaktadırlar. Ayrıca Kıpçakların ırmakların keşişme noktasında bulunan bir adadan doğmuş olan bir çocuğu ataları saydıklarının biliniyor olması ırmakların Türk anlatı sisteminde bulunduğu konumunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Karakurt, 2011, s.401).

Eski Türk inanışlarında kutsal sayılan ırmak ve göller canlı kabul edildiklerinden onlara verilen isimler de öylesine verilen -sıradan- isimler olarak görülmemektedir. Ayrıca suların vatanın sınırlarının belirlenmesinde yadsınamaz bir rolleri olduğu bilinmektedir. Dağlarla birlikte kutsal kabul edilen ırmak ve göllerin isimleri gidilen yeni coğrafyalarda da yaşatılmaya çalışılmıştır.

İrmaklarla ilgili olan inanışlara göre ırmakların da iyesi bulunmaktadır. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınların bu iyeyi memnun etmek suretiyle dileklerinin gerçekleşeceğine inandıkları bilinmektedir (Oymak, 2010, s.35-55). İslâmiyet'e geçişle birlikte edinilen literatürde de sulara özelde de ırmaklara yönelik birtakım atıfların yapıldığı bilinmektedir. Bu anlatıların bir kısmına göre cennette Kevser adında bir ırmak bulunmaktadır. Bu ırmağın kenarlarında incilerden oluşan ve sayısız çoklukta kapların olduğu da söylenmektedir (Karakurt, 2011, s.402).

3.1.5.2. Deniz

Mitoloji ile ilgili çalışmalarda Türklerin denizlere yönelik anlayışlarına pek rastlanmamakla birlikte suların yer aldığı unsurlardan biri olması hasebiyle önem verildiği ve değerli bulunduğu düşünülmektedir. Türklerin denizlere yönelik düşüncelerini şu ifadelerden yola çıkarak belirlemek mümkündür:

Kültigin, “Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı. Batıda İnci (Sirderya) nehrini geçerek Demirkapı'ya kadar ordu sevk ettim.” “Amcam kağan ile doğuda Yeşil Nehir, Şantung ovasına kadar ordu sevk ettik.”, “Kara Gölde savaştık” bu ifadelerden görüldüğü üzere eski Türklerin de denizlerle tarihin bir döneminde dahi olsa karşılaştıkları, bu denizlerin diğer devletlerle aralarında sınır

olmasına rağmen geçilemeyeceği düşüncesine sahip olmadıkları anlayışına ulaşılmaktadır (Palaz, 2011, s. 825).

Buna ek olarak Türk mitolojisinde de daha evrende hiçbir şey yokken uçsuz bucaksız bir denizin varlığından söz edilmektedir. Türk mitolojisinde deniz kavramını karşılamak amacıyla üç tane kavramdan bahsedilmektedir.

Bunlar sırasıyla Akdeniz, Gökdeniz ve Oddenizdir. Türk ve Altay mitolojilerinde ortak olan Akdeniz kavramıyla sonsuz bir okyanustan söz edilmektedir. Dünyanın sonuna kadar giden bu denizde yaşayan hanlara kimse ulaşamamaktadır. Diğer bir deniz olan Gökdeniz ise evrenin sonunda bulunan okyanus için kullanılmaktadır. Akdeniz ve Gökdeniz'e ek olarak Oddeniz olarak adlandırılan deniz ise ateşten oluşmaktadır. Bu deniz evreni çevreleyen Akdeniz'in ötesinde yer almaktadır. Ateş ırmaklarının buraya döküldüğü de söylenmektedir (Karakurt, 2011, s.26).

3.1.5.3. Çay

Eski Türk inanışlarında bir ruhu ve hâkimi olduğu düşünülen sulardan biri olan çayların da koruyucusu olarak görülen çay ninesi ve bazı topluluklarda da çay anası olarak da adlandırılan koruyucu ruhların varlığından söz edilmektedir. Çay ninesi, yaşlı kadın kılığında olduğu düşünülen ve çaylarda yaşadığı ve insanlara zarar vermediği de söylenen suyla ilgili mitolojik bir varlıktır. Su anasının da “Albastı” gibi sadece çay kenarlarında bulunduğu ve bulunduğu yere hastalık ve kuraklık getirdiği düşünülmektedir (Beydili, 2015, s.136). Kimi inanışlarda ise, bu varlıkların suya çok bakanlara kızıp onları suya düşürdüğü de anlatılmaktadır. Çay ve derelerde yaşayan bu iyeler küçük akarsuların koruyucusudur. Bazı inanışlarda çay veya ırmağa ilk defa gelen biri saçlı olarak bozuk para veya yiyecek peynir, ekmek atmalıdır (Karakurt, 2011, s.247-248). Yahut “su sahibine” selâm verilmelidir. Suyu pislik atıp suyun kirletilmesi “su sahibini” sinirlendirir ve insanlara zarar verebilir (Beydili, 2015, s.136).

3.1.5.4. Pınar

Eski Türklerde çeşitli doğaüstü niteliklere sahip olduğu düşünülen ve çeşitli görevler yüklenen su unsurlarından biri de pınarlardır. Pınar sularının genellikle şifalı olduğu, içene sonsuz yaşam vereceği inancı bulunmaktadır.

Türk, Tatar ve Altay mitolojilerinde pınarların sahibi ve koruyucusu olarak “bulak iyesi” adında bir ruhun olduğundan söz edilmektedir. Bu iye için aynı zamanda “aşk iyesi” de denilmektedir. Zira pınarlar genellikle sevgililerin buluşma mekânları olarak görülmektedirler. Sevgililerin buluşma mekânı olarak görülmesinin yanında pınarlar hasta olanlar için şifa kaynağıdır. Hasta olan insanlar şifa bulmak amacıyla pınarlardan yardım talep ederler. Aynı şekilde hamile kalmak isteyenler veya yeni doğmuş bebekler pınarların suyu ile yıkanır (Karakurt, 2011, s.83).

Pınarlar çok eski zamanlardan itibaren halkın yaşantısının bir parçası olmayı başarmış mekânlardandır. Halk ile olan bağlantısından ötürü pınarların çeşitli görevleri üstlendiklerini söylemek mümkündür.

Eski zamanlarda evlerin su ihtiyacının karşılandığı ilk alanlar kuşkusuz ki pınarlardır. Su taşıma işini de fiziksel özelliklerinden ötürü gençlerin yaptıklarını söylemek mümkündür. Özellikle gençlerin bir araya gelmesine olanak tanıyan bu yerler zamanla sevgililerin birbirlerini görebilmelerine yardımcı olacak aşk mekânları olmuşlardır. Bu nedenle pınarlar salt su doldurulan bir yer olmaktan öte anlama sahiptirler (Kardaş, 2012, s.10-12).

3.1.5.5. Göl

Tıpkı diğer su unsurlarında olduğu gibi göllerin de bir iyesi ve koruyucusu bulunmaktadır. Oğuz Kağan’ın ilk eşini bir gölün ortasındaki adada yer alan bir ağacın kovuğunda bulduğu bilinmektedir. Göllerde peri kızlarının oynadığı ve erkekleri kandırarak suyun derinliklerine çekerek boğdukları söylenir. “Su Ata, Kemisken Hanım, Ukulan (Ukula, Ukulo, Ukun) Han, Cayık (Yayık, Tayık, Dayık) Han ve Suylanan Hanım” gibi isimleri bulunmaktadır (Karakurt, 2011, s.135).

Hayat ağacı anlatılarında göze çarpan bir göl motifi bulunmaktadır. Anlatıya göre gökyüzünün üçüncü katında bir “süt gölü” vardır. Sütten olan bu gölün hayatın kaynağı olduğu da bildirilmektedir. Nitekim “Ayıısı” adı verilen bir ruh tarafından - farklı topluluklarda farklı isimlerle de geçse- yeni doğacak çocuklara bu süt gölünden alınan bir damlanın verildiği ve bu sayede ruh ve ilk hayatın gölden alınan damla vasıtasıyla çocuğa geçtiği düşünülmektedir. Ayrıca bu gölü göklere yükselmeden önce şamanların temizlenmek için kullandıkları bilinmektedir (Beydili, 2015, s.508).

Türk toplulukları arasında sıklıkla adı geçen ve önem verilen göllerden biri de Isıg göldür. Bu göl Türk destanları içinde de kendine yer edinmiştir. Sularının

sıcaklığından dolayı Isıgöl denen bu gölün civarında uzun yıllar Türklerin yaşadığı bilinmektedir.

Eski Türklerin ana yurt olarak bildikleri bu göl etrafında her yıl çeşitli törenler düzenlediklerine ve bu gölün etrafının ormanlar, otlaklar ve tepelerle kaplı olduğuna çeşitli kaynaklar sayesinde ulaşmak mümkündür. Yine yüksek dağ tepelerinin zirvesinde kutsal sayılan göllerin bulunduğu, bu göllere kurbanların kesildiği ve bu kurbanların etlerinin “Gök gölü” adının verildiği bu göllere atıldığı bilinmektedir (Uraz, 1992, s.182).

Mitolojide kendisinden sıklıkla söz ettiren sular ve suyun bulunduğu pınar, dere, deniz, ırmak, çay gibi mekânlar Türk edebiyatı içinde özelde de türkü metinleri içinde kendisine genişçe yer bulmuştur. Suların türkü metinlerinde ne şekilde ele alındıklarını daha belirgin bir şekilde görebilmek için birkaç noktaya değinmek faydalı olacaktır.

Türkülerde suların direkt isimleriyle değil de genelde bulundukları mekânlar bazında kullanıldıkları görülmektedir. Bir yorumlamaya ihtiyaç duyulmadan yalnızca mekân olarak anlaşılmaya müsait bir yapıya sahip olan su kavramına türkülerin içinde sıklıkla rastlanmaktadır.

El edersen eve gel

Göz edersen cama gel

Hiçbir şeyler bilmezsen (Bandırmalı güzelim)

Al testiği **suya** gel (TRT, 2006, I/s.4).

Çoban kızı **suya** gider

Su destisin elinde (vay vay)

Sudan gelir yaş eteği belinde

Benim yârim dünya âlem dilinde (vay vay) (TRT, 2006, I/s.238).

(Ah) dereleler gölgelendi

Güzeller **suya** indi

Bugün ben yâri gördüm

Gene can tazelendi (TRT, 2006, I/s.274).

Suya gelmek, suya inmek gibi kavramlarla suyun kaynağı ile birlikte bulunduğu alan ifade edilmek istenmektedir. Nitekim su alanları özellikle köy tipi yerleşim biçimlerinde oldukça önem taşımaktadır. İnsanlar için buluşma alanı, evlerinin su

ihtiyacının karşılandığı yerler olmalarından ötürü de sular halk yaşantısında genişçe yer tutmaktadır.

Durnamın kanadı yeşil

Suya iner hışır hışır

Sevdiğim başa yaraşır

Yeridi durnam yeridi (TRT, 2006, I/s.292).

Suya düştü gülümüz (yâr)

Ötmüyor bülbülümüz

Bir kuru sevda yüzünden

Zâyi gitti ömrümüz (TRT, 2006, I/s.373).

Bahçalarda iğde

Hep dalları yerde

Benim de yârim nerde

Çeşmeler (de) **suda** (TRT, 2006, I/s.149).

Su mekânları türkü metinleri içinde birden fazla isimle anılabilmektedir. Bu mekânlar kimi zaman dereler kimi zaman çaylar kimi zaman da ırmaklar ve çeşmeler olmuşlardır.

Âşıklar ağlar zarınan

Yüce dağlar şöhret bulmuş karınan

Çağlar deli gönül **ırmaklarınan**

Ağlar ağlar gözyaşların silemez (TRT, 2006, I/s.44).

Vardım **çeşme** başına (Baygın Habibe'm)

Yazı yazdım daşına

Kızlar gelsin okusun (Baygın Habibe'm)

Akıl koysun başına (TRT, 2006, I/s.14).

İrmak, dere, çay, deniz veya pınar olarak türkü metinlerinde kendisine yer bulan mekânlar taşıdıkları suların hareketleriyle insanların bazen coşkusunu, sevincini ve hatta öfkesini dile getirmelerine imkân sağlamıştır. Sularının akması ile türkü metinlerinde yer bulmuş su kaynaklarının örnekleri sayılamayacak kadar çok olmasına binaen açıklayıcı örneklere yer vermek uygun görülmüştür.

Su akar güldür güldür
Gel de yâr beni güldür
Bir damlacık kanım akmaz
Öldürürsen sen öldür (TRT, 2006, I/s.100).

Akan **sular** aleni aleni yâr
Coşkun sular gel dolanı dolanı yâr (TRT, 2006, I/s.129).

Coşkun **sular** gibi çağlayıp akma
Aşkın hançerini sineme çakma
Noksanım var ise kusura bakma
Bildiğinden şaşar kul bazı bazı (TRT, 2006, I/s.180).

Çıksam daylerin başına (aman)
Çaylesem **sular** gibi (sular gibi)
Yatsam yârimin dizine (aman)
Uyusam kuzu gibi (kuzular gibi) (TRT, 2006, I/s.230).

Daha yoğun duyguları ifade etmede sular kullanılırken genellikle gürül gürül, harıl harıl, dalgalı dalgalı gibi ikilemelere başvurulmaktadır. Aynı zamanda bu duygu yoğunluğunu ifade etmek için coşkun, boz bulanık akan veya çağlayan gibi niteleyici ifadeler yer verilmektedir.

Evlerinin önü marul
Sular akar harıl harıl
Var git oğlan dengine sarıl (TRT, 2006, I/s.341).

Evliyalar menzilidir

Yolların Bağdat senin

Coşar boz bulanık akar

Sellerin Bağdat senin (canım senin kurban senin hayran senin) (TRT, 2006, I/s.348).

Değirmen boş dolandır (vay lele lele le le le ley ley)

Suyu sarhoş dolandır (gız gönlüm senin ömrüm)

Yârdan bir kuşak gelmiş (vay lele lele le le le ley ley)

Belime beş dolandır (gız gönlüm senin ömrüm) (TRT, 2006, I/s.374).

Çek gemici gemileri

Deniz dalgahı dalgahı

Benim bir sevdiğim vardır

O da benden sevdalı (TRT, 2006, I/s.221).

Su gelir lüle lüle (de)

Yâr benzer beyaz güle

O gül benim hayatım (da)

Ölürüm vermem ele (oğlan) (TRT, 2006, I/s.406).

Suların hareketli oluşları, coşkunkulukları veya çağlayıp durması yönü türkü metinlerinin temel imgelerinden biri olmasına ek olarak insanlar kendi üzüntülerini, özlemlerini veya kırgınlıklarını da suların daha yavaş hareket etmesiyle bağdaştırıp kullanmışlardır. Suların daha yavaş ve durgun akışını betimlemek amacıyla argın argın, merdin merdin tarzında ikilemelerin kullanıldığı görülmektedir.

Bağdat'a tel vuruldu

Akan sular duruldu

Şu benim cahil gönlüm

Bir güzele vuruldu (TRT, 2006, I/s.39).

Sular akar argın argın

Felek kurmuş böyle çarkın

Bu dünyada evim barkım
Vardır diyen yalan söyle (TRT, 2006, I/s.177).

(Hayrano) **su gelir merdin merdin**
(Hayrano) kim bilir kimin derdin
(Hayrano) sular mürekkebe olsa
(Hayrano) yazılmaz benim derdim (TRT, 2006, I/s.231).

Ak **pınarım** akmıyor
Yârim bana bakmıyor
Oniki daldan gül aldım (suna boylu Hanife'm)
Senin gibi kokmuyor (TRT, 2006, II/s.441).

Sular Türk ve dünya mitolojilerinde genellikle hayat verici, canlandırıcı olmalarıyla bilinmektedir.

Su gelir millendirir
Çayırı çimlendirir (a gelin)
Sendeki o güzellik
Ahrazı dillendirir (TRT, 2006, I/s.110).

Suların hayat verme yönüne direkt vurgu yapan örnekler kısıtlı olmakla birlikte susayanın su içmek ve suya kanmak istemesi de suların canlandırma, ferahlık verme özelliklerine vurgu niteliğiyle bağlantılıdır denilebilir.

İndim çayır biçmeğe (de)
Soğuk sular içmeğe
Dediler yârin gelir (de)
Kanat vurdum uçmağa (TRT, 2006, I/s.24).

Kekliğim kekliğim suya mı geldin
Susuz derelere yârim sen geldin (TRT, 2006, I/s.61).

Yorgun yorgun vardım orak biçmeye
 Köyün çeşmesinden (aman aman) bir **su içmeye**
 Yağlı kurşun gelir ciğerdeşmeye (TRT, 2006, I/s.64).

Ben susadım **sular** isterim
 Su deresi neriye gelir gösterin
 Ben ellerin kahrını çekemedim
 Ben ille kendi yârimi isterim (TRT, 2006, I/s.133).

Susayanın su içmek yoluyla canlanması, ferahlaması hayat bulmanın en bariz göstergesidir. “Ben susadım sular isterim”, “Bir su verin yanmışa”, “Susuzam su isterem” gibi ifadeler türkü metinlerinde yerini almıştır.

Dömeke yandı gene
 Yolunu döne döne
 Arkadaşım ben vuruldum
 Bir yudum **su** ver bana (TRT, 2006, I/s.286).

Çaya indim gamışa
 (haydi de) bir **su** verin yanmışa
 Mevlam sabırlar versin
 Yârinden ayrılmışa (TRT, 2006, I/s.257).

Susuzam su isterem (esmer halların gösterir)
 Yatmağa yâr isterem (koynun kucağın gösterir) (TRT, 2006, I/s.379).

Gır **çeşmeden** sular içtim ganmadım
 Dokuz dirhem kurşun yedim ölmedim
 Şu dünyada bir murada ermedim (TRT, 2000, I/s.395).

Sular birbirine zıt iki vasfı bünyelerinde barındıran yeryüzü unsurları olmaları bakımından dikkat çekicidir. Hayat verici, canlandırıcı özelliğe sahip olan sular kimi zaman da doğal âfet veya taşkınlar sebebiyle yıkıcı bir role bürünmektedir. Bu yönüyle

sular, insanların en güzel günlerini en kara günlerine dönüştürebilme potansiyeline sahip bir varlık olmuştur.

Şu Fırat'ın **suyu** akar serindir (oy ölem ölem derdo ölem)
 Yârimi götürdü (anam) kanlı zâlimdir
 Daha gün görmemiş taze gelindir
 Söyletmeyin beni (anam) yaram derindir (TRT, 2006, II/s.726).

Kızılırmak parça parça olaydın
 Her parçası bir yerlerde kalaydın
 Sen de benim gibi yârsız olaydın

Yedin **Kızılırmak** allı gelini
 Balıklar mı yuttu datlı dilini (TRT, 2006, II/s.555).

Suların Türk mitolojisinde bulundukları konumları göz önünde tutulduğunda insanların sulara bir ruh taşıyormuşçasına davrandıkları, onlarla konuştukları bilinmektedir. İnsanların canının yanmasına, ölümüne sebep olmak suretiyle suların zarar verici yanı türkü metinlerinde gözler önüne serilmektedir. Her iki özelliğin âdeta bir bileşimini temsil eden örneklerde insanlar canının yanmasının hesabını sulardan sormakta ve onların parça parça olmak yoluyla kendileri gibi acı çekmesini istemektedirler.

Allah Allah dedik ata bindirdik
 Hayır dua ile yola gönderdik

Leyli leyli yareli durnam
 Köprüye varmadan köprü yıkıldı
 Üç yüz atmış atlı suya döküldü

Leyli leyli yareli durnam

Nice yiğitlerin beli büküldü
 Nettin **Kızılırmak** allı gelini
 Çevresi oyalı telli gelini (TRT, 2006, I/s.32).

Çarşamba'yı sel aldı

Bir yâr sevdim el aldı (aman aman)

Keşke sevmez olaydım

Elim koynunda kaldı (aman aman) (TRT, 2006, I/s.209).

Adatepe Adatepe

Yağmur yağar sere serpe

Asiye'yi **sele** verdik

Daha yavruları görpe (ölem körpe)

(Yavruları galdı görpe) (TRT, 2006, I/s.6).

Bir kısım sular insanların gidip dilek diledikleri, isteklerinin gerçekleşeceğine inandıkları kutsal mekânlar olarak görülmelerinden ötürü de yeryüzü unsurlarının bir mitolojik ögesi olarak türkü metinleri içinde kendilerine yer bulabilmiştir.

Aksu derler adına (ah canım mercanım)

Soğuktur inadına (bir tanem)

İçenler erer imiş (ah canım mercanım)

Hemencek muradına (bir tanem) (TRT, 2006, I/s.20).

Dereler, ırmaklar tıpkı diğer yeryüzü unsurları gibi kimi zaman insanların konuştukları, onlara hitap ettikleri, acısını, özlemine, sırrını anlattıkları mekânlar olarak da değerlendirilebilmektedir. Bir insanmış gibi davranılan su ve su mekânlarına örnek oluşturması amacıyla misallere yer verilecektir.

Atlar eyerlendi (anam) geldi kapıya (geldi kapıya)

Kız çeyizin topla (topla) doldur terkiye

Şimdi kızlar başlar (anam) yanık türküye (yanık türküye)

Doldur **pınar** doldur (doldur) ben gider oldum (TRT, 2006, I/s.75).

Camilerde minare (vay milazım)

Dalga vurdu kemere (gar beyazım)

Soğuk **sular** nedesin (vay milazım)

İçerdeki yanara (gar beyazım) (TRT, 2006, I/s.197).

Pınar seni neydip neydip netmeli (oy oy neydem)
 Ot yolup da gözlerini dikmeli (dağlardan aşam oy yâra ulaşam)
 Eğer o yâr destin alıp gelmezse (oy oy neydem)
 Kazma alıp daşlarını kırmalı (da dağlardan aşam oy yâra ulaşam) (dağlar kısıymış yolcum üşümüş) (TRT, 2006, II/s.652).

Oy dere daşlı **dere**
 Derman ol derdumuze
 Mevla'm sabırlar versin
 Sevdiğüm ikimuze

Suğut ed daşlı **dere**
 Derdumi dinlesana
 Gurban olayım Mevla
 Bizi gavuştursana (TRT, 2006, I/s.17).

Süpürgesin yolmuş gelir ırmaktan
 Bir entari geymiş altıparmaktan
 Yüzükler görünmez keki parmaktan
 Akan **sular** eylenin eylenin
 Coşkun çaylar dur eylenin eylenin (TRT, 2006, I/s.40).

Gölgel'olur Gökbelen'in çınarı
 Elind'olur yiğitlerin hüneri (vay)
 Sana derim sana gayfeli **pınarı**
 Benim Aslı'm pınarından içti mi (vay) (TRT, 2006, I/s.97).

Pınarlar, su mekânları içinde belki de en çok kullanılan ve en belirgin motifi barındıran yerler olmaları hasebiyle dikkat çekicidir. Nitekim özellikle köy yaşantısı içinde önemli toplanma, görüşme ve buluşma mekânı olarak zihinlerimize işlenen pınarlar taşıdıkları misyonlarını türkû metinleri içinde de göstermektedir. Kimi zaman sevgilisini pınar başına davet eden yiğit delikanlıların dillerinde kimi zaman ise gizlice sevdiğine bakan utangaç genç kızların masum gözlerinde yer edinmiş olan pınarlar

sevdaların en birinci ve sırların yegâne koruyucuları olmaları bakımından türkü literatüründe geniş bir yeri olan yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğelerdendir.

Ak pınara varaydım

Emine’mi göreydim

Emine’min yoluna

Canlar verip öleydim (TRT, 2006, I/s.16).

Gel pınara pınara

Su doldur testine

Bu benim türkülerim (aman)

Hep güzeller üstüne (TRT, 2006, II/s.543).

Buna mukabil, su kaynağı olmaları hasebiyle de pınarlar insanların dikkatini çekmeyi başarmış unsurlardandır. Pınarların ifade ettikleri bu motifi betimleyen örnekler açıklamanın anlaşılabilirliğine destek olacaktır.

Pınardan **su** daşırım Bayburtlu tulum ile

Alacağım gız seni derd ile zulüm ile (TRT, 2006, I/s.28).

İnc’elegim duvarda (ince düzüm yâr yâr)

Bir yâr sevdim hovarda (ince düzüm yâr yâr)

Şöyle bir yâr sevdim ki (ince düzüm yâr yâr)

Su doldursun pınarda (ince düzüm yâr yâr) (TRT, 2006, II/s.482).

Kız **pınar** başında (aman) desti doldurur

Destinin kulpuna (aman) şahin kondurur

Kız senin bakışın (aman) adam öldürür (TRT, 2006, II/s.553).

Bahçede **pınar** akıyor

Çaylar gibi çağlıyor

Sevdi de almadı diye

Döndü gelin ağlıyor (TRT, 2006, I/s.227).

Türk halkının yaşantısıyla iç içe geçmiş olan pınarlar, sadece bir su kaynağı olarak değil aynı zamanda insanların buluştukları, toplandıkları bir mekân olmalarıyla da dikkatleri üzerine çekmektedir.

Sabahtan bizim **pınara**

İki gelin üç kız gelmiş

Kuğul kuğul ötüşürler

Cıvıl cıvıl söyleşirler

Birisinin adı Fatma

Benleri var çatma çatma

Aman şafak erken atma

Aman horoz erken ötme

Ah bir yâr elinden

Yandım bir yâr elinden (TRT, 2006, I/s.222).

Bazen bir anlamı ifade etmek bazen ise yalnızca bulundukları metin içindeki uyumu sağlamak için dahi olsa sulara yer verildiği örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Bu özelliğiyle kullanılmış olan su örneklerini türkü metinlerinde görmek mümkündür.

İner çeşmelerden alır **suyunu**

Aman güzel aman alır suyunu

Kendi güzel amma bilmem huyunu

Aman güzel aman bilmem huyunu (TRT, 2006, I/s.95).

Evlerinin önleri kuyu

Kuyudan alırlar **suyu**

Kalk kaçıverelim a zalimin oğlu (TRT, 2006, I/s.341).

Oy pınar kara pınar (da)

Hep kuşlar ona konar

Yârimden ayrı düştüm (de)

Yanar yüreğim yanar (TRT, 2006, II/s.622).

Çağlayıp akıyor bakarsın **suya**
 Yağan yağmurlardan zevk duya duya
 Geçer dolaplardan yeter arzuya
 Başını çarklara koyar iniler (TRT, 2006, I/s.163).

Gevheri gözyaşım döndü **ırmağa**
 Yine mihnet düştü elden ayağa
 Bizi Mecnun edip düşürdü dağa
 Ahu sesi gazel sesi yâr sesi bazı (TRT, 2006, I/s.200).

Tıpkı dağlarda olduğu gibi sular, dereler bulundukları coğrafi bölgede meşhur olmaları yönüyle türkü metinlerinde yer almaktadır. Genellikle Karadeniz Bölgesinde yer alan dereler türkülerde yer bulurken bazen de Fırat ve Kızılırmak gibi nehirlerin de türküler içinde yer aldıkları araştırmalar sırasında edinilen bilgiler arasındadır. Coğrafi konumu dolayısıyla türkü metinleri içinde yer alan suları anlaşılır kılmak için örneklendirmelere yer vermek uygun görülmüştür.

Olucağ'ın suları

Ne soğuktur içilmez
 Gökçe de burnundan (mari kara Kadime'm)
 Al kandan geçilmez

Olucağ'ın suları

Dermen dermen döndürür
 İki de kardaşı (mari kara Kadime'm)
 Bir yere gömdürür (TRT, 2006, I/s.206).

Allah Allah dedik ata bindirdik
 Hayır dua ile yola gönderdik
 Leyli leyli yareli durnam

Köprüye varmadan köprü yıkıldı
 Üç yüz atmış atlı suya döküldü
 Nice yiğitlerin beli büküldü
 Nettin **Kızılırmak** allı gelini
 Çevresi oyalı telli gelini (TRT, 2006, I/s.32).

Arpaçay'ın kenarı (yeri yeri yandım oy oy)

Acık yandır feneri (gülü canımsın oy oy)

Yârim nerden öğrendin (yeri yeri yandım oy)

Nazlanma da hüneri (gülü canımsın oy oy) (TRT, 2006, I/s.53).

Murat Çayın uzuni (Aslıhan)

Kıramadım buzuni (Aslıhan)

Aslı'yı eller almış (Aslıhan)

Yakim Ağrı düzüni (Aslıhan) (TRT, 2006, I/s.58).

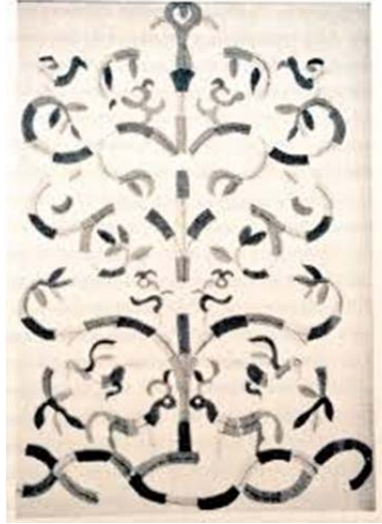
3.1.6. Ağaç

Kültür ve inanç sistemlerinin en eski devirlerinden günümüze kadar önemini kaybetmeyen ağaç ve ağaç kültü, insanlık tarihi boyunca hayatın içinde hep var olmuş ve geniş yer tutmuştur. Türk halk kültürü içerisinde yer-su (dağ, su, ağaç) kültleri içinde değerlendirilen ağaç, dünyanın da merkezi kabul edilmiştir.

Ağaç, gerek köklerinin yerin dibine kadar inmesi, gövdesinin göğe doğru dik bir şekilde yükselmesi, dallarının, budaklarının, yapraklarının gökyüzüne kadar uzaması gerekse mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve buna benzer birçok özelliğiyle de ilk çağlardan itibaren insanların yaşamında dikkat çeken bir varlık olmuştur. Bununla beraber ağaç, hayatın ve sonsuzluğun timsali olarak görülmüş ve benimsenmiştir (Artun, 2014, s.21).

Türk insanı tabiat içinde ağacı sadece bir bitki olarak düşünmemiş, kendi yaşam evreleri ile ağacın filizlenmeyle başlayıp büyümesi, gelişmesi ve kuruyarak bir şekilde yaşamının son bulması arasında bağlantı kurmuştur. Ağaç, kökleriyle yer altı, gövdesiyle yer üstü, yukarıya doğru uzanan dallarıyla gökyüzü olmak üzere üç katmanlı âlemin temsiliyetini bir bütün olarak üzerinde taşıyan bir varlık olarak tasavvur edilmiştir (Şahin ve Toprak, 2016, s.1310).

Eski Türkler tabiatı varlıkların da bazı gizli güçlerinin olduğu inancındaydılar. Şamanların göğe manevi yolculuğu sırasında Dünya Ağacını merdiven olarak kullandıkları bilinmektedir. Altay Türklerinde ağacın tepesinde Bay Ülgen ikamet etmekteydi. Her şeyin merkezi olan bu ağaç, yüksek olması ve gövdesindeki ya da dallarındaki kertikler ile manevi yolculukta merdiven vazifesi görür ve göğün katlarını temsil ederdi (Çoruhlu, 2017, s.109).

Göge manevi yolculuğu esnasında şamanın merdiven gibi kullandığı Dünya Ağacı tasviri

Örneğin Altay Türklerinde Şamanların sık kullandıkları yardımcı araçlardan biri olarak kabul edilen davul Dünya Ağacının değişik formlara dönüştürülmesi yoluyla oluşturulmaktaydı. Simgesel bir anlam taşıyan davulun yapıldığı malzemenin ana maddesi genellikle kutsal kabul edilen bir ağaçtan alınır. Davulun kasnağı genellikle kayın ve sedir ağaçlarındandır. İç kısımda yer alan davulun sapı da bu ağaçlardandır. Bu ağaç, kutsal kabul edilen Dünya Ağacına işaret ettiği için, kullanılacak ağacın birtakım özelliklere sahip olmasına dikkat edilirdi. Bu ağaçlara insan elinin değmemiş olmasına veyahut herhangi bir hayvanın kirletmediği bir ağaç olmasına özen gösterilirdi (Çoruhlu, 2017, s.125).

Göktürk Devleti zamanında Yer-su ruhlarının içyüzü Orhon Abidelerinde görülmektedir. “Eçümüz apamız tutmuş yer-sub (atalarımızın idare ettiği yer-su)” cümlesindeki yer-su (vatan) Ötüken ve Budun İnli dağları ve ormanlarıdır. Ötüken ormanında Çinlilerle yapılan savaşıardan anlaşıldığına göre Türkler, Ötüken’den ayrılmanın felaket olacağı düşüncesine sahiptiler. Göktürklerin “ıduk yer-sub” (mukaddes yer-su) diye adlandırdıkları ve diğer Türk boylarında da rastlanan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç-orman, kaya gibi kültlerin yazıtlarda “yer-sub” adı altında toplandığı bilinmektedir (İnan, 1986, s.48).

Mukaddes olarak bilinen Gök Tanrı’ya, atalara, tabiat ruhlarına Asya Hunlarının, Göktürklerin ve Uygurların at ve koyun kurban ettiklerini bilinmektedir (Bars, 2014, s.382).

Türk Mitolojisinde özellikleri ve temsiliyeti münasebetiyle kutsal kabul edilen – tüm ağaçlar kutsal değil- ağaçların birtakım niteliklerin birini ya da birkaçını üzerinde taşıdığı düşünülmüştür. Bu nitelikler şunlardır:

- a. Kutsal sayılmanın gereklerinden birisi bulunduğu yerde başka ağaç bulunmamalı, tek olmalıdır.
- b. Yapraklarını hiçbir mevsim dökmemelidir.
- c. Çevresinde bulunan ağaçlardan daha uzun ya da heybetli, gösterişli ve yaşlı olmalıdır.
- d. Dalları ile etrafa yayılmış, gölgesi koyu olmalıdır (Artun, 2014, s.21).

Türk inanç sisteminde kendi üzerinde taşıdığı bitkisel özelliklerden çok, arkasında var olduğu düşünülen gizli ruhların varlığı, kutsal ağaçları Gök-Tanrıyı sembolize eden varlıklardan biri olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu nedenle kutsal olarak görülen ağaca saygı gösterilmiş ve hürmet edilmiştir. Ancak Türklerdeki ağaç sevgisi ve saygısı hiçbir zaman tapınma şeklinde anlaşılmamalıdır. Ağaca tapınma olarak görülen durum, çoğu zaman ağacın simgelediği bir nitelikten ötürü Oğuzların ağaca gösterdikleri saygıdır (Beydili, 2015, s.25).

Ağaçtan türeme motifinin izlerini Türk mitolojisi ve inançlarında sıkça görmek mümkündür. Türk destanlarında ağaç motifi sıklıkla kullanılmıştır. Bu anlatıların en meşhuru Hun Türklerine ait olan Oğuz Kağan Destanı'dır. Oğuz Kağan'ın Gök, Dağ, Deniz (çocukların isimlerinin Gök ve Yer/Su unsurlarına işaret ettiği görülüyor) adlı çocukları ağaç kovuğunda bulduğu ikinci hanımındandır ve ağaçla ilişkilidir.

Bozkurt Destanı'nda, dişi kurdun çocukla evlendiği mağaranın bulunduğu yerde meyve ağacının olduğu bilinmektedir.

Ergenekon Destanı'nda, Göktürklerin sığındıkları dağda meyve ağaçları vardır.

Göç Destanı'nda, Hulin Dağı'nın yakınlarında iki ağaç bulunmaktadır ve bunlardan birisi kayın ağacıdır. Gökten inen ışığın bu ağacın üzerine düşmesinin ardından, ağaç şişmeye başlar ve ağacın içinde beş erkek çocuğun olduğu görülür.

Yaradılış Destanı'nda ise, Tanrının yeryüzündeki dokuz insan cinsini, dokuz dallı ağaç altında barındırdığı bilinmektedir (Kaya, 2010, s.541).

Dede Korkut Hikâyelerinde de ağaç kütüyle ilgili izlere rastlanılmaktadır. Salur Kazan Han'ın oğlu Uruz ağaca şöyle seslenir:

Ağaç ağaç desem arlanma ağaç
 Mekke, Medine'nin kapısı ağaç
 Musa Kelimin asası ağaç
 Büyük. büyük suların köprüsü ağaç
 Kara kara denizlerin gemisi ağaç
 Şah-ı merdan Ali'nin eğeri ağaç
 ...
 Eğer erdir, avrattır korkusu ağaç
 Beni sana asarlarsa kaldırma ağaç (İnan, 1968, s.23).

Anâsır-ı Erbaa olarak adlandırılan dünyanın var oluşunun özünü oluşturan hava, ateş, su ve toprak ile bağlantısından dolayı önemli sayılabilecek unsurlardan birisi de ağaçtır. İlkel toplumlardan günümüze kadar insan hayatı ile ağacın varlığını sürdürmesi arasında paralellik görülmektedir. Sadece Türk kültüründe değil, başka milletlerin kültüründe de karşılaşılan ağaç motifinin kutsal nitelikli çeşitli törenlerde kullanıldığı bilinmektedir.

Şeytan veya kötü ruhların kovulma törenlerinde, güneşin batışını engelleme, rüzgâr estirme yahut durdurma, ay tutulması, yağmur yağdırma gibi tabiat olaylarını yönlendirme törenlerinde, defin törenlerinde, suyun kaynağını bulma törenlerinde, çocuk sahibi olma ve doğan çocuğu yaşatmak için yapılan pratiklerde, bereketi artırmak için yapılan mevsimlik törenlerin vazgeçilmez öneme sahip aracı ağaçtır (Kaya, 2010, s.541).

Türk kültüründe ağaç ile ilk ne zaman karşılaşıldığı bilinmemektedir. İslâmiyet öncesi ilk Türk devleti olan Hunların başkenti dağlı Ötüken bölgesi “Ötüken Yış” (Ötüken Ormanı) ormanla kaplıdır. Göktürkler ve Uygurlarca da kutsal bilinen Ötüken'in, Eski Türklerde ağaçla ilgili inanışların ilk ortaya çıktığı yer olduğu tahmin edilmektedir. Bu bölgede yaşayan diğer topluluklarda da ağacın önemli bir varlık olduğu görülmektedir. Örneğin; Hunların, düzenli olarak yaz bitiminde Ötüken'de olduğu tahmin edilen, Lung-Ch'eng (Ejder Şehri) denilen başkentlerinde yaptıkları yer ayini, şehrin yakınındadır (Artun, 2014, s.21).

Motif olarak ağaç, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü olmak üzere dünyanın üç tabakasını birbirine bağlayan, âlemler arası geçişin merdiveni olan ve dünyanın ortasında bulunan kozmik ağaç/hayat ağacı göğe doğru dik uzanan gövdesi ve gökyüzüne kadar uzanan dallarıyla Tanrı'ya kadar yükselen bir varlık olarak dikkatleri

üzerine çekmiştir. Arzu ve isteklerin Tanrı'ya ulaşmasının ağaç vasıtasıyla gerçekleşeceği düşüncesi ağacı merkezi konuma getirmiştir. Bu da kutsal olarak görülen ağaçların çevresinde birtakım dinî uygulamaların varlığını ortaya çıkarmıştır. “Hayat Ağacı”nın canlı kalması önemsenmiş ve bu ağacın canlılığını sürdürmesinin dünyanın varlığını sürdürme ve devamlılığını sağlaması ile denk tutulmuştur.

Günümüz dünyasında varlığını sürdürmeye devam eden ağaç kültünün izlerine rastlamak mümkündür. Günümüzde sürdürülmeye devam edilen çeşitli uygulamalar yoluyla ağaçların insanların düşünce dünyasında önemli yer tuttıkları ve konumlarını ne derece muhafaza ettikleri de açığa çıkmaktadır. Her yıl Mayıs ayı içinde gerçekleştirilen Hıdırellez gününde ağaçları da kapsayan bir takım uygulamalar ile karşılaşmaktadır. Bu uygulamaların bir kısmında ağaçların dilekleri gerçekleştireceği, mutluluk ve sağlık vereceğine inanılmaktadır (Artun, 2007, s.2).

Hıdırellez gününde yapılan uygulamalardan ağaç kültünün izlerini taşıyan örnekler ise şu şekilde sıralanabilir:

Güneş doğmadan evvel dut ağacına kurulan bir salıncağa binen insanlar dut ağacına bel ağrısını yutmasını isterler. Bu sayede bel ağrılarından kurtulacaklarına inanırlar. Yine dut ağacına kurulan bir salıncağa binen insanlar yükseldikçe sorunlarından kurtulup o yılı mutlu geçireceklerini varsayarlar (Artun, 2007, s.6).

Ağaçlardan kopardıkları dalları sallamak suretiyle hastalıklardan korunulacağı inancı da insanlar arasında yer alan yaygın inanışlardanır. Dileklerinin gerçekleşmesini isteyen insanlar dilekleri ne ise ya maketini yaparak veya kâğıtlara yazarak gül ağaçlarının dibine gömerler (Artun, 2007, s.4).

Günümüzde ağaçlarla ilgili inanışların izlerine Hıdırellez uygulamaları dışında da rastlanılmaktadır. Bugün Anadolu'nun birçok bölgesinde çeşitli ağaçlara yüklenen anlam onlarla ilgili inanışların devam ettiğinin bir göstergesidir. Örneğin; Alevî-Bektaşî toplumunda bazı ağaçların kutsal kabul edilmesi ve kutsal kabul edilen ağaçlara gösterilen saygı ile birlikte onlara yapılan ziyaretler ağaçla ilgili inanışların devam ettiğini göstermektedir. Alevî-Bektaşî topluluklarında yer alan uygulamaların bir benzerini ise ekmek parasını ağaç keserek kazanan Tahtacılar da görmek mümkündür. Tahtacılar ağaçlarla olan ilişkilerinin bir gereği olarak ağaçlara çok önem verdikleri ve büyük bir saygı duydukları bilinmektedir (Gürsoy, 2012, s.48). Bu saygının bir göstergesi olarak yaşamlarında çeşitli uygulama ve davranış örüntülerine yer vermişlerdir. Bunlardan bir kısmı ise Muharrem ayında ve salı günlerinde ağaç kesmenin yasaklanmış olması, yeni bir işe başlayacaklarında ağaçlara dua okumak ve

ağaçlardan medet ummak, kutsallığına inanılan belli ağaçların motiflerini mezar taşlarına işlemek olarak sıralanabilir.

Tıpkı Tahtacılarda olduğu gibi ağaçlarla birebir ilişki hâlinde bulunan bir diğer topluluk olan Yörüklerde de ağaçlara büyük saygı duyulmaktadır. Tahtacıların daha çok sarıçam, ladin, köknar ve ardıç ağaçlarını, Yörüklerin ise karadut, çınar ve katran ağacını kutsal saydıkları bilinmektedir (Işık, 2004, s.101).

Sonuç itibarıyla ağaçlar eski Türk inanç sisteminden günümüze kadar insanların ilgisini çekmekle birlikte yer ve zamana bağlı olarak farklı anlamları yüklenmişlerdir. Türk inanç sisteminde ağaçlar kutsal görülmekle birlikte onlara gösterilen saygı tapınma şeklini almamıştır. Türkler tarafından saygı gösterilen ağaçların taşıdıkları ortak bir takım özellikler bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre ulu olarak nitelendirilen ağaçlar genellikle dağ ve tepelerin başlarında yalnız başına bulunmaktadırlar. Bu yalnız ağaçların etrafında ağaç var ise ulu olarak nitelendirilecek olan ağaç diğerlerinden daha uzun ve heybetli olmakla birlikte yaz kış yapraklarını dökmemelidir. Ayrıca bu ağaçların koyu gölgelerinin de olması gerekmektedir. Türkler tarafından önem verilen ağaçlardan bazıları kayın, çam, kavak ağacı, ardıç, çınar, dağ servisi-sedir, servi, meşe, dut, söğüt olarak sıralanabilir. Genelde meyvesiz ağaçlar ulu sayılmakla birlikte elma, nar gibi bazı meyveli ağaçlara da Türk mitolojisi içinde çeşitli anlamların yüklendiği bilinmektedir.

Türk mitolojisine ek olarak İslamiyet'te zeytin, Şamanizm'de kayın, Keltlerde meşe, İskandinav mitolojisinde dişbudak, Hint kültüründe incir özel bir tür olarak kabul edilmektedir (Öztekin, 2013, s.61).

Türkü metinlerinde ister sembolik anlamı ifade etsin ister gerçek anlamıyla kullanılsın ağaçlara ve bitkilere sıklıkla başvurulduğu gözden kaçmamaktadır. Yapılan incelemelerde metin içinde geçen bitki ve ağaç isimlerinin genellikle bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı, türkü başlıklarında yer alan bitki ve ağaç isimlerinin ise gerçek anlamı karşılayacak şekilde kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Uçaner, 2008, s.282-283).

Alan yazın incelenirken edinilen bilgilere göre türkü metinleri içinde kendine yer bulan bitki ve ağaç isimlerinin genellikle o yörede meşhur olan bitki ve ağaçlar olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu yönüyle de türkülerin halkın yaşamıyla olan direkt bağlantısı gözler önüne serilmektedir (Kurt, 2016, s.282).

Türk mitolojik sisteminde ele alınan ve kendine yer edinmiş olan ağaçlardan bazıları hakkında elde edilen bilgiler şu şekilde sıralanabilir.

3.1.6.1. Çam

Çeşitli mitolojilerde ismi sıklıkla geçen ağaçlardan olan çam ağacı Türkler tarafından da önem verilen ve kutsal sayılan ağaçlardandır. Çam ağacı kimi inanışlara göre Tanrı'yı temsil eder ve tıpkı onun gibi koruyucu ve yaşamı devam ettirici olarak görülmektedir.

Yakutlar arasında çocuğu olmayan kadınların çam ağacından dilek dilemesiyle çocuğunun olacağına inanılmaktadır. Yine benzer şekilde çam ağacının dallarının birleşiminden meydana gelen öbeklerde ruhların yaşadığına inanılmaktadır. Çam ağacının dallarının yüksekliğine göre çeşitli düzeyde bulunan şaman ve kamların eğitildiği düşüncesi eski Türkler arasında yaygın bir şekilde yer almaktaydı. Aynı zamanda ölen şamanlar çam ağacından yapılma kütüklere konulup yine çam ağaçlarına asılmaktaydı (Gezgin, 2010, s.48-52; Ögel, 2014, II/s.601-611).

Altay Türkleri de dünyanın merkezinden göğe yani Tanrı'ya doğru giden bir çam ağacının varlığına inandıkları için çam ağacını kutsal olarak kabul etmekteydiler. Bir kısım topluluklara göre ise ölümsüzlük suyu, sedir, köknar ve çam ağaçlarına dökülmüştür. Bu ağaçların yıl boyunca yeşil olmasının nedeni de ölümsüzlük suyuna bağlanmaktadır (Gezgin, 2010, s.48-52).

Yaz kış yaprağını dökmeyen çam ağacı bu niteliğinden ötürü yaşamı ve ölümsüzlüğü sembolize etmektedir. Zira varlığını her daim sürdüren bu ağaç ölümsüzlüğün bir timsali görülmektedir.

3.1.6.2. Kayın

Araştırmaya konu olan ağaç çeşitleri içinde kayın ağacının pek çok milletin kültür ve geçmişinde izlerini görmek mümkündür. Özellikle Doğu ve Kuzey Avrupa'da kutsal sayılan bu ağaca yönelik çeşitli doğaüstü güçler yüklenmektedir (Gardin ve Olerenshaw, 2014, s.341). Türklerde ayrı bir kutsiyete sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle kamların davullarının üzerinde kayın ağacının resmedilmiş olması, Altayların duaları arasında ona "bay kayın" diye hitap etmeleri ve Tanrı'ya dağda kurbanlarını kayın ağaçlarının altında sunmalarından yola çıkılarak ulaşılmıştır (Şahin ve Toprak, 2016, s.1311).

Göktürk inancında kayın ağacı kutsal olarak kabul edildiği için dini ayinler, kurban sunmalar bu ağaç altında veya civarında yapılmıştır. Onlara göre bu ağaç,

dünyanın merkezini oluşturmakta ve hükümdar bu ağacın yardımıyla göğe yükselmektedir (Işık, 2004, s.95).

Şamanların dinî törenlerinde kayın ağacına hitaben “Altın yapraklı bay kayın, sekiz gölgeli mukaddes kayın, dokuz köklü, altın yapraklı mübarek kayın, ey mübarek kayın, sana kara yanaklı, ak kuzu kurban ediyorum” sözlerini kullandıkları bilinmektedir (Bars, 2014, s.383).

Kayın ağacına verilen öneme dini törenlere ek olarak farklı uygulamalarda yer verilmesinden dolayı da ulaşılabilmektedir. Bu uygulamalardan birinin örneğine de Başkurdistan’ın Ak Nehri boyunda yaşayan Tatarlarda da görülmektedir.

Genç Tatar kızları kayın suyu toplarken çiçeklerden yapılan taç ile fal açarlar. Nehre attıkları tacın durumuna göre farklı yorumlamalarda bulunurlar. Buna göre yaptıkları taç batarsa, bu tacın sahibi ölecek veya sevgilisi onu unutacak, taç nehir kenarına dönerse, kız kendi köyünden biri ile evlenecek; tacın başka bir tarafa gitmesi durumunda ise, kızı da o taraftan istemeye geleceklerine inanılmaktadır. Bu çeşit fallara, Ruslar ve Çuvaşlarda da rastlanılmaktadır (Çetin, 2009, s.589-590).

Tıpkı Tatarlarda olduğu gibi Çuvaş Türklerinde de fal, kayın yapraklarından yapılan taç ile açılmış. Tatar Türklerinde kayın ile ilgili yapılan bir diğer uygulamada ise yeni doğan bebek, hamamda kayın dallarından yapılan süpürge ile yıkanır. Bu uygulama sayesinde bebeğin sağlıklı gelişeceği düşünülür. Tatarlardan bir grup olan Mişer Tatarlarında ise hem yeni doğan bebeği hem de yeni evlenecek olan genç kızları çeşitli büyü, tehlike ve nazarlardan korumak amacıyla kayın dallarından yapılan süpürge ile yıkarlar. Tatarların yalnızca yaşayanlar için değil ölümler için yaptıkları çeşitli ritüellerde de kayın ağacının dallarına yer verdikleri bilinmektedir. Cenaze törenlerinde kullandıkları kayınların yanında mezarlıklara da kayın ağacını diktikleri bilinmektedir (Çetin, 2009, s.591-593).

Her ne kadar Tatar Türklerinde kayın ağacı nazar ve kötülüklerden korunmada kalkan olarak kullanılıyor olsa da bazı uygulamalarda kayını kullanmaktan çekindikleri de bilinmektedir. Örneğin; Tatar Türkleri, yeni doğan çocuklarının beşiğini kayın ağacından yaptıkları takdirde, bu beşikte büyüyen çocuğun talihsiz olacağına inanmaktadırlar. Buna benzer olarak Tatarlar, evlerinin yapımında kayın ağacını kullanmamaya çalışırlar. Bunun sebebi olarak da kayın kullanılarak yapılan evde hayatın hüznü ve sıkıntı içinde geçeceğine inanmaları görülmektedir (Bars, 2014, s.387).

3.1.6.3. Kavak

Türkler arasında kayın kadar önemli olan bir diğer ağaç ise kavak ağacıdır. Kavak ağacının Türkler arasında önemli olmasına işaret eden delillerden biri de şamanların ayinleri sırasında ona hitaben sözler sarf etmesidir. Bu sözlerden biri de “Anam ateş! Senin baban sert çelik, anan kaymak taş ve ulu ataların akkavak ağacıdır.” sözleridir (Işık, 2004, s.99).

Eski Türklerde Evliya Tirek ve adıyla anılan kavak ağacının varlığından söz edilmektedir. Bu ağacın dibine hamile kalmak isteyen kadınların gidip dilek diledikleri ve bazı bez parçalarını bağladıkları söylenmektedir. Kuzey Türklerinde kavağı karşılamak için tirek, terek kelimelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Aynı şekilde bu Türk topluluğu arasında demir direk deyiimi kullanılmakta ve kavaktan daha yüksek bir ağaç olmadığına inanılmaktadır. Muhtemeldir ki göğe en yakın ve göğe en çok uzanan ağaç olması hasebiyle kavağa ayrı bir önem ve saygı duyulmaktadır. (Ögel, 2014, II/s.601-611).

Türk kültüründe gökten gelen şeylerin Tanrı tarafından gönderildiği inancı vardır. Altay destanlarında kutlu kızlar olarak kabul edilen ve Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan gelinler kavak ağacı vasıtasıyla yeryüzüne iner. “Kavak ağacı, kutlu erkek kahramanlarda olduğu gibi, kadın kahramanlarda da mucizevî dönüşüm sembolüdür.” (Ergun, 2010, s.187).

“Kavak, çocuk dileği için Tanrı’ya dilek dilenen kutlu mekân sembolüdür. Kavak ağacı, gelinle ilgili olarak bolluğun, bereketin, selametın ve esenliğin sembolüdür.” (Ergun, 2010, s.188).

Rüyada kavak görmenin çeşitli anlamları taşıdığı ifade edilmektedir. Bunlardan biri de Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan Şecere-i Türkî adlı eserde dile getirilmiştir. Esere göre büyük zatlardan birinin oğlu rüyasında göğsünden çıkan bir ağacın göğe yükseldiğini ve dal budak ve yapraklar ile dolduğunu ifade etmiştir. Bunu anlattığı kâhin ise ona bu rüyayı kimseye anlatmamasını ve rüyanın hayra alâmet olduğunu ifade etmiştir (Ögel, 2014, II/s.604).

Manas Destanı’nda, Manas’ın eşi rüyasında çok karanlık bir gündüzün içinden aniden güneşin çıktığını ve yine aniden bir kavağın çıkıp göğe yükseldiğini görmüş. Kavağın dallarından birini Manas’ın annesi diğerini ise, Manas’ın babasının eğerek göğe çıktığını da rüya içinde görmüştür Bu rüyanın ardından da Manas’ın diriliş haberi

gelmiştir. Bazı rüyalarda ise kavağın çıkması ölüme işaret olarak görülmüştür (Ögel, 2014, II/s.605).

3.1.6.4. Ardıç

Türk dünyası içinde adından sıklıkla söz ettiren ve kutsal kabul edilen ağaçların başında ardıç ağacı gelmektedir. Ardıç sözü ve ağacının, eski Uygur Yazılarından, Türk obalarını karış karış gezerek derlemeler yapan Kaşgarlı Mahmut'a, oradan da Anadolu'ya kadar uzanan bir serüveni vardır. Hatta Kuzey Türklerinin ardıca, "arça" dedikleri bilinmektedir. Öyle ki Kaşgarlı Mahmut'un verdiği bilgilere göre kızların boyları o dönemde ardıç dalına benzetilmiştir (Ögel, 2014, II/s.601-611).

Orta Asya'da yaşayan halklar için ardıç ağacının sihirsel bir niteliği bulunmaktaydı. Kötü ruhlardan korunmak ve cin, şeytan gibi varlıkları kovmak için ardıçtan yardım alınırdı. Bu düşüncenin bir yansıması olarak ev ve bahçe gibi yerler ardıç tütsüsüyle tütsülenirdi. Bu tütsüleme işinde ardıcın budaklarından yararlanılırdı. Ardıç budağını getirecek ve tütsüleme işini yapacak kişide bazı özellikler aranmıştır. Örneğin; kişinin bir yıl içinde yakın akrabalarından ölen bir kimsenin olmaması ve şayet giden kadınsa hamile olmaması şarttır. Budak almaya giderken temiz olmak gerekir. Kişi ardıç ağacının uzağındayken atından ya da aracından inmeli ve ağacın yanına yürüyerek, gürültü yapmadan yaklaşmalıdır. Yolda kuş yuvası bozmamalı, çiçek koparmamalıdır. Tıpkı selvi ağaçları gibi ardıç ağaçlarına da sıklıkla mezarlıklarda rastlanmaktadır (Gezgin, 2010, s.19-20).

3.1.6.5. İğde

Türkiye Türkleri arasında nazara karşı önlem almada iğde ağacı ve iğde çekirdeği önemli bir yere sahiptir. Özellikle nazara karşı korunmak amacıyla iğde ağacının dalı, çiçeği veya bizzat ağacından faydalanılmaktadır. İnsanlar evlerinin önüne diktikleri iğde ağacının yapraklı ve çiçekli bir dalını veya iğdeye ait bir parçasını, evlerin giriş kapılarına, odaların yüksekçe yerlerine asmak ve giysilerin dışarıdan görülmeyen kısımlarına iğdenin çiçeklerini veya bir parçasını dikmek suretiyle nazardan ve kötülüklerden korunacaklarına inanmaktadırlar.

"İnsanlar iğde ağacından herhangi bir parçanın üzerinde taşınması ya da bulundurulması sayesinde, Tanrı kutunu temsil eden kutsal nesneden alınan küçük bir

parçayı üzerlerinde taşımaları hâlinde Tanrı kutunun yanlarından hiç ayrılmayacağı ve onu koruyacağına inanmaktadırlar.” (Aça, 2008, s.253).

İnsanlar her ne kadar iğde ağacının kötülöklere karşı bir kalkan olarak kullanmayı âdet edinmiş olsalar da iğdenin kullanımına ve onunla olan ilişkilerinde bir takım çekinceleri de taşıdıkları bilinmektedir.

İslâm mitolojisinde iğde ağacı Hz. İbrahim ile anılmaktadır. Hz. İbrahim'i yakmak için kullanılan ağacın iğde olduğu düşünölmektedir. Hiçbir ağaç. Hz. İbrahim'i cezalandırmak için yakılacak ateşe sebep olmaya yanaşmazken iğde ağacı ise uzun ve pürüzsüz dallarıyla bu işe gönüllü olarak talip olur. Nemrut'un adamları çevrede ne kadar iğde ağacı varsa keser ve ateşe atarlar. İğde odunlarının gücüyle ateş harlanmıştır ki, sonunda Allah Hz. İbrahim' in düştüğü yeri bir bahçeye, ateşi göle ve odunları ise balıklara dönüştürür. O günden sonra iğde ağacı lanetlenmiş ve pürüzsüz gövdesi dikenlerle kaplanmış ve uzun dalları eğri büğrü bir hâl almıştır (Gezgin, 2010, s.104).

“Ateşin yakıcı gücü karşısında Hz. İbrahim'in yardımına Allah yetişmiş, ateş zayıflamıştır. Daha sonra iğde cezalandırılmıştır; dal ve budakları ısı vermeyen bir ağaç hâline getirilmiştir.” (Gezgin, 2010, s.105).

Eskişehir civarındaki halk inanışına göre, iğde ağacının dibinde oturulmaz. Çünkü o iğde ağacı perilidir ve tekin değildir. Bu ağaç dibinde uzun süre oturulmak suretiyle insanların çarpılacağına inanılır.” Bir diğeri inanışa göre bu ağacın altında ikindiyle akşam arasında oturulmaz. Bu vakitlerde oturulduğu takdirde insanların, şeytanların ve cinlerin hışmına uğranılacağına inanılmaktadır (Ergun, 2002, s.761).

3.1.6.6. Elma

Türk ve Altay mitolojilerinde kendisine genişçe yer bulan elmanın birden fazla söylenişi bulunmaktadır. Bunlardan kimisi Alma, Olma, Ulma, Ulmo, Alıma (Alımah) olarak sıralanabilir. Genellikle pembe veya beyaz çiçekleri olan bu ağacın çeşitli türleri ve renkleri mevcuttur. Ayrıca dünya üzerinde en çok türü olan ve en çok yenen meyve

de elma olarak bilinmektedir (Karakurt, 2011, s.37). Kazakistan'ın başkenti Almatı'nın eski adı Alma Ata'dır ve elmanın dünyaya buradan yayıldığına inanılır.

Gerek Türk gerek diğer milletlerin mitolojilerinde kendisine sıklıkla yer bulan bir meyve olan elma doğurganlık, neslin devamı, aşkın ve üremenin sembolü olarak görülmektedir. Aynı zamanda elmanın çiftler arasındaki tensel sevginin sembolü olarak görüldüğü de bilinmektedir (Artun, 2014, s.182).

“Cennetten kovulma mitosunda en önemli sembollerden birisini "yasak meyve" oluşturmaktadır. Bu mitosla ilişkili olarak elma pek çok kültürde cinsellik simgesi olarak benimsenmiştir” (Gezgin, 2010, s.70).

Yaratılışı ve insanın var oluşunu ele alan kutsal metinlerde yasak meyve olarak bahsi geçen meyvenin elma olabileceğine dair bir takım söylentiler mevcuttur. Her ne kadar Kurân-ı Kerim'de meyvenin ne olduğuna dair net bir bilgi verilmemiş olsa dahi kimi inanışlarda bu meyvenin nar, kimilerine göre ise elma olduğu düşünülmektedir.

İskandinav mitolojisinde de elmalar sonsuz gençliğin sembolü olarak görülmektedir. Gençlik tanrısı İdun, “Altın Elmalar”ın koruyucusu olarak görülmektedir. İskandinav mitolojisinde elma, tekrar meydana getiren ve gençleştiren bir meyve olarak kabul edilmiştir (Kılıç, 2017, s.134).

Elma ile ilgili elde edilen bilgilerde göze çarpan durumlardan biri olan neslin devamını sağlamada elmaya yüklenen misyonun birbirinden farklı sözlü edebiyat ürünlerinde kendisine yer bulmuş olmasıdır. Çoğu hikâye, destan veya sözlü edebiyat ürününde yaşlı bir dedenin, dervişin veya ulu bir kişinin verdiği elma yoluyla dünyaya gelen kahramanların yaşantısı ele alınmaktadır.

Bu anlatılara örnek olarak “Adil Şah, Melik Şah ile Güllü Han, Şah İsmail, Elif ile Mahmut, Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan, Kerem ile Aslı, Varaka ile Gülşah” verilebilir. Örneğin Günay (1975) tarafından Elazığ bölgesinden derlenen Şah İsmail masalında çocuğu olmayan padişaha derviş, iki elma verir. Birini hanımıyla kendisinin, diğerini de atının yemesini söyler. Dervişin dediklerini yapan padişah ve hanımının çocukları doğar, elmanın diğer parçasını yiyen atın ise yavruladığı söylenmektedir (Aktaran Aça, 2008, s.244).

Elma ile doğurganlık arasında kurulan ilişkinin bir diğer örneğine de Manas destanından ulaşılabilmektedir. Manas destanına göre Manas doğmadan önce Cakıp Han, çocuğu olmayan karısından sitemle söz ederken onun elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadığından söz etmektedir (Ögel, 2014, II/s.555). Bu ifade yoluyla elmayı

yemenin yanında elma ağacının altında yuvarlanmanın da doğurganlık ile bağlantısının olabileceği verisine ulaşılmaktadır.

Destan ve Halk Hikâyelerinin yanında bir kısım masallarda da başkahraman zehirli elmayı yemesi yoluyla zarara uğramaktadır. Çoğu zaman masallarda büyümlü elmaların varlığından söz edilmektedir (Karakurt, 2011, s.37).

Kimi Türk destan ve anlatılarında kızlar beğendikleri ve evlenmek istedikleri erkeklere elma atarlar. Başkurt Türklerinde ise kızların beğendikleri erkeklere elma ikram ettiklerine dair çeşitli kaynaklarda bilgiler yer almaktadır (Artun, 2014, s.183).

Elma toplumda neslin devamlılığını sağlama işlevini taşımasının yanında ona hedeflenen ve arzulanan ülkülerin adlandırılmasında da başvurulduğu görülmektedir. Nitekim Türkler arasında “Kızılelma” ülküsünde, elma arzulanan ve istenen durumun isimlendirilmesinde kullanılmıştır (Ögel, 2014, II/s.601-611).

Elmanın rüyada görüldüğü duruma göre taşıdığı birtakım anlamlarının olduğu bilgisine çeşitli çalışmalar yoluyla ulaşılabilmektedir. Bu yorumlardan bir kısmına göre; rüyada elma görmek çocuk sahibi olma ile eşleştirilmiştir. Elmanın tatlı veya ekşi olması da kişinin ya menfaatine ya da bir zarara uğraması anlamına gelmektedir (Aça, 2008, s.258).

Elmaya geçmişten itibaren yüklenen anlamın günümüzde de birtakım yansımaları görülmektedir. Nitekim yeni evlenen genç kızların önüne elma atılması veya sevgililerin birbirine elma hediye etmesi, çocuğu olmayan kadınların üzerine dua okunmuş bir elmanın yarısını kendileri diğer yarısını da eşlerinin yemesi suretiyle çocuklarının olacağına inanmaları bu anlayışın bir yansıması olarak görülebilir (Aça, 2008, s.245).

3.1.6.7. Nar

Tıpkı elma gibi pek çok mitoloji, hikâyenin içinde geçen günümüzde de pek geniş bir kullanım alanına sahip olan nar meyvesine dair pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Halk hekimliği, kök boya, gıda, hediyelik eşya yapımı gibi pek çok alanda kullanılması hasebiyle nar ağacı; meyvesi, çiçeği, çekirdekleri, zarı, yağı, suyu ve kabukları ile çeşitli karışımlar hâlinde sanayi, ticari, tıbbi vb. gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Mitolojik anlatılarda nar, çoğunlukla güzellik kaynağı veya güzelleştirici unsur olarak görülmektedir. Bu özelliğinden dolayı çeşitli anlatılarda kendine yer edinebilmiştir.

Kırım’da anlatılan “Çınar, Nar ve Servi” adlı efsaneye göre; deniz kenarında bir balıkçı, eşi ve üç kızı yaşamaktadır. Nar adlı ikinci kızının güzel görünme ve herkes tarafından beğenilme arzusu içinde yanıp tutuştuğu bilinmekteydi. Kendisini arzuladığı kadar güzel bulmadığı gerekçesiyle sürekli annesi ve babası ile kavga eden kızın tek hayali, yoldan gelen geçenlerin kendisine bakıp, onu hayranlıkla seyretmeleridir. Geçimsiz ve saygısız olan çınar, nar ve servi adlı üç kız, anne ve babası tarafından azarlanmaktadırlar. Göklerden gelen bir ses, kızları arzularına göre cezalandırır. Çınar adlı kız çınar ağacına, servi adlı kız servi ağacına ve nar adlı kız da çiçekli bir nar ağacına dönüşür. Herkes durup ona hayran hayran bakar, fakat hiç kimse yaklaşıp da güzel çiçeklerini koklamaz. Çünkü onların kokusu yoktur (Şenocak, 2016, s.230).

Narın güzellik sembolü olarak görülmesinin bir yansıması olarak halk arasında hamile kadınlara nar yedirilir ki doğacak çocuğun yanakları al al, dişleri inci gibi düzgün olsun (Şenocak, 2016, s.231).

Türk anlatılarına ek olarak Yunan mitolojisinde de kendisine yer bulan nar meyvesi arzusuyla Tanrıçaların bile birbiriyle mücadele ettiği, daima elde edilmek istenen gizemli bir güçtür. Yüzyıllarca Tanrıçalar veya insanoğlu arasında güzelliğin sonsuz enerjisinden faydalanmak ve hiç yaşlanmamak arzusu asla tükenmemiştir (Gezgin, 2010, s.143).

Narın güzelliğin sembolü olarak görülmesinin yanında varoluş ve zürriyeti de temsil ettiği bilinmektedir. Narın bazı özellikleri onun bu şekilde algılanmasına yol açmıştır. Narın dış görünüş itibariyle tek ama içinin tane tane olması onun doğurganlığın, bereketin, çoğalmanın sembolü olarak algılanmasına yardımcı olmaktadır. Nitekim kabuğunun renginden dolayı elmaya, içindeki tanelerin çokluğu nedeniyle de üzüme benzerliği göze çarpmaktadır (Artun, 2014, s.378).

Narın doğurganlıkla ilişkisini açıklamak amacıyla anlatılan Halk Hikâyelerinden biri olan Asman ve Zeycan Hikâyesine göre; çocukları olmadığı için kederlenen iki aile bulunmaktadır. Bu aileler yaşadıkları civarda kutsallığına inanılan Murat Suyu’na giderek çocukları olması için dilekte bulunurlar. Onlar bu dileği dilerken suyun yüzeyinde bir nar belirir. Narı alırlar ve bölerek tanelerini yerler. İki aileden birisi, dokuz ay sonunda doğan oğluna Asman diğeri de kızına Zeycan adını verir. Aynı narın tanelerinden doğan çocuklar kader birliğiyle birbirine bağlanır ve hiç ayrılmazlar. Bu

anlatıdan yola çıkarak nar dişilik ve doğurganlığın sembolü olmakta ve tıpkı elma gibi çocuk sahibi olma ile bir bağlantısı olduğuna inanılmaktadır (Şenocak, 2016, s.232).

Bu inanın izlerine Hindistan’da da kısır kadınların çocuk sahibi olabilmek için nar suyu içmelerinde de rastlamak mümkündür. Aynı şekilde yenilen meyve vasıtasıyla gebe kalma inancına, Afganistan’da yaşayan Hazarlar arasında da rastlanılır. Hazarlarda çocuğu olmayan kadınlara üzerine dualar okunan narın kabuğu ve tanelerinin tamamının yedirilmesi uygulamasına rastlanmaktadır. Ancak dikkat edilmelidir ki narın tek bir tanesinin bile boşa gitmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan uygulamanın sonuçsuz kalacağına inanılmaktadır (Şenocak, 2016, s.233).

Zürriyet ve neslin devamı olarak görülmenin yanında nar aile içinde birlik ve beraberliğin sembolü olarak da görülmektedir. Narın kapalı yapısından dolayı ailenin dışardan gelmesi muhtemel tehlikelere karşı korunaklı olması anlamlarını da taşıdığı yorumuna ulaşmak mümkündür (Gezgin, 2010, s.143).

Yeni evlenen gelinlerin nar kırma suretiyle evliliklerinin sürekli, bereketli ve çok çocuklu olacağına inandıkları bilinmektedir. Yalnızca yeni evlenenlerin değil, yeni iş kuranların da nar kırma uygulaması yaptığı da söylenmektedir. Bu uygulamanın narın parçaları ne kadar uzağa giderse, o kadar uzaktan bereket ve bolluk geleceğine inanılmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Kurt, 2016, s.285).

Narın halk söylencelerinin yanında çocuklar için söylenen ninnilerde de kendisine yer bulduğu görülmektedir. Ninnilerde genellikle nar, çocuğun ebeveyni için taşıdığı anlamı göstermede kullanılmaktadır. Örneğin; “Ninni, ninni nar tanesi, Anasının bir tanesi, Şeker getir bey babası, Uyusun da büyüsün ninni!” ninnisinde çocuğun sevilen ve evin neşesi olma durumuna vurgu yapılmaktadır. Ninnilerde olduğu gibi bilmecelerde de nar meyvesine sıklıkla yer verilmektedir. Bunlara örnek olarak Elimde bir tane, içinde bin tane.”, “Çarşıdan aldım bir tane, eve getirdim bin tane.”, “Bıçağı vurdum: bir tane; yarıldı, oldu bin tane.” bilmeceleri örnek verilebilir.

Narın genel anlamda dişilik ve anne olmakla benzer tutulduğu ifade edilmektedir. Narın doğum olana kadar, bebeği koruyup, besleyerek büyüten özelliğiyle rahme, doğumun ardından ise dış dünyada annenin çocuğu, kötülük ve tehlikelerden koruması özelliğine istinaden benzetilmektedir (Kurt, 2016, s.285).

Halk arasında nar ağaçları kötü ruhları ve şeytanları uzaklaştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Yine nar gibi dikenli ağaçların tanrının kutunu taşıdıklarına inanıldığı için kötülükten, nazardan ve kötü ruhlardan korunmak amacıyla kişinin kendi üzerinde

veya evinde bu ağaçların bir parçasını taşımak suretiyle korunulacağına inanılmaktadır (Şenocak, 2016, s.246).

Nar meyvesinin cennetten olduğuna inanıldığı için bir tanesinin bile yere düşmesi günah olarak görülmektedir (Aça, 2008, s.256). Ayrıca İslâm inancı ile gelişen mezarlıklara ağaç dikme uygulamasında nara sıklıkla yer verildiği bilinmektedir. Zira nar, badem ve dut gibi ağaçların yapraklarının çok olması ve her düşen yaprakla birlikte günahların da döküleceğine inanılması bu uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır (Şenocak, 2016, s.241).

3.1.6.8. İncir

Ağacın kut, uğur, bereket anlayışında önemli bir yeri vardır. Kimi ağaçlar kut, bereket, uğur kaynağı olarak kabul görürken başta incir ve ceviz olmak üzere çeşitli ağaçlar ise insanları tedirgin etmiş ve insanların bu ağaçlara yönelik çeşitli kaçınmalar, tabular geliştirmesine sebep olmuştur. İncir ağacına yönelik halk arasında sıklıkla dile getirilen durumlar şu şekilde sıralanabilir:

Muğla-Fethiye civarında incir ve ceviz ağaçlarının altında devamlı yatılmaması gerektiğine inanılmaktadır. İncir altında yatıldığı takdirde uyuyan kişiye inme ineceğine, ölünceye kadar sakat kalacağına inanılır. Sık yapraklı ve koyu gölgeli olan bu iki ağacın gölgesinde uyutmaz. Manisa-Akhisar civarında yaşayan insanlara göre İncir ağacından düşen kişi iflâh olmaz. Aynı zamanda bu ağacın uğursuz olup, tekin olmadığı söylenmektedir (Ergun, 2002, s.434).

Mersin-Anamur civarında ise incir ağacının altına kirli su dökülmemesi gerektiği ve sobada incir odununun yakılmaması gerektiğine inanılmaktadır.

Verilen örneklerden yola çıkarak, en çekinilen meyveli ağaçların başında incir ağacının geldiği yorumuna ulaşmak mümkündür. Günümüzde kullanımı devam eden “Ocağında incir ağacı bitsin.” sözünden de olduğu gibi incir; yıkılmış, virane, terk edilmiş ocakları akla getirmektedir. Bu nedenle de evlerden uzak yerlerde varlığını sürdürmektedir (Aça, 2008, s.255).

3.1.6.9. Selvi

Türkler arasında hem saygı duyulup hem de pek çok edebi türde kendine yer edinmiş olan ağaçların başında kuşkusuz selvi ağacının geldiği bilinmektedir. Gerek eski Türk inanç ve yaşayış sisteminde gerek günümüz inanç ve yaşayış dünyasında

varlığını sürdürmeye devam eden ağaçlardan biri de selvidir. Kimi eserlerde servi kimi eserlerde ise selvi şeklinde yazılan bu ağaç, eski Türklerin kurbanlarını tanrıya sundukları mekânlarda bulunmakla birlikte çeşitli özelliklerinden dolayı kutsiyet kazanmış bir ağaç türüdür. Türklerin kutsal kabul ettikleri selvi ağacını evlerinin veya yaşadıkları yerlerin civarında dikmemeye özellikle dikkat ettikleri bilinmektedir. Zira kendileri kutsal saydıkların bu ağacın ayakaltında veya gelip geçenlerin yolları üzerinde olmaması gerektiğine inanmaktaydılar (Şahbaz ve Sadykova, 2018, s.352).

Selvi ağacı yaz kış yeşil kalmasından dolayı Türkler tarafından ebediyetin sembolü olarak görülmüştür. Bu özelliğine istinaden servi ağacının olduğu yerler bilhassa Tanrı'ya dua edilecek mekânlar olarak görülmüştür. Zira uzun ve dik bir duruşunun olması selvi ağacının yer ile gök arasında bağlantı kurduğu inancının oluşmasına katkı sağlamıştır. Ebediyeti anımsatması yönüyle çoğunlukla eski Türkler bu ağaç vasıtasıyla atalarının ruhlarının göğe ulaşacağına inanmaktaydılar. Bu düşüncenin bir yansıması olarak selvi ağaçları sıklıkla mezarlıklarda yer almaktadır (Hakverdioğlu, 2016, s.216).

Selvi ağacı İslâmiyet'in kabulünün ardından da kendisine Türkler arasında yer bulmaya devam edegelmiştir. Zira dik görünümü ile elif harfini ve dolayısıyla da tevhit inancını temsil eden bir hâl almıştır. Selvi ağacı Türk İslâm düşünce yapısında sevgili ile özdeşleşmiştir. Çoğunlukla mezarlık veya su kenarlarında bulunan bu ağaca yüklenen anlam ise bu hâliyle bir hayli şaşırtıcı bir şekil almaktadır. Sevgili ile yakın olmak demenin ona kavuşmak ile yakın anlamı taşıdığı düşünülürse selvi ağacının bulunduğu mezarlıklar da asıl sevgili olan Allah ile bir arada olmayı çağrıştırmaktadır (Şahbaz ve Sadykova, 2018, s.355; Gezgin, 2010, s.168).

Hem mezarlıklarda hem de su kenarlarında varlığını sürdüren selvi ağacı bu yönüyle de hem yaşamı hem de ölümü anımsatmaktadır.

Batı toplumlarında ölüm ve yası temsil eden selvi ağacı Doğu toplumlarında sağlam ve dayanıklı oluşu ile tam tersine ebediyeti temsil etmektedir (Gezgin, 2010, s.168).

Yalnızca eski Türk topluluklarında değil birbirinden farklı pek çok kültürde önemli olduğuna dair izlerin bulunduğu ağaçlardan biridir selvi. Selvi Zerdüş dinine inananlar arasında ateşi temsil etmesiyle kutsallık kazanmışken, Yunanlılar tarafından ise bilgeliği sembolü olarak görülmüştür. Nitekim benzer şekilde Eski Mısır, Lübnan ve İran gibi toplumlarda da ehemmiyet verildiği için bu ağaçtan yapılan eşyalara saraylarda ve tapınaklarda bilhassa yer verilmeye çalışılırdı (Şahbaz ve Sadykova, 2018, s.355).

Dik duruşu ile doğruluğu, dik başlılığı temsil eden selvi ağacı divan edebiyatında çoğunlukla sevgilinin boyunu ve endamını tasvir etmede kullanılan motiflerin başında gelmektedir. Hatta kimi eserlerde selvi ağacının rüzgârla birlikte hareket etmesinin sevgilinin nazik bir şekilde salınması ile benzer tutulduğu bilgisine de ulaşmak mümkündür (Kurt, 2017, s.9).

3.1.6.10. Zeytin

Genellikle bir Akdeniz ağacı olmasına rağmen geniş bir coğrafyada yaşamını sürdüren zeytin ağacı neredeyse her parçasıyla; dalıyla, meyvesiyle, yağıyla bulunduğu ülkelerin ekonomilerini canlandıran bir niteliğe sahiptir. Geniş bir kullanım alanına ve ekonomik değere sahip olan bu ağacın ilk nerede ve nasıl yetiştirildiğine dair net bir bilgi olmamakla birlikte hakkında pek çok efsane anlatılmaktadır. Bu efsanelerden birinde zeytin ağacı Yunan tanrıçası Athena'nın Atina şehri için verdiği bir hediye olarak görülmektedir (Hepoğlu ve İnce, 2019, s.4-6).

Birbirinden farklı pek çok din ve inanışta kutsal kabul edilen zeytin ağacının semavi dinlerin kutsal kitaplarında da kendine yer bulmuş olması taşıdığı önemi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim, Tevrat ve İncil'de ismine yer verilen zeytin ağacının ortaya çıkışını açıklayan anlatılardan birinde Âdem Peygamber ölmeden evvel kendisini affetmesi için oğlu Şit'i cennet bahçesine gönderdi. Şit, Allah'ın Âdem'i ve soyunu bağışlaması için dua ederek yakardı. Cennet bahçesinin bekçiliğini yapan melek onun dualarını duydu ona üç adet tohum verdi. Melek, Şit'e bu üç tohumu Âdem öldüğü zaman onun ağzına koyarak onunla birlikte gömmesini söyledi. Âdem vefat edince Şit meleğin dediklerini yerine getirdi. Bir süre sonra Âdem'in mezarı üzerinde üç ağaç yeşerdi. Bu ağaçlar Akdeniz'in üç ünlü ağacı; zeytin, sedir ve servi ağaçlarıydı (Gezgin, 2010, s.193).

Benzer şekilde Hristiyanlık inancına göre göre Hz. İsa, Roma askerlerini zeytinlikte yakalamıştır. Tevrat'taki bir öyküde ise, zeytin ağacına dair şu açıklamalar yapılmaktadır. Hikâyeye göre, bir gün ağaçlar aralarında bir Kral seçmek istemişler ve bu isteklerini zeytin ağacına iletmişler. Zeytin ağacı bu isteği kabul ettiği takdirde o kıymetli yağlarını artık üretemeyeceği gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir. Zeytin ağacının yaz kış yapraklarını muhafaza etmesi bazı inanışlara göre zorluklar karşısında yılmayan insanları temsil etmesine işaret etmektedir (Gezgin, 2010, s.193).

Tarım, ticaret ve sanat alanlarına adından sıklıkla söz ettiren zeytin ağacının en bilinen özelliği barışı temsil etmesidir. Tarih boyunca zeytine ev sahipliği yapan halklar barış, verimlilik, zafer ve kutsallık özellikleri yüklenen zeytini kendileri için bir armağanı olarak görürler. Özellikle Antik Yunan'da zeytin ağacına verilen önem kanunlarla sabit bir hâl almıştır. Bu kurallardan bazılarında zeytin ağacına zarar verenin ölümle cezalandırılması, ağaçların belirli bir uzunluktan fazla kesilmesinin yasaklanması gibi sert sınırların olduğu göze çarpmaktadır (Kahyaoğlu, 2011, s.93).

3.1.6.11. Gül

Türk edebiyatında benzetme yapılırken başvuru kaynaklardan ilki şüphesiz ki güldür. Gerek halk edebiyatında gerek divan edebiyatında keline yaşama alanı bulan gül sıklıkla farklı özelliklerine değinilerek ele alınmaktadır. Görünüş itibariyle taç yaprakları yalın ve kat kat olabilen bu çiçek tarihsel süreci içinde birbirinden çok farklı olan inanç ve düşünce yapısına sahip toplumlar tarafından önemsenmiş ve sembol olarak kullanılmıştır.

Gül ile ilişkileri göz önünde bulundurulduğu takdirde pek çok devletin ve hatta dinî görüşün güle verdikleri önem daha anlaşılır olacaktır. Semavi dinlerden olan Musevilik ve Hıristiyanlık'tan önce de önem verilen bir çiçektir. Bu anlayışın göstergesi olarak çeşitli toplulukların mezarlarında gül şekillerinden oluşan sikkeler bulunmuş, kimilerinin kutsal metinlerinde gülden metheder bir tarzda bahsedilmiştir. Suriye ve Mısır civarında bu çiçeğin ilham kaynağı olduğu düşünülmektedir. Haçlılar olarak bilinen örgütün sembolünün de haç ortasındaki beş yapraklı gül olması bu çiçeğe verilen önemin göstergelerinden biri olarak sayılabilir (Dinç, 2013, s.43).

Diğer yandan bir kısım devletlerde törenler veya etkinlikler zamanlarında gül suyu, gül yaprağı kullanılması, gülün edebiyat ürünlerinde kendisine sıkça yer bulması ona verilen önemi daha fazla gözler önüne sermektedir (Çetindaş, 2013, s.14).

Farklı din, inanç ve yapılarda karşılaşılan gül elbette İslâmiyet'te de ayrı bir konuma sahiptir. Müslüman inancı doğrultusunda gül çiçeklerin başı, beyi olarak görülmekte ve Hazreti Muhammed'i temsil etmek gibi muazzam bir görevi üstlenmektedir. Yunus Emre'nin bir şiirinden yola çıkılarak gülün kokusu Hz. Peygamber'in terinin kokusuyla birbirine benzetilmektedir (Açıl, 2015, s.11; Çetindaş, 2013, s.14).

Gülün yaratılışını açıklayan çeşitli mitolojik anlatılar da mevcuttur. Bu anlatıların bir kısmına göre gül, ölmüş bir peri kızına tanrıların ayrı ayrı özellik vermesi yoluyla ona hayat ve güzellik verilmesinden oluşmaktadır. Bu anlayışın bir yansıması olarak gül, çiçekler içinde özel bir konuma sahip kabul edilmektedir (Çetindaş, 2013, s.15).

Gülün nasıl yaratıldığını ele alan bir diğer anlatı ise şu şekildedir:

Mitolojide Afrodit'in çiçeği olarak adlandırılan gül adeta güzelliğin ana simgelerinden biridir. Parlaklığı ve güzelliğiyle göz dolduran gül çiçeği çabuk solması ve yapraklarını dökmesiyle de mahzun bir hale sebep olmaktadır. Yunan mitolojisine göre; Afrodit'in aşkı Adonis'e, bilinmeyen bir nedenle yaban domuzu musallat olur. Adonis, bu domuz tarafından yaralandığında Afrodit, onun feryadını duyar ve Adonis'e doğru telaşla koşar. Bu sırada dikenler onun ayaklarına batmakta ve kanı akmaktadır. Ölen Adonis'in kanı Manisa lalesine dönüşürken, Afrodit'in damlayan kanları da beyaz gülleri kırmızıya boyar (Can, 2019, s.53).

Güllerin renginin neden kırmızı olduğunu açıklayan bir başka anlatı ise Gül ile Bülbül Hikâyesidir. Bu efsaneye göre aşkın en bariz temsilcisi olarak kabul edilen gül, oldukça güzel ve güzelliğinin farkında olan nadide bir çiçektir ve rengi beyazdır. Bülbül, gülün aşkıyla yanıp tutuşurken, gül ise bülbülün bu hislerine karşı kayıtsız ve ilgisiz kalmaktadır edebiyatta bülbülden ayrı düşünülemeyen bir motif olan gül, nazıyla aşığı usandırmaktadır. Hem nazlı hem de vefasız olan bu çiçek olanca güzelliğiyle âşığını büyülemekten de geri kalmamaktadır. Gülün bu tavrına dayanamayan bülbül, bir gün kendini tutamayıp, derdini anlatmak için gülün narin gövdesine konar ve dikenler bülbülün yüreğine batar. Bülbül ölür, bülbülün gövdesinden akan kanlar gülün üzerine damlar. Akan kanın etkisiyle yaprakları kırmızı olan gül o günden sonra hep kırmızı açar (Çetindaş, 2013, s.24; Can, 2019, s.53; Dinç, 2013, s.44).

İslâm inancı etrafında şekillenen tasavvuf anlayışında da gül önemli bir yere sahiptir. Şekli ve kokusuyla yaratıcının güzelliğinin temsilcisi kabul edilen gül, özel simgelerden biri olarak görülmektedir. Gonca hâliyle gül birliği, açılmış gül ise birliğin çokluk hâlinde görünüşünü anlatması yönüyle özel sayılmaktadır. Klâsik edebiyatımızda rengi, şekli, kokusu, dikenleri ve kısa ömürlü oluşu gibi özellikleriyle bir sembol olan gül, sık sık ateşe de benzetilmektedir. Bu anlayış belki de Nemrut'un ateşte yakmayı planladığı Hazreti İbrahim Peygamberin kıssasından yola çıkılarak oluşmuştur denilebilir (Çetindaş, 2013, s.23; Can, 2019, s.53).

Gül; aşkı, büyüyü, umudu ve ihtirası temsil etmekle birlikte, kusursuz güzelliğin ve mükemmelliğin de ana unsurlarından biri olarak görülmektedir. Gülü yalnızca şekilsel özellikleriyle ön plânda tutmak elbette kısır bir anlayış olacaktır. Zira her baharda kurumuş olan güllerin yeniden canlanıp yeşermesi dirilişin ve ebediyetin de ifade edilmesi olanağını vermiştir (Çelikdağ, 2017, s.107).

Türk edebiyatının vazgeçilmez motiflerinden biri sayılan gül en çok sevgiliyi betimlemede kullanılmaktadır. Rengiyle sevgilinin yanaklarını ve dudaklarını temsil ederken, nazik ince boyuyla sevgilinin endamını anımsatmaktadır. Güllerin bahar aylarında canlanması ve olanca güzelliğini sergilemesi sevilenin bahçelerde gezinmesine, salınmasına isnat edilmiştir. Gonca hâliyle gençliği, masumiyeti, el değmemişliği ifade eden gülün her hâli farklı yorumlanma ihtiyacı duymaktadır (Açıl, 2015, s.12).

Gül, sevgilinin timsali olduğu gibi halk arasında kullanılan pek çok atasözü ve deyimde de kullanılarak âdeta yaşatılmaktadır.

Bir şeyin veya durumun güzelliğini ifade ederken kullanılan gül gibi, güllük gülistanlık sözleri; verilen özen ve önemi ifade ederken, gül gibi bakmak deyimine sığınılması ve dahi, gül gibi geçinip gitmek, el bebek gül bebek, güldükçe yüzünde güller açmak, üstüne gül koklamamak gibi deyimler ve gül dikensiz olmaz, gülü seven dikenine katlanır, gül dalından odun, beslemeden kadın olmaz gibi gül ile ilgili atasözlerinin varlığı güle verilen önemin toplumun her kesimi tarafından benimsendiğinin ve herkes tarafından bilindiğinin göstergelerinden sayılabilmektedir (Kalkandelen, 2008, s.105-106).

Türkü metinleri içinde yapılan incelemelerde göze çarpan noktalardan biri şudur ki; kullanılan ağaç ve bitki motifleri her zaman mitolojik bir karşılığı taşımamaktadır. Türkü metinlerinde geçen bitki ifadeleri kimi zaman sembolik bir anlam taşıırken kimi zaman da yalnızca bitki olmaları hasebiyle kendilerine yer bulabilmişlerdir. Bazen ise metin içinde ahengi sağlama işlevini yerine getirmişlerdir. Bu doğrultuda türkü metinleri incelenirken yorumlamalara ve açıklamalara yer verme ihtiyacı duyulmuştur. Bitkilerin yoğun olarak bulundukları coğrafi bölgeler de dikkate alınarak yapılan alan taramalarında bitki ve ağaçların mitolojik kaynaklı düşünce yapısının etkisinde kalarak oluşturulmalarına ek olarak çeşitli semboller ve benzetmeler yoluyla da kullanılabildikleri gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerin en bariz örneklerden birini elmalardır. Nitekim elmanın çok eski zamanlardan beri neslin devamını sağlamada rolünün olduğuna inanılması, sevilen kişiye elma verilmesi gibi mitolojik anlatılar

yoluyla edinilen bilgiler olduğu gibi, renginin kırmızılığının sevgilinin yanağıyla benzerlik göstermesi yönlerinden ilgi kurulması sebebiyle de türkü metinleri içinde kendine yer bulduğu söylemek mümkündür (Kurt, 2017, s.3).

Türk düşünce dünyasında genişçe yer alan ve önem verilen unsurlardan olan ağaçlar elbette Türk halkının duygularını ifade etmede başvurdukları ilk kaynaklardan sayılan türküler içinde de kendilerine yer bulacaktır.

Ben bu dağın **ağacıyam**

Hem datlıyam hem acıyam

Ben Mevlanın muhtacıyam

Gel gör beni âşk neyledi

Derde giriftar eyledi (TRT, 2006, I/s.127).

Bir ulu **ağaçtan** bir yaprak düşse

O anda acısın duyar iniler

Katlansa acıya sakince geçse

Esen rüzg rlara uyar iniler (TRT, 2006, I/s.163).

Türk düşünce yapısında ağaçlarla insanlar arasında olan yoğun münasebetin bir sonucu olarak türkü metinlerinde ağaç ögesine sıklıkla başvurulmaktadır. Ancak  zelde Türk düşünce dünyasında yeri olan bir kısım ağaçların özellikle türkü metinleri içinde nasıl ele alındığına değinmek konunun anlaşılabilirliğine katkı sağlayacaktır.

Pek çok mitolojik kaynakta Tanrı'ya nispet edilen bununla birlikte koruyucu ve yaşıamın devamını sağlama işlevinin genellikle  am ağaçlarına yüklendiğı görülmektedir.

Bebeklerin ana kucağından sonra sığındığı, emanet edildiğı yerlerden ilki şüphesiz beşiklerdir. Gerek sağlam olması gerek de evvelden beri koruyucu, hayat verici özelliğı olduğuna inanılan  am ağaçlarına beşiğin hammaddesi olma vasfının verilmemesi düşünülemezdi. Toplumsal bilinçaltında koruyucu vasfını günümüze kadar getirmeyi başarmış olan  am ağaçları bebekler gibi korunmaya muhtaç canlılar için başvurulacak ilk ağaç çeşitlerindendir.

Bebeğin beşiğı  amdan

Yuvarlandı düştü damdan

Bey babası gelir Van'dan
 Nenni nenni nenni nenni nenni
 Nenni nenni nenni bebek ey (TRT, 2006, I/s.5).

Çam ağacının bu özelliğine birbiriyle nerdeyse aynı ifadelerle yer vererek oluşturulmuş türkülerin farklı versiyonlarında rastlamak mümkündür.

Bebeğin beşiği **çamdan**
 Yuvarlandı düştü damdan
 Beybabası gelir Şam'dan
 Nenni bebek (oy oy oy) (TRT, 2006, I/s.121).

Çam ağaçlarının uzun boylarının ve sert yapılarının bir gereği olarak rüzgârın da etkisiyle çıkardıkları sesler türkü metinleri içinde kendine yer bulabilmiştir.

Aşağıdan acı poyraz acılar
 Yukarıda kuru **çamlar** gıcılar
 Suyu giden mor belikli bacılar
 Aranızda nazlı yârim var m'ola (TRT, 2006, I/s.61).

Çam ağaçları hem kendi şekilsel özellikleriyle hem de taşıdığı anlamlar itibariyle türkü metinleri içinde kendisine yer bulabilmişlerdir. Nişanlının burcu burcu kokusu, çam sakızının akışı ve kendine has kokusunun oluşuyla bir arada kullanılıyor olması bir hayli dikkat çekicidir.

Çamdan sakız akıyor
 Kız nişanlın bakıyor (Oy zalım nenni nenni)
 Eski de nişanlın gelmiş
 Burca burca kokuyor(Oy zalım nenni nenni) (TRT, 2006, I/s.207).

Türkü metinlerinde çam motifi yalnız başına kullanıldığı gibi birden fazla çamın bir arada yer aldığı çamlıklar şeklinde de yer bulabilmektedir.

Çamlığın başında tüter bir tütün

Acı çekmeyenin yüreği bütün

Ziyamın atını pazara tutun

Gelen geçen Ziyam ölmüş desinler (TRT, 2006, I/s.208).

Çam ağaçları uzun boyları ve dallarıyla göze hitap ettikleri gibi kuru dalları ve çabuk tutuşabilme özellikleriyle de bilinmektedir. Nitekim aşağıdaki türküde de geçtiği üzere çama ateş değmesi ile demirin at nalına dönüşmesi arasında ilişki kurulmaktadır.

Vursa ateş **çam** dalına

Demir döner at nalına

Kızgın haset mangalına

Yapmayınız maşa beni (TRT, 2006, I/s.334).

Kayın ağaçları Türk toplumunda adından sıklıkla söz ettiren ağaçların başında gelmektedir. Türk mitolojisinde kimi zaman şans getiren kimi zaman kötülüklerden koruyan bu ağacın türkü metinlerinde kullanım şekilleri incelendiğinde bu niteliğine vurgu yapan örneklerle pek rastlanamamıştır.

Çaldağ'ın **kayınları**

Ne kalındır belleri

Kaçakları vurmuşlar (mari kara Kadime'm)

Yaşasın elleri (TRT, 2006, I/s.206).

Göge en yakın ve göge en çok uzanan ağaç olması hasebiyle kavağa ayrı bir önem verilmekte ve saygı duyulmaktadır (Ögel, 2014, II/s.601-611). Boyu sebebiyle yer ile göğü birleştiren kavak ağacının adı en sık geçen vasfı da şüphesiz ki uzunluk olmaktadır. Türkü metinleri içinde kavak ağacının uzun boyuna değinilerek kullanılan örnekleri oldukça fazladır.

Bu kavak meşe kavak

Dalların döse **kavak**

Yâr dibinde uyumuş

Sen binler yaşa kavak

Kavak kavaktan uzun

Sevdiğim iki gözüm
Gelip hâlim sormadı
Yâre var bir çift sözüm

Kavak uzanır gider

Dalı bezenir gider
Sevda çekmeyen kızın
Ömrü uzanır gider (TRT, 2006, I/s.180).

Kavağın uzunluğuna nispet edilecek bir başka ağaç olmadığı gibi de seven için de sevdiğinden daha güzel, daha özel kimsenin olamayacağı gerçeği naif bir biçimde dile getirilmektedir.

Kavak senden uzun yoktur

Yaprağında üzüm yok
Eller ne derse desin
Başkasında gözüm yok (TRT, 2006, I/s.144).

Türk tarihinin çok eski zamanlarından beri kavak ağacının ayrı bir anlam ve öneme sahip olduğu bilinmektedir. Türk mitolojisinde kutsal sayılan ağaçların özellikle meyvesiz, tek başına ve uzun ağaçlar oldukları bilinmektedir. Buna nispeten de ulu kavak ağacında meyve olmayacağı türküler yoluyla da dile getirilmektedir.

Hiç ulu **kavakta** (anam) meyve biter mi?
Oğulsuz evlerde (anam) tütün tüter mi?
Çağırın anamı (anam) gele yanıma (TRT, 2006, I/s.43).

Kavak ağaçları uzun boylarıyla anılıp bilindikleri gibi sıra sıra dizilmiş olmalarıyla da dikkatleri üzerine çekmektedir.

Hop hopun olsun oğlum
Gül topun olsun oğlum

Sıralı **gavak** dibinde (oy)

Toyluğun olsun oğlum (oy) (TRT, 2006, I/s.71).

Kavak ağacının yöresel kullanım farklılıklarından kaynaklı olarak yazılışında değişiklikler olduğu görülmektedir.

Ali **gavak** kesiyor (ey mavi donlu)

Efil efil esiyor (sil gözü ganlı)

Ben Ali'ye ne dedim (ey mavi donlu)

Durup durup küsüyor (sil gözü ganlı) (TRT, 2006, I/s.31)

Kavak ağaçları suyu çekme potansiyeli oldukça fazla olan ağaçların başında gelmektedir. Kavak ağaçları bu özelliğinden dolayı türkü metinlerinde kendine yer bulabilmiştir. Ayrıca türküde sözü edilen durumun imkânsızlığını anlatmak için de kavak ağacının su ile olan ilişkisine dikkat çekilmektedir.

Susuz derelerde **kavak** biter mi

Oğlansız yerlerde duman tüter mi

Beş kız bir oğlan yerini tutar mı (TRT, 2006, I/s.36).

Uzun **kavak** bu mudur

Dibindeki su mudur

A benim nazlı yârim (ah)

Son cevabın bu mudur (civan meleşim) (TRT, 2006, I/s.130).

Dikenli yapısı ile dikkatleri üzerine çeken iğde özellikle Türkiye Türkleri arasında nazara karşı önlem almada başvurulmuş ilk ağaçlardandır. Dalları yerlere kadar sarkan iğde ağaçları genellikle evlerin bahçelerinde sıklıkla yer almaktadır. Halk arasında nazara karşı koruduğuna inanılan iğde ağacı bu özelliğinin bir yansıması olarak ev bahçelerinde kendine yer bulabilmiştir.

Bahçalarda var **iğde**

Dalları gezer yerde

Ağlama bizim gelin

Güveyimiz vardır evde (yallah yallah hey) (TRT, 2006, I/s.109).

İğde ağaçlarının özellikle evlerin bahçelerine dikilmek suretiyle âdeta bir koruyucu gibi kötülük ve nazarların eve erişmeden yok edilmesine yardımcı olacağı inancının izleri görülmektedir.

Evlerinin önü (aman) **ığde ağacı** (yandım ığde ağacı)

Dökülür (de) yaprakları (aman) kalır ağacı

Eşinden ayrılanın (aman) nedir ilacı (yandım nedir ilacı) (TRT, 2006, I/s.342).

Evlerinin önü ığde dalları

İğde dalı boynun eğmiş Hakka yalvarı Hakka yalvarı

Ayağına giymiş pembe şalvarı (TRT, 2006, I/s.344).

İğde ağacı türkü metinlerinde yer alırken kimi zaman ince ve hemen kırılıverecekmiş gibi olan görüntüsüyle de kendisine yer bulabilmektedir. İğde dalının narin yapısının türkü metinleri içinde kızların nazikliği ile benzer tutularak yaşatılmaya çalışıldığı da görülmektedir.

İğdenin dalı gevrecik olur

Kırılıverir (ay anam) kırılıverir

Ellerin oğlu pek kurnaz olur

Sarılıverir (ay anam) sarılıverir

İğdenin dalı gevrecik olur

Eymeye gelmez (ay anam) eymeye gelmez

Ellerin kızı pek kibar olur

Değmeye gelmez (ay anam) değmeye gelmez (TRT, 2006, II/s.476).

Gerek dünya edebiyatında gerek Türk edebiyat ve mitolojisinde en geniş yer bulan ağaç kuşkusuz elma ağacıdır. Türkü metinlerinin ortak olduğu noktaların birkaçı şöyle sıralanabilir. Öncelikle dikkatleri çeken ilk husus elmalar genellikle renginin

kırmızı olması özelliğiyle ön plânda tutulmaktadır. Bazen türkü metinlerinde anlatılan olayın imkânsızlığını dile getirmek için elmanın kullanıldığı görülmektedir.

Ağlama yâr ağlama (anam)
 Mavi yazma bağlama
 Mavi yazma tez solar (anam)
 Ciğeri dağlama

Elma da al olaydın (anam)
 Selvi de dal olaydın
 Bana göre yâr mı yok (anam)
 İstedim sen olaydın (TRT, 2006, I/s.7).

Diğer türkü örneklerinin pek çoğunda da yer aldığı gibi elmanın da söylenişinde yöresel farklılıklardan kaynaklı olarak alma kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Al alma gızıl alma (aman aman nazlıda yâr)
 Dallara düzül alma (bönaşam bize gel)
 Yâr garşımdan gelince (aman aman nazlıda yâr)
 Avcumda ezil alma (bönaşam bize gel)

Al almanın dördünü (aman aman nazlıda yâr)
 Sev yiğidin merdini (bönaşam bize gel)
 Seversende güzel sev (aman aman nazlıda yâr)
 Çekme kötü derdini (bönaşam bize gel)

Al alma dört değil mi (aman aman nazlıda yâr)
 Her sözün mert değil mi (bönaşam bize gel)
 Yar üstüne yar sevmiş (aman aman nazlıda yâr)
 O bana dert değil mi (bönaşam bize gel) (TRT, 2006, I/s.22).

Al elmanı yedin mi (ağlama kara gözlüm ağlama)
 Sırrın ele dedin mi (ağlama duddu dillim ağlama)

Bir kere öpmeyinen (ağlama kara gözlüm ağlama)
Ağzın dilin yedim mi (ağlama dududu dillim ağlama)

Al elma soyulur mu (ağlama kara gözlüm ağlama)
Güzele doyulur mu (ağlama dududu dillim ağlama)
Güzel seven yiğidin (ağlama kara gözlüm ağlama)
Kolları yorulur mu (ağlama dududu dillim ağlama) (TRT, 2006, I/s.23).

Elmanın dalından koparılmasıyla sevgiliden ayrılmayı eş tutan bir anlayışın izleri görülmektedir. Nitekim elmanın ağaç olmadan varlığını meydana getirmesi ve yaşamını sürdürmesi nasıl mümkün değilse seven için de sevdiğinden ayrı kalmak o derece katlanılması güç bir durumdur.

Elmaydım indirdiler dalımdan (aman)
Ayırdılar beni nazlı yârimden
Kurtulaydım şu zalimin elinden (aman) (TRT, 2006, I/s.66).

Sevgilinin güzelliği ve teninin kırmızılığı elma ile yarıştırılırken yâr ile edilecek muhabbete elmanın da dâhil edilmesi dikkatleri çekicidir. Nitekim Eski Türk topluluklarında birbirini beğenen veya seven çiftlerin birbirine elma ikram ettiği veya önüne attığı bilinmektedir.

Elmayı top top yapalım
Kızlara bahşış atalım
Kadifeden ceketini dar yapalım
Ne güzel yakışır ince bele (TRT, 2006, I/s.315).

Ay kız kimin gızısıan
Almadan kırmızısan
Atan anan beslesin
Büyüyende bizimsen

Aç hircunu al bıçağı kes elmayı
Ver yâra dilim dilim (TRT, 2006, I/s.81).

Kişinin kendi canıyla yârin birlikteliğini ağaçtaki elma gibi bir ve ayırlamaz görmesinin bir sonucu olarak türkü metinleri içinde kendine yer bulabilmiştir. Nitekim illa bir tercih yapılacaksa elmalardan yalnızca birinin alınmasını istemesi kendisi ile yâr arasında da canını vermeyi göze alma durumu arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Tıpkı elmadaki gibi bir tanenin ayrılığına dayanıldığı gibi yâr yerine canın alınmasına katlanılabileceği ifade edilmektedir.

Bir dalda iki elma (amanın oğlan güzel oğlan)

Birin al birin alma kurban olduğum Allah

(amanın) canım al yârim alma (TRT, 2006, I/s.148).

Elmanın genellikle kırmızılığı sevgilinin yanağıyla benzetilirken bazı noktalarda da şekilsel olarak benzerliklerin kurulduğu türkü örnekleri mevcuttur. Nitekim örnekteki türküde elmanın yuvarlak olması yârin yanaklarının dolgunluğuyla bir tutulmuştur.

Deniz içi balıklı (a canım)

Üstü yelken gayıklı

Şimdiki zamanın kızları (a canım)

Elma elma yanaklı (TRT, 2006, I/s.265).

Mitolojik anlatılarda nar çoğunlukla güzellik kaynağı veya güzelleştirici unsur olarak görülmektedir.

Bahçede **nar ağacı** (le le le le yar le le le le yâr)

Sensin başımın tacı (sen beni sevsen ne var)

Eğer beni sevmezsen (le le le le yar le le le le yâr)

Olalım gardaş bacı (sen beni sevsen ne var) (TRT, 2006, I/s.109).

Nar ağacının meyvesi ile eş tutulması ve narsız olamayacağı gerçeği türkü metinleri içinde yiğidin güzel yârsız olamayacağı durumuyla eşdeğer tutulduğu ve kullanıldığı bilinmektedir.

Nar ağacı narsız olur mu
 Yiğid olan güzel yarsız olur mu
 Deli gönlüm sensiz olur mu

Gülüm gel yârim gel salınaraktan
 Bir su doldur ver ırmaktan
 Kurtulurum belki sana yalvarmaktan

Nar ağacı budam budam
 Yâr yitirdim gülüm nerede bulam
 Üç güzel içinde gözlerinden bilem (TRT, 2006, II/s.610).

Narın meyveler içindeki pozisyonu dikkate alındığında sevgili içinde sevdiğinden gayrısını düşünmek mümkün olmamaktadır. Sevilenin uğruna göze alınan nice zorluk hoş görülürken sevilenin güzelliğini üzerinde yansıtan ve onu betimleyen nar da diğer meyvelerle elbette bir tutulmamalıdır. Zira hususi olarak nar için bağa girmek sevgili için diyar diyar gezmenin bir yansıması olmaktadır.

Bağa girdim **nar** için
 Gül kopardım yâr için
 Diyar diyar dolaştım
 Kara gözlü yâr için (TRT, 2006, I/s.283).

Narın genel anlamda dişilik ve anne olmakla benzer tutulduğu ifade edilmektedir. Narın doğum olana kadar, bebeği koruyup, besleyerek büyüten özelliğiyle rahme, doğumun ardından ise dış dünyada annenin çocuğu, kötülük ve tehlikelerden koruması özelliğine istinaden benzetilmektedir (Şenocak, 2016, s.235). Narın içindeki her tanenin ayrı ayrı kıymetli olması anne baba için evlatların kıymeti ile bir tutulması arasındaki benzerlik dikkatleri çekicidir.

Domaniç dağlarında yıldız ışıları
 Sol yanımdan vuruldum kanım fışıklar
 Duydular gelmediler zalim komşular

Kıyma Celal kıyma **nar** tanesiyim

Annemin babamın bir tanesiyim (TRT, 2006, I/s.284).

En çekinilen meyveli ağaçların başında incir ağacı gelmektedir. Günümüzde kullanımı devam eden “Ocağında incir ağacı bitsin.” sözünden de yola çıkarak incir, yıkılmış, virane, terk edilmiş ocakları akla getirmektedir. Bu nedenle de evlerden uzak yerlere varlığını sürdürmektedir (Aça, 2008, s.255).

Hastane önünde **incir ağacı** (annem ağacı)

Doktor bulamadı bana ilâcı (annem ilâcı)

Baştabip geliyor zehirden acı (annem vay acı) (TRT, 2006, II/s.452).

Kalenin içinde üç **ağaç incir**

İncir sallandıkça her yanımlı sancır

Ellerim kelepçe boynumda zincir (TRT, 2006, II/s.499).

Genel olarak uğursuzluğu ve olumsuzluğu çağrıştıran incir ağacının metin içinde kullanımlarında ahengi sağlamak amacıyla yer aldığı görülmektedir.

Kalenin ardında (anam) üç **ağaç incir**

Elinde kelepçe (anam) boynunda zincir

Zinciri salladıkça her yanımlı incir

Ayranı vay amıca kızı ayranı

Annenden izinsiz vermem ayranı (TRT, 2006, II/s.503).

Kütahya yolunda bir ocak **incir**

Ellerim kelepçe dal boynum zincir

Zincir sallandıkça her yanımlı sancır (TRT, 2006, II/s.575).

Türkler arasında hem saygı duyulup hem de pek çok edebî türde kendine yer edinmiş olan ağaçların başında kuşkusuz selvi ağacının geldiği bilinmektedir. Uzun ve dik bir duruşunun olması selvi ağacının yer ile gök arasında bağlantı kurduğu inancının oluşmasına sebep olmuştur.

Çanakkale içinde bir uzun **selvi**

Kimimiz nişanlı kimimiz evli (TRT, 2006, I/s.209).

Dik duruşu ile doğruluğu, dik başlılığı temsil eden selvi ağacı divan edebiyatında çoğunlukla sevgilinin boyunu ve endamını tasvir etmede kullanılan motiflerin başında gelmektedir.

Yol boyu **servi** dolu

Çaya gider bir kolu

Dün bir güzeli gördüm

Yâre benzerdi boyu (TRT, 2006, I/s.139).

Uzun olur Amasya'nın **selvisi**

Ben de bilmem benim yârim hangisi (a leylim bir tanem gel)

İnce belli fidan boylu kendisi

Hadi yosmam beyhude cilvelenme (a leylim bir tanem gel) (TRT, 2006, I/s.340).

Kimi zaman selvi kimi zaman ise servi olarak kullanılan ağacın en bariz özelliği uzun ince boyuyla sevgilinin endamını hatırlatmasıdır.

Uzun da olur bizim elin **selvisi** (suna boylum selvisi)

Bana derler senin yârin hangisi (suna boylum hangisi)

Uzun da boylu ince de belli kendisi (suna boylum kendisi)

Hangisinden yadeyleyim göynümü (suna boylum göynümü) (TRT, 2006, I/s.367).

Yelek yelek üstüne

Yelek neyin üstüne

Ben bir yelek olaydım

Selvi boyun üstüne

Aman da selvi boyuna (TRT, 2006, I/s.225).

Yaz kış yapraklarını ve canlılığını muhafaza eden zeytin ağacı elbette bu özelliği kullanılarak türkü metinleri içinde kendisine yer edinecektir.

Zeytin yaprağı yeşil (aman bir yar elinden)

Altında kahve pişir (yandım bir yar elinden)

Beni sana vermezler (aman bir yar elinden)

Aklın başına devşir (oy nerelere gidem elinden) (TRT, 2006, II/s.817).

Tarım, ticaret ve sanat alanlarına adından sıklıkla söz ettiren zeytin ağacının en bilinen özelliği barışı temsil etmesidir. İncelenen türkü metinlerinde zeytin ağaçlarının bu niteliğini anımsatan örneklerle karşılaşılmamıştır.

Zeytinin kullanım alanlarından biri de kuşkusuz zeytinyağıdır. Zeytinin yalnızca ağaç olarak değil farklı şekillerde de türkü metinleri içinde yer aldığını örnek vasıtasıyla görmekteyiz. Bununla birlikte özellikle Türkiye'nin bazı coğrafi bölgelerinde zeytinyağının sıklıkla kullanılmasından kaynaklı olarak yemeklerin bir kısmının adı da “zeytinyağlı” olarak özelleşmiştir.

Zeytinyağlı yiyemem aman

Basma da fıstan giyemem aman

Senin gibi cahile

Ben efendim diyemem aman (TRT, 2006, II/s.817).

Türkü metinleri içinde en sık adı geçen ağaçlardan biri de şüphesiz ki güldür. Gül ağacının türkülerde kullanıldığı pek çok form olmakla birlikte yârin yanağı, açılmamış gül goncasına benzetilmektedir. Gül ağacının adı, sıklıkla güzelliğin, aşkın tasvirinde kullanılmaktadır. Gerek güzel görüntüsünden gerekse taşıdığı anlamlardan ötürü türkü metinlerinde geçen gül örneklerini saymak mümkün olmamakla birlikte çeşitli örneklere yer vermek konunun anlaşılabilirliğine destek olacaktır.

Açıl ey ömrümün varı (amman)

Bad-ı sabah olmadan (ben yandım)

Has bahçenin **gonca gülü** (amman)

Sararıp da solmadan (ben yandım) (TRT, 2006, I/s.4).

Açma zülûflerin yellere karşı

Senin zülfün benim telim değil mi

Bülbül feryât eder **güllere** karşı
O yâr benim gülüm gülüm değil mi (TRT, 2006, I/s.5).

Adile'min üç boncuklu hasırı
Adile'm olmuş düşmanların yesiri
Hiç yok mudur abeysinin hatırı
Gül mü sandın gül Adile'm solacak
Sen ölürsen gara (gara) yerler dolacak (TRT, 2006, I/s.7).

Aş yedim dilim yandı
Döküldü kilim yandı
Ben kilimde değilim
Bahçede **gülüm** yandı (TRT, 2006, I/s.59).

Altın nalın giymiş sağ ayağına
Kırmızı gül bitmiş sol yanağında
Tazece açılmış guşluk çağında (TRT, 2006, I/s.35).

Gülün benzetme amacını taşımasına ek olarak gerçek anlamı ile kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Nitekim alttaki türküde sevenler arasındaki küslüğün sona ermesi için gülden faydalandığı görülmektedir. Günümüzde insanların kendilerini affettirmek veya dargın olduğu kişilerle aralarındaki husumeti sona erdirmek amacıyla çiçeklere daha özelde de güle başvurduğu görülmektedir.

Çeşmenin başında yârnen kavuştum
Yâr aşağı ben yukarı savuştum (bir tanem)
Çoktan beri ben yâr ile küsüdüm
Bir **gül** verdim ben yâr ile barıştım (bir tanem) (TRT, 2006, I/s.62).

Sevgilinin tasvirinde başvurulan ilk motif güldür. Gerek görüntüsünün zarıflığı gerek kokusunun hoşluğu gerek de endamındaki incelik onu akla gelen ilk motif yapmıştır. Genellikle bahçelerde dikenli dallar arasında mahfuz olan bu narin çiçek tıpkı bütün çirkinlik ve kötülüklerden uzak nazenin bir sevgiliyi anımsatmaktadır. Bazen yârın yanağının rengine bürünen bazen de sevgililer arasındaki kırgınlığı suhuletle

özen gül zamanın her döneminde ilgileri üzerinde toplamayı başarmıştır. Gülü birtakım özellikleriyle anmakla birlikte adı kendisinden gayrı kullanılmayan bülbülü de unutmamak gerekmektedir. Nitekim aralarındaki kopmaz ilişki sevgililerin kendi durumlarını betimlerken çoğunlukla başvurdukları yollardan ilkidir.

Su değilim arktan arka atılam
Gül değilim pazarlarda satılam
 Mevlâm ölüm vermez ölem kurtulam
 Bülbül güle hasret ben de yârime (TRT, 2006, I/s.61).

Gülün aşkıyla her daim inleyen, hasret çeken bülbül sevgilisine kavuşamayan âşıkların pürmelalinden anlayan yegâne dostlarıdır. Güle olan hasreti ve bir türlü kavuşamamaları ile dillere destan olan bülbül sevdiğine kavuşamayanların ilk temsilcilerindendir. Bundandır ki ayrılıkların, kavuşamamaların tasvirinde başvuru olan ilk motif bülbül ile gül olmaktadır.

Aşağıdan gelir eli boş değil
 Söylerim söylemez gönül hoş değil
 O kız nişanlı mı başıboş değil
Bülbül güle hasret ben de yârime (TRT, 2006, I/s.61).

Bülbülsüz anılmayan gül dikenleri olmadan da anılmamaktadır. Nitekim türküde de geçtiği üzere gülün varlığını sağlayan onu zararlı ellere, kırmak isteyen avuçlara karşı muhafaza eden dallarındaki dikenleri olmaktadır. Sonuç olarak dikenler olmazsa belki de güller varlıklarını uzun süre devam ettiremeyecektir.

Anlatamam derdimi dertsiz insana
 Derd çekmeyen dert kıymetin bilemez
 Derdim bana derman imiş bilmedim
 Hiçbir zaman **gül dikensiz** olamaz

Gülü yetiştirir dikenli çalı
 Arı her çiçekten yapıyor balı

Kişi sabır ile bulur kemali

Sabretmeyen maksudunu bulamaz (TRT, 2006, I/s.44).

Türk dünyasında kutsal kabul edilen ağaçların başında ardıç ağacı gelmektedir. Ardıç ağacının sihirsel bir niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Kötü ruhlardan korunmak ve cin, şeytan gibi varlıkları kovmak için ardıçtan yardım alınmaktadır. Ardıcın Türk mitolojisi içinde bulunduğu konumu göz önünde bulundurulduğu takdirde açıklamada yer alan niteliğine vurgu yapan türkü örnekleri ile rastlanılmamıştır. Ardıç ağacının türkü metinlerinde daha çok tabiat unsuru olarak yer aldığını söylemek mümkündür.

Ardıç arasında biten budaklar

Honaz kirazına dönmüş dudaklar (aman aman)

Ünne dim Ayşe diye odayı döşe diye

Ünne dim Fatma diye gaşını çatma diye

Ünne dim Gülsüm diye sesime gelsin diye (TRT, 2006, I/s.50).

Ardıç arasında biten naneler

Doğurursa kız doğursun analar

Çöz Aslı'm çöz göğsün düğmelerin

Sevenler okşasın gül sinelerin (TRT, 2006, I/s.50).

Ardıçlıktır evleri de

Üzümlüdür bağları

Yanık dertli Fatm'ana ablem

Her gün davar çobanı (TRT, 2006, I/s.50).

Ardıç biter Eşelerin dağında

Yiğit gezer güzellerin yanında

Ahdım galdı o incecik belinde

Gece benim gündüz benim senin değil mi (sevdalı gelin) (TRT, 2006, I/s.50).

Ardıçtandır kuyuların kovası (aman) kovası

(ah) suya koyvermiyor gızın (aman) anası

Hop bah tini nom tinay da tini nay nom

Tina nini tini nom tinay da tini nay nom

Ardıçtandır kuyuların (aman) sereni

Ben severim gel demeden (aman) geleni (TRT, 2006, I/s.51).

3.1.7. Ateş

İnsanlık tarihinin en hayati buluşlarından bir tanesi olan, anâsır-ı erbaa olarak adlandırılan ve canlı yaşamının dört temel ögesinden biri olarak kabul edilen ateş, sahip olduğu nitelikler açısından sıklıkla birbirinden farklı araştırmalara konu olmuştur. Kullanım şekline göre fayda veya zarar sağlayabilen ateş insanlığın en eski çağlarından itibaren dikkatleri üzerinde toplamıştır.

Mitolojilerin ve inanç sistemlerinin en önemli unsurlarından biri olan ateş, yakıcılığı, dumanı, ışığı, aydınlatıcı özelliği gibi görünen kimi özelliklerinin yanında arındırıcı ve temizleyici özellikleriyle kutsallaştırılan, kötü ya da kötülükleri uzaklaştıran veya yok eden bir çeşit koruyucu, uhrevi boyutta bir ceza unsuru olarak hayal edilen bir varlıktır (Maraşlıoğlu, 2018, s.1). Bununla birlikte ateş, birçok sanayinin temelinde yer alarak medeniyetin gelişmesinde önemli rol oynamış ve insanlık tarihini etkilemiştir. Bunlarla birlikte dikkatin elden bırakılması durumunda ateşin cezalandırıcı özelliği de vardır.

Türkler, ateş anlamında ot, od kelimelerini de kullanmışlardır. Ateşin ilk nerede kim ya da kimler tarafından bulunduğu ile ilgili birçok anlatı bulunmaktadır. En eski çağlarda ilk insanların ateş ile ilgili esinlenmelerini güneşin yakıcı sıcaklığından, yıldırımlardan, yanardağlardan, orman yangınlarından almış olma ihtimali vardır (Tanyu, 1991, s.52).

Göktürklerin anlatılarından birinde ateşi, Türk adına sahip bir çocuğun kendisini ve mensubu olduğu boyunu soğuktan muhafaza etmek amacıyla bulduğunu bildirilmektedir (Çobanoğlu, 2001, s.69). Yakutlara göre ise ateş, Gök Tanrı'nın oğlu olarak görülmektedir (Doğaner, 2012, s.38).

Şamanlığı benimsemiş Türkler, ateşin Ülgen adı verilen tanrıları ya da kızları tarafından insanlara öğretildiği inancındaydılar. Tanrı Ülgen, "... Gökten biri ak, biri kara iki taş getirmiş. Bunlardan birinin üzerine ot ufalamış, öbürüyle vurunca otlar alev almış ..." Su gibi gökten indiğine inanılan ateşe saygı gösterilmiştir (Artun, 2014, s.66). Bu nedenledir ki canlı bir varlık olarak Tanrı tarafından insanlara gönderilen ateşin kutsal bir ruhunun olduğu algısı oluşmuştur. Dolayısıyla mübarek sayılan ateşe küfürsüz sözler söylenmez; ateşin su ile söndürülmesi, ateşe tükürülmesi, ateşin karıştırılması, ateşle oynanması tamamen suç kabul edilmiştir (İnan, 1986, s.67).

Türklerin inanışında Tanrı'nın tezahürlerinden ve kutsal birer varlık olan ateş ve ocak da, etrafındaki inanış ve uygulamalarla bir kült oluşturmuştur. Nitekim Türk inanış sisteminde ateşin önemli bir konuma sahip olduğu ve Şamanizm'de de kutsal görüldüğü bilinmektedir. Şamanlarda ateşin kutsal kabul edilmesi şamanların gerçekleştirdikleri ritüeller yoluyla anlaşılmaktadır.

Bu ritüellerden bir kısmında kamlar ve şamanlar gök katlarını tırmandıkça bulundukları kat miktarı kadar ateş etrafında dönmektedirler. Şamanlar yaptıkları dualarda ateşe sıklıkla yer vermekte ve onun ruhunu kutsamaktadırlar. Ocak kültürünün atalar kültürüyle ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca ne zaman bir tören yapılacak olsa ateşe mutlaka yer verildiği bilinmektedir. Şamanların ateş ruhuna hitaben okudukları dualarda ateş ile ocağı birbirinden ayırt etmek zordur. Örneğin şamanların yaptıkları duaların birinde "atamızın yaktığı ocak" denir. Kurbanlar da ne için sunulacak olursa olsun öncelik ateşin ruhuna verilmektedir (İnan, 1986, s.68-71).

Ateşin kutsal kabul edilmesinde etkili olan unsurlardan biri de onun ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. Ateşin bulunmasına ilişkin anlatılan efsanelerin oldukça fazla olduğu ve birbirinden farklı bir kısım noktaları bulunduğu göze çarpan unsurlardandır. Bu efsanelerden bir kısmına göre ateş bir kahraman tarafından bulunmuştur. Bazı efsanelerde ise ateşin tanrının hediyesi olduğu bazısına göre ise insanların ateşi tanrıdan çalmak suretiyle buldukları düşüncesi hâkimdir. Ateşin tanrı veya tanrıçalar tarafından gönderildiğini düşünenlerinin aksine bizzat ateşin kendisinin tanrı veya tanrıça olarak görüldüğü efsaneler de mevcuttur. Ateş bu sayede tanrısal bir nitelik kazanmış olmaktadır. Ateşin tanrı veya tanrısal niteliklere sahip olduğunu bildiren efsanelerin yanında onun bir dev yavrusu veya bizatihi devin kendisi olduğunu söyleyen efsanelerde mevcuttur. Görüldüğü üzere bütün bu efsanelerin ortak noktası, ateşte insan gücünü aşan ve olağanüstü bir özellik bulunmaktadır. Ateşin sahip olduğu birtakım nitelikleri onun bu şekilde algılanmasına yol açmıştır.

Ateşin kıvılcımı, közü, dumanı, rengi, yanarken çıkardığı sesi, onda farklı bir şeylerin olması gerektiği anlayışını meydana getirmiştir. Sayılan özelliklerinden dolayı kendisine mahsus ruhu olduğu düşünülen ateş bakıcılık, falcılık ve büyücülük gibi işlerde bir araç olarak kullanılmıştır (Tanyu, 1991, s.52).

Ateşin kutsal ve tanrısal olduğu inanının izlerine birden farklı toplum ve kültürde rastlanmaktadır. Bu toplulukların bir kısmında ateş tanrısı olarak müstakil bir konumun olduğu göze çarpmaktadır. Ateşe tanrısal bir statü veren toplumlardan olan Hindistan ve İran'ın inanış sistemlerinde ateş tanrısı adı altında tanrıların olduğu bilinmektedir. Hindistan'da ateş tanrısı olarak görülen Agni'ye karşılık İran'da Ahura Mazda'nın oğlu olan Atar görülmektedir. İnsanların sahip oldukları inanç sistemleri onların hâlihazırdaki davranış örüntülerini ve kültürel yapılarını şekillendirip etkilemektedir. Bu niteliğe insanların sürdürmeye devam ettikleri davranış örüntüleri ve uygulamalar yoluyla ulaşabilmektedir. Günümüzde Hindistan'da varlığını devam ettiren ritüellerden bir kısmı bu düşüncenin yansıması olarak görülebilir (Tanyu, 1991, s.53). Bu uygulamalardan bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

Ateş tanrısı olarak görülen Agni'ye günde birkaç defa yemesi için kurabiye atıldığı, evlilik törenlerinde kutsal ateşe yer verildiği, cenaze törenlerinde ateşe sıklıkla yer verildiği ve bu ateş yoluyla ölünün ruhunun göğe yükseldiği inancının olması var olan uygulamalardan yalnızca birkaçıdır (Tanyu, 1991, s.54).

Eski Türkler üzerine yapılan araştırmalarda ateş, Tanrı'nın bir hediyesi olarak kabul edilmesinden dolayı kutsal kabul edilmiştir. Ateşe gereken saygıyı gösterme gayreti içinde olan Türkler, ateşi bir tanrı olarak düşünmemişler, kötülüklerden arınarak tanrıya ulaşmanın vasıtalarından biri olarak düşünmüşlerdir. Ateş ve ocak kültürlerini tanrı veya tanrıça olarak adlandırma yerine "iye" olarak adlandırmak doğru olacaktır. Bazen tanrı veya tanrıça olarak tanımlanan "iyeler" ise insanlar ve asıl yaratıcı arasında aracı vazifesi gören mukaddes varlıklardır. Ateş, Tanrı ve insanlar arasında aracı bir varlıktır. Onun çevresinde yapılan dualar, ateş ve ocağa saç takdim etme geleneği daha çok asıl varlık olan Tanrı ile ilgilidir (Kumartaşlıoğlu, 2014, s.177).

Moğol soylarının inançlarında da ateş, önemli ve kutsal sayılmış ve ateşin de bir ruhunun olduğu ve bu ateş ruhunun yapılan dua tasvirlerinde otuz ayaklı dişi bir ruh olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Özellikle ateşin hastalıkları sağaltıcılık ve temizleyicilik gibi özelliklerinin var olduğu düşüncesi, ateşe kurbanların sunulması ve saç gibi ritüellerin varlığını ortaya çıkarmıştır (Çoruhlu, 2017, s.57).

Ateş ile olan geçmiş bağlantılarından ötürü Türkler arasında varlığını sürdüren uygulamalardan bir tanesi de kaynak olarak Ergenekon Destanı'na dayanmaktadır. Bu destana göre etrafı çevrili ve çıkışı zor olan bir bölgede bulunan Türkler kendi yurt topraklarına ulaşmak için bir dağı ateş yardımıyla eritirler. Bu sayede kendileri için bir geçit ve çıkış yolu oluşturan Türkler özgürlüklerine kavuşmanın anısına her yıl ateşin de içinde yer aldığı törenleri sürdürürler. Bu törenlerde elinde ateşte kızdırılmış bir demir bulunan bir Türk demiri döver ve bir takım oyunlar oynarlar. Bu törenleri sürdürmek suretiyle Türkler arasında bu önemli günün varlığı unutulmadan yaşamaya devam ettirilir. Gelecek nesillerin bu sayede kimliklerini ve geçmişlerini unutmadan yaşamlarını devam etmelerine katkı sağlanmış olur (Çobanoğlu, 2011, s.132–133).

Geçmişten günümüze inanılan varlık tarafından insanlara bahsedilen ateş, Türk halk inanışları ve Türk kültürü bağlamında yadsınamaz bir yere sahiptir. Türklük dünyasının ve Anadolu'nun ortak kültürel değerlerinden ve inanmalarından olan Nevruz Türk kültürüne has değişik etkinliklerle yüzyıllardır kutlanmaktadır. Kıştan sonra baharın gelmesinin ve dirilişin bir sembolü olan Nevruz ve Hıdrellez bayramlarında doğanın uyanışı, meydana yakılan ateşle kutlanır. Ateş, dünyada evreni canlandıran güneşin uzantısıdır. Meydan ateşinin üzerinden atlayan kişinin günahlardan arınacağı, anasından yeni doğmuş gibi tertemiz olacağı, hastalıklardan korunulacağı gibi pratikleri görmek mümkündür. Aydınlığın, kötülüklerden arınmanın, temizleyiciliğin ve bolluk - bereketin sembolü olan ateş kültü, bu bayramlarda meydana yakılan büyük ateş vasıtasıyla toprağın uyanışının bir simgesi durumundadır (Artun, 2007, s.2)

Türkü metinleri incelendiğinde ateşin en çok yakıcılık özelliği ile ön plânda tutulduğu ve ele alındığı görülmektedir. Ateşin en bariz özelliğinin sıcaklık ve yakıcılık olması onun sıklıkla çekilen acıyı betimlemede kullanılmasına yol açmıştır. Kimi zaman ayrılık yakarken insanın yüreğini kimi zaman da yüreklere sıla hasreti ateş olup konmuştur.

Ey Ferrahi yandım (yandım) yâr **ateşine**

Neler gelir gariplerin başına

Ağlayarak gelme mezar taşıma

Uyanıp da sana gülemem gayri (TRT, 2006, I/s.11).

Yandı bağrım **ateşiyle** sönmedi

Annem babam kıymetimi bilmedi

Abisi der ki ben araya giremem
Yengesi der ki ben eyzini seremedim (TRT, 2006, I/s.36).

Askerim gidiyorum (da)
Uğradım handan hana
Ateş oldu yanıyor (da)
Bizi doğuran ana (TRT, 2006, I/s.57).

Yezit nedir ne Kızılbaş
Değil miyiz hep bir gardaş
Bizi yakar bizim **ateş**
Söndürmektir tek çaresi (TRT, 2006, I/s.33).

Başında altın para
Her gün gelir pınara
Beni **ateşe** koydu (oy oy)
Çekildi bir kenara (TRT, 2006, I/s.118).

Bilmeden kapını aldım
Aklımı baştan aldın
Yâr kapını almazdım
Beni **ateşe** saldın (TRT, 2006, I/s.143).

Ateş de düştü kahpe cihan ko yansın
Sevdiceğim gül yastığa dayansın (TRT, 2006, I/s.297).

Ateşe salmak, ateşe koymak, ateşe düşürmek veya ateşine düşmek, ateş düşmek tarzında kalıplaşmış ifadeler genellikle sevdanın yakıcılığın dile getirilmesinde başvurulan temel öğelerdendir.

Entarisin ben biçtim
Ateşine ben düştüm
Ne talihsiz başım var
Hayırsız yâra düştüm (TRT, 2006, I/s.320).

Ela göze sürme çekme söz olur
Ateş düştü ciğerime köz olur
 Şahin pençesine düşme zor olur
 Acep sevdiğimin eşi varm'ola (TRT, 2006, s.147).

Ey sevdiğim artık yeter
 Bana yosma bakışın var
Ateşlerden daha beter
 Âşıkları yakışın var (TRT, 2006, I/s.352).

Gar mı yağdı Kütahya'nın dağına (aman)
Ateş düştü ciğerimin (efem) bağına
 Gül donatmış şalvarının ağına (aman)

Gayırma sevgilim gün böyle kalmaz ey
 Yanar derunumun **ateşi sönmez** ey (TRT, 2006, I/s.368).

Aşk dediğim bir **ateşten gömlektir** (hey hey aman)
 (ah) başımızda dönen çark-ı felektir (a canım)
 Ele çirkin bana hûri melektir (hey hey aman)
 (ah) bir güzelden yadigârdır bu sevda (a canım) (TRT, 2006, s.132).

Ateş ifadesini karşılamak amacıyla türkü metinlerinde od kavramının da kullanıldığı görülmektedir.

Aklım baştan alıpsan
 Beni derde salıpsan
 Aşk **oduyla** yakıpsan
 Gel benim şehla gözlüm (TRT, 2006, I/s.243).

Başlangıçta yalnızca yemek pişirmek ve ısınmak için kullanılan ve önem verilen ateş insanlık tarihinin gelişimine paralel olarak farklı anlamları kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim verilen pek çok türkü metninde ateşin mecazi anlamını karşılar bir surette kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ateşin bu mecazi yönü ise

sıklıkla aşk gibi insanları derinden etkileyen, onların pek çok davranışına sebep olan kuvvetli hissin dile getirilmesinde göze çarpmaktadır. İnsanın yüreğinin cayır cayır yanarken bile vazgeçemediği, alınan nefesi dahi güçleştiren bu his, elbette yanmak fiilinin kullanılmasıyla bir parça dahi olsa insan aklının anlayabilmesine olanak tanımaktadır.

Ateşten betermiş bu aşkın hâli

Kurutur yaprağı soldurur dalı

Bağrım üryan olur Kerem misali

Yakar ateşlere kül eyler beni (TRT, 2006, I/s.303).

Nedir bu ateş bende bende

Gönlüm var sende sende

Nedir bu **ateş** bende bende

Ayrılamam kız senden (TRT, 2006, II/s.445).

İki de bülbül bir derede ötüşür

Ötme bülbül derdim bana yetişir

Ateş düşmüş ciyerim tutuşur

İmana gel sevdiceğim imana

Mail oldum kaşı gözü kemana (TRT, 2006, II/s.478).

Şükür rahmetmezsın benim gözüme

Aşkınla ateşler yaktın özüme

Niçin evvel güldün benim yüzüme

Aktı gözüm yaşı sel deyu deyu (TRT, 2006, I/s.164).

Sinemde aşk ataşı kız ben garibem

Akıtıram gözyaşı seni de sevmişem

Seni sevdim seveli kız ben garibem

Oldum dertler yoldaşı seni de sevmişem (TRT, 2006, I/s.318).

Kömür gözlüm **ateşine düşeli**

Didem gam yaş döker dil imdad eyler

Diyâr-ı gurbette sefil sergerdan

Bana senden başka kim imdâd eyler (TRT, 2006, II/s.562).

İnsanların beddualarında ateşi yakıcı olması özelliğine nispet ederek kullandıkları görülmektedir. Zira kişi kendisine acı verici bir durumda bırakanların da yanmasını istemektedir.

Çatak altından çıktık voltaya

Acemi balıklar yavrum gelmez oltaya

Zalimin kızını aldık da ortaya

Ateşlere yansın ah o zalim Giresun

İnip de çatak altına dayıları göresin (TRT, 2006, I/s.210).

Ateş kavramı mecazî anlamı karşıladığı gibi bazı türkü metinlerinde ise gerçek anlamıyla yangın ifadesinin yerine de kullanılmaktadır. Bu açıklamaya örnek oluşturmaları amacıyla misallere başvurulacaktır.

Vursa **ateş** çam dalına

Demir döner at nalına

Kızgın haset mangalına

Yapmayınız maşa beni (TRT, 2006, I/s.334).

Pervane **ateşten** sakınmaz canı

Uğruna koymuşum başı bedeni (ey)

Doldur tüfengini hedef et beni

Yaram doksan dokuz yüz olur gider (ey) (TRT, 2006, I/s.269).

Entarine peş olem

Yanına yoldeş olem

Ateş dutan eline (gülüm can Ayşe'm)

Şıngırdaklı maş' olem (TRT, 2006, I/s.90).

Ateşim yanmadan tütünüm tüter (ah)
İrem bahçasında bülbüller öter
(ey) bana bir iş oldu ölümden beter (TRT, 2006, I/s.72).

Ateş attım samana (da)
Bak dumana dumana
Senin zalim ananı
Ben getirdim imana

Gımıldan gımıldan gımıldanıver
Ah şöyle nazlım da gımıldanıver (TRT, 2006, I/s.71).

Ateş kavramı kimi zaman gerçek bir yangını kimi zaman bir can acısını anlatırken kimi zaman da silah, tabanca, tüfek gibi âletlerin etkin olması durumunu betimlemektedir. Günümüz Türkçesinde yer alan “silahın ateş alması” ve “ateş salma” gibi ifadeler açıklamayı destekler niteliktedir. Araştırmalar sırasında karşılaşılan ve bu ifadeler karşılık gelen türkü metinlerini detaylandırmak amacıyla bir kısım örneklere değinmek uygun görülmüştür.

Attım tabancamı (da) ateş almadı (vay vay vay vay)
Fani dünya kimselere (aman) kalmadı (kalmadı anam kalmadı ben yandım)
Sensiz ben yattım (da) sabah olmadı (vay vay vay vay) (TRT, 2006, I/s.76).

Burası da Aspat değil Halil'im aman bitez yalısı
Ciğerime **ateş saldı** telli kurşun yarası (TRT, 2006, I/s.239).

3.1.7.1. Ocak

İçinde ateşin yakıldığı yer olan ocak pek çok toplumun inanış ve kültüründe önemli yer tutmuş ve çoğu zaman ateşle birlikte kutsal kabul edilmiştir. Türk dilinde ocak kelimesi ile ateş kelimesinin çoğu zaman yan yana kullanıldığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise birbirinin yerine kullanılabilir. En genel anlamıyla “Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer” (TDK, 1988, s.1098) olan ocak kelimesini Boratav (1999) üç şekilde tanımlamıştır:

Ocak kelimesinin, bildiğimiz anlamından türeme üç anlamı daha var: Birincisi, “ocağın batsın” deyiminde olduğu gibi, soy. İkincisi, “Hasan Dede ocağı”, “Narlidere ocağı” deyimlerinde görüldüğü gibi, Anadolu’da Alevi-Kızılbaş topluluklarının, bölge bölge bağlı bulundukları kutlu merkezler; ocak, bu deyimlerde, aynı zamanda, o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına gelir; genel olarak bu ocakların önderlik görevi babadan oğula geçer; nitekim ocak ulusunun soyundan olan kimselere “ocakzâde” derler. Kelime, üçüncü anlamı ile, belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir: “sarılık ocağı, “fitik ocağı”, vb. gibi. Bu son halde, “ocak” ve “ocaklı” deyimleri eş anlamda kullanılır (s.113).

Ateş ve ocak çevresinde birçok uygulama ve inancı görmek mümkündür. Kült hâline gelen ve koruyucu bir ruhunun olduğuna inanılan bu iki unsurun insan hayatındaki önemi yadsınamaz (Kumartaşlıoğlu, 2014, s.176). Türklerde de ateş ve ocak kültürleri geçmişten günümüze önemini korumuştur. “Koruyucu ruh, sahip” gibi anlamlara gelen iye, Türk mitolojisinde ağaç, su, dağ, ateş, ocak gibi varlıklarda karşımıza çıkmaktadır (Beydili, 2015, s.273-274). Ocağın koruyucu ruhu olan ocak iyesinin her ocak için ayrı ayrı bulunduğu ve insanlar ile yaratıcı arasında aracı olduğu düşünülmüş ve ocak ile ateş saygı gösterilen birer varlık olmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2014, s.178).

İnsanlar ocak iyesine olan saygılarını çeşitli davranış şekilleriyle göstermektedir. İnsanların ocakta meleklerin olduğuna inandıkları için ocağa su dökmemeye özen göstermeleri, ocakta yemek pişirmeden önce ocak iyesini memnun etmek adına ateşe bir parça et atmak gibi çeşitli davranışlarda bulunmaları ocak ve ocak iyesine olan saygılarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Beydili, 2015, s.436). Ayrıca insanların ocağa tükürmemeye ve basmamaya dikkat etmeleri, ocağı çiğnememeye özen göstermeleri de saygı gösterme davranışı ile bağlantılı sayılmaktadır. Çoğu zaman ocak, evde yaşamın devam ettiğinin en önemli işareti olmuştur. Mecaz yoluyla ocak yer yer evin yerine kullanılmıştır. Ocağın ev içindeki konumunun merkezi olması dolayısıyla ocak, aile birliği ve devamlılığının simgesi hâline gelmiştir. “Evin bacasının dumanının tütmesi” ifadesi o ev çatısı altında yaşamın devam ettiğinin ve ailenin varlığını sürdürdüğünün kanıtı olarak kabul edilmektedir (Ögel, 2014, II/s.646-655).

Ocağa verilen önem Türk dilindeki deyimlere de yansımıştır. Nitekim “Ocağı sönmek” deyimini evde yaşamın son bulması, soyun yok olmasının bir çeşit belirtisidir. İstenmeyen bir durum olan ve anlamı olumsuz bu deyme Türk insanı olumsuzluk ekini eklemesiyle deyimini “ocağı sönmesin!” şeklinde duaya döndermiştir. Bu ifade Türklerin çok eskilerden beri kullandıkları güzel dileklerin söze dökülmüş hâlidir. Ayrıca bugün günlük hayatta kullandığımız “baba ocağına dönmek, baba ocağını yaşatmak” gibi ifadeler Türklerde soyun baba üzerinden yürüdüğüne bir göstergesidir. Nitekim Suriye Türklerinde ocağı tüttürecek olan erkek çocuk olarak kabul edilmekte ve erkek çocuğu olmayan aileler için ise kör ocak denildiği bilinmektedir. Türklerde her ne kadar soy baba üzerinden devam ediyor olsa da ocağın devamlılığı ve tütmesini sağlayan annelerin varlığı da yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim bir evde yemek pişirmek suretiyle dahi olsa ocağı canlı tutan ve bu sayede ailenin varlığını simgeleyen annelerin rolü de göz önünde bulundurulmalıdır (Maraşlıoğlu, 2018, s.5-17).

Boratav’ın tanımlamasında yer alan ve ocağın soy anlamının yanında taşıdığı bir diğer anlamı ise hastalıkların sağaltımında kendisine başvurulmuş kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ocaklı olarak adlandırılan bu kişiler hastalıkları çeşitli yollar ve tedavi etme yöntemlerine başvurarak iyileştirmektedirler.

Eski Türk geleneklerinde kam ve şamanların işlevlerinden bir tanesi olan sağaltıcılık günümüzde ocak ve ocaklı kavramlarıyla karşılanmaktadır. Ocak ve ocaklı olarak nitelendirilen kişiler kendi alanlarında çeşitli yöntemleri bilmek suretiyle zaman içinde sağaltma işlevinde uzman hâlini almışlardır. İslâmiyet öncesi kamların yürüttüğü bu görevler İslâmiyet ile çeşitli şekil değişikliklerine uğramıştır. Bu değişikliklerden biri de günümüzde Anadolu coğrafyasında ocaklı olarak adlandırılan kişilerin sağaltma işlemine başlamadan önce okudukları dua ve sözlere “benim elim değil Fatma/Fadime Anamızın eli” ifadesini eklemeleridir (Ateş, 2015, s.13).

Ocak kavramını yalnızca belli topluluk veya kabilelerin tekelinde olmaktan ziyade genel olarak birçok Türk topluluğunda kendisine yer edinmiş kavramlardan biri olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim birbirinden farklı pek çok Türk topluluğunun çeşitli uygulamalarında ocak kavramını anımsatacak davranış şekillerine rastlamak mümkündür. Bu uygulamalardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Kazak Türklerinde yeni doğum yapmış kadınları alkarısından korumak amacıyla ocaklı olarak nitelendirilen kimselerin yardımına başvurulurdu. Ümay İyesinin düşmanı olan alkarısı, üreme ve çoğalmaya düşmandır. Çocuğun ve kadının ciğerlerini çalarak ölümlerine sebep olabilecek bu acımasız iyeyi ancak ocaklı kimseler durdurabilir.

Sibirya Türklerinde ise ocağa saygı duyulup temiz tutulmasına ayrıca özen gösterilirdi. Karakalpak Türklerinde ise, çocuğu olacak kadının kaldığı odanın ocağının ve ışığının yanık tutulmasına özen gösterilmiştir. Bu şekilde yapılarak Albastı adı verilen kötü ruhların zararından emin olma amaçlanmıştır (Maraşlıoğlu, 2018, s.6).

Genellikle ateş ile bir anılan çoğu zaman ateşe ev sahipliği yapması hasebiyle de onunla kullanılan ocak kavramı Türk mitolojisi içinde kendisine yer etmiş unsurlardandır.

Sinemde bir tutuşmuş

Yanmış **ocağ** olaydı

Zülfün karanlığında

Bezme çerağ olaydı (TRT, 2006, II/s.694).

Çoğu zaman ocak, evde yaşamın devam ettiğinin en önemli işareti olmuştur. Mecaz yoluyla ocak yer yer evin yerine kullanılmıştır. Ocağın ev içindeki konumunun merkezi olması dolayısıyla ocak aile birliğinin ve devamlılığının simgesi hâline gelmiştir. Günümüz Türkçesinde ocağın önemine binaen ocağı yıkılmak, ocak yıkmak, ocağı batmak, ocağı sönmek gibi ifadeler deyim olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Ailenin yok olması, zarar görmesi olarak anlaşılan bu ifadeler incelenen türkü metinlerinde net bir şekilde anlatılmaktadır.

Şu Fırat'ın suyu akar serindir (ölem ölem derdo ölem)

Yârimi götürdü (anam) kanlı zâlimdir

Daha gün görmemiş taze gelindir

Söyletmeyin beni (anam) yaram derindir

Kömürhan köprüsü Harput'a bakar (ölem ölem derdo ölem)

Körolası (zalım) Fırat **ocaklar yıkar**

Ahbapların gelmiş ağıtlar yakar

Söyletmeyin beni (anam) yaram derindir (TRT, 2006, II/s.726).

Araştırmalar sırasında “ocak” kelimesinin karşıladığı birkaç anlamının daha olduğu görülmüştür. Bu anlamlardan birkaçı tarikat ulularını soyu, hastalıkları

iyileştiren kişi olarak sıralanabilir. Fakat türkü metinleri incelendiğinde ocak kavramının bu tarz kullanımlarına rastlanılmamıştır.

3.1.8. Maden

Mircae Eliade'ye göre madenler, bu dünyaya ait olmamakla birlikte kutsal unsurlar arasında değerlendirilmeleri mümkün olan unsurlardandır. Madenlerin her durumda başka yerden geldikleri düşünülmektedir. Bu noktada da arkaik kültürlerin mantığı kendini göstermektedir. Doğal olarak insana ait olmayan, onun dünyasından gelmeyen her şey gizemli, kutsanmış ya da şeytanîdir anlayışının izleri görülmektedir. Eliade'nin görüşlerini destekleyecek şekilde V. Propp'un da ifadeleri bulunmaktadır. Ona göre; "Altın rengi bu dünyaya ait olamayacak kadar özeldir. Zira altın rengiyle dahi olsa başka bir dünyayı ve âlemi anımsatmaktadır. Âdeta altın bir başka dünyanın mührüdür" (Aktaran Arıkan, 2006, s.15).

3.1.8.1 Demir

İnsan hayatında çok önemli işlevleri olan ve hayatın çeşitli alanlarında kullanım alanları en çok olan madenlerden biri kuşkusuz demirdir. Çeşitli işlemlerden geçirilmesiyle değişik formlara bürünebilen bu madenin kullanıldığı alanlar saymakla bitmemektedir. Demirin sanayiden tarıma, büyük âletlerden toplu iğneye, toptan tüfeğe, bıçaktan makasa kadar hayatımızın her sahasında kullanılan önemli bir madde olduğunu söylemek mümkündür. Eski sözlükler incelendiği takdirde demirin gök metali veya göksel şimşek anlamlarını karşıladığı görülmektedir (Eliade, 2011, s.22-23).

Daha bilimsel bir açıklaması yapılacak olursa; "Dayanıklı, dövülerek şekil değiştirebilen, nemli havada oksitlenerek paslanan, alaşım, çelik ve dökme biçimlerinde sanayide geniş bir kullanım alanına sahip; 1536 °C de eriyen 7.87 gr/cm³yoğunluğunda olan bir elementtir." (Çağbayır, 2007, s.1144).

Gerek bilimsel anlamı gerekse eski topluluklarda karşıladığı anlamlar ne olursa olsun sertliği, dayanıklılığı, sağlamlığı ile pek çok işlevi bulunan bu metal insan yaşamında yadsınamaz bir öneme sahiptir. İnsan yaşamındaki önemine binaen oluşumu hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler temelde iki ana başlık altında toparlamak mümkündür:

Bu görüşlerden ilkinde göre demir, toprak içerisinde oluşmuştur. Bu anlayışa göre toprak tıpkı bir rahim gibi madenleri, özelde de demir madenini içinde büyötmüştür.

Toprağın demiri bir ana gibi bağrına bastığı ve ona hayat verdiği düşünülmektedir. Bu oluşum ve büyüme uzun bir zaman gerektirmektedir (Eliade, 2011, s.8).

İlk görüşe muhalif olan diğer görüşe göre demir madeni topraktan değil gökten gelmiştir.

Yapılan araştırmalarda demirin izine toprak üzerinde rastlanılmaması ikinci görüşün ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bu düşüncenin yansıması olarak demirin oluşumunda göksel etkinin olduğunu belirten bazı bilim adamlarınca demir gökten gelmiş bir unsur olarak değerlendirilip kutsanmıştır (Eliade, 2011, s.19).

Demirin gökten inmiş olabileceği hakkındaki görüşe yalnızca bilim adamlarının açıklamalarından değil Kur'an-ı Kerim'de verilen bilgiler ve yapılan açıklamalar yoluyla da ulaşılmaktadır. Hadid (Demir) suresi 25. ayette demir şu şekilde anlatılmaktadır:

“Ant olsun, biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adâleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.” (Yıldırım, 2006, s.540).

Demir dünyanın birçok yerinde ayrı bir öneme sahip olduğu gibi Türkler için de kült olarak değerlendirilmektedir. Türkler demiri kutsal bilip onu “gök demir” olarak adlandırmıştır. Moğollar ile birlikte farklı Türk topluluklarında yılbaşında demiri uzatma ya da dövme geleneği vardı. Özellikle Moğollar yılbaşı gecelerinde bir demir parçasını ocakta kızdırırlar ve bu demiri döverek uzatırlar (Ögel, 2014, I/s.75).

Türklerin demire verdikleri önemi demirle olan ilişkilerinde ve demiri kullanım biçimlerinde görmek mümkündür. Zira Türkler büyük bir yemin edecekleri zaman yine kutsal olan demir üzerine el basmak sureti ile yemin ederlerdi.

Eski Türkler arasında sıklıkla kullanılan ve genellikle ant içme sırasında dile getirilen “Bu kök kirsün, kızıl çıksun” sözü oldukça meşhurdur. Bu ifade şu anlamı karşılamaktadır. Verilen yemin yerine getirilmediği takdirde gök renkteki kılıç, senin kanına bulanarak kızıl çıksın ve senden öcünü alsın! Çünkü Türkler demiri ulu ve kutsal sayarlardı” (Ögel, 2014, I/s.75-76).

Demire verilen önemi, halk arasında verilen sözlerden görülebileceği gibi birbirinden farklı dünya devletlerinin edebiyatlarında hayat bulan çeşitli destanlar ve anlatılar yoluyla da görmek mümkündür. Bunlar arasında özellikle Türk toplulukları

için ayrı bir önemi olan ve en meşhur destanlardan biri sayılan Ergenekon Destanı'ndan söz etmemek mümkün değildir.

Ergenekon Destanı'na göre; dağlar arasında yaşayan halk, zamanla çoğalmaya ve bulundukları alana sığmamaya başlamıştır. Ancak bulundukları bölgeden çıkmaları için ellerinde bulunan seçenek dar bir geçittir. Bu durum da insanların oradan ayrılmasını güçleştirmektedir. Bu arada o bölgede halkın kullandığı ve işlediği bir demir madeni bulunmaktadır. Dağlar arasından çıkmak için geçit dışında yol arayan insanların aklına dağdaki demir madenini eritme fikri gelir. Bunun için odunlar ve kömürleri biriktiren insanlar sonunda büyük bir ateş yakmayı başararak dağdaki demir madenini eritirler. Eriyen madenin açtığı yoldan insanlar geçmeye başlar ve sıkıştıkları alandan kurtulurlar (Ögel, 2014, I/s.69-72).

Demirin adının geçtiği destanlardan biri de İranlılara ait olan Şehname'dir. Bu destanda Türklerin vasıfları anlatılırken özellikle dış görünüşleri hakkında ilgi çekici bilgiler yer almaktadır. “Şehnamede; İran kahramanı Zâl, oğlu Rüstem'e Türkleri anlatırken; elleri, kolları, bacakları, bütün vücutları ve elbiseleri demirden olan bir millet diye tanıttığı, yazılmaktadır” (Uraz, 1992, s.169).

Destanlarda geçen demir ifadelerine ek olarak eski Türk topluluklarında tören yapılacağı zamanlarda edilen yemin ve duaların demir bıçak üzerine olması, demirin koruyucu ruhuna işaret etmesi ve demir kültüyle alakalı olduğu izlenimini vermektedir. Şaman ve kamların yaptıkları çeşitli faaliyetlerde demiri kullandıkları bilinmektedir. Bunlardan bazıları kötü ruhların kovulması, al karısını kovma, hastalıklardan kurtulma için yapılan efsunlamalar ve şaman elbiselerinde muhtelif ziller ve metaller kullanılması şeklinde sıralanabilir (Aslan, 2006, s.245-253).

Demir madeninin kullanım şekilleri göz önünde bulundurulduğunda göze çarpan ilk yönü sertliği ve sağlamlığı olmaktadır. Demirin bu özelliği onu türkü metinlerinde kullanılan motiflerden biri hâline getirmektedir.

Vursa ateş çam dalına

Demir döner at nalına

Kızgın haset mangalına

Yapmayınız maşa beni (TRT, 2006, I/s.334).

Demir her ne kadar sağlamlığı ile türkü metinleri içinde yaşatılsa da kimi zaman bir durumun olağanüstülüğünü vurgulamak için de kullanılabilmektedir. Nitekim üstteki

türküde ateşin değmesiyle demirin hemencecik şekil alacağına inanılması arasındaki tezatlık dikkatleri çekicidir. Yukarıdaki türkü metnine yönelik bir diğer bakış açısı da demirin farklı maddelerin hammaddesi olma yönüdür. Yine üstteki örnekte demirin bir kısım işlemlerden geçtikten sonra nal olabileceği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Demirin sertlik özelliği daha önce de ifade edilmiştir. Aşağıdaki türküyü ise bu özelliğin adeta en belirgin örneklerinden biri olarak saymak mümkündür. Zira insan kalbinin demir veya taş kadar sert olamayacağı, onun da incinebileceği türkü vasıtasıyla dile getirilmektedir.

Yüreciğim demir değil taş değil

Gözlerimden akan kandır yaş değil

Böyle sevda başıma gelmiş değil (TRT, 2006, I/s.85).

Gözler benzer kömüre (Emine'm Emine'm)

Ziyan verir ömüre (Emine'm Emine'm)

Dedim ki yumşasana (Emine'm Emine'm)

Bağrı döndü demire (Emine'm Emine'm) (TRT, 2006, I/s.317).

Diğer türkülerde demirin daha çok sertlik özelliğine vurgu yapılırken aşağıdaki örnek ise daha çok onun sağlamlığına ve kişinin hareket etmesine olanak tanımaması yönüne vurgu yapmaktadır. Zira demirden yayın boyna geçmesi kişiyi hareketsiz bırakmakta ve tabiri caizse kişinin elini kolunu bağlamaktadır.

Kömür gözlüm hiç mi gelmem aklına

Aktı didem yaşı doldu koynuma

Ezel ayrılığı ben kınar idim

Demirden yay oldu geçti boynuma (TRT, 2006, I/s.133).

3.1.8.2. Bakır

Etimolojik olarak Bak/Bah kökünden türemiş olan bakırın dikkat çekmek ve kıvılcık renk anlamlarını taşıdığı bilinmektedir. En eski çağlardan beri işlenen bir metal olan bakır kutlu olarak nitelendirilmektedir. Birliktelik ve beraberliğin sembolü olarak görülen bu metal Kıbrıs bronzu adını da taşımaktadır. Diğer metallerle kolayca

birleşebilen bakır metali eski çağlarda Venüs'e benzetilmekteydi. Eski zamanlarda kolay şekil alabilen saf bakır madeninden yapılmış silahları olanların önemli bir kişi olacağı fikri hâkimdi (Karakurt, 2011, s.147; Gardin ve Olerenshaw, 2014, s.94).

Bakır Türk toplumunda sıklıkla kullanılan madenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Diğer madenlerde olduğu gibi bakırın da kullanım alanları oldukça fazladır. Özellikle bazı coğrafi bölgelerde bir geçim kaynağı halini alan bakır işlemeciliği oldukça meşhurdur. Bakırın kullanım alanları saymakla bitmemesine rağmen türkü metinleri içinde bu anlamda pek örneğe rastlanılmamıştır. Bakır genellikle ev eşyalarının yapımında kullanıldığından bu yönüne vurgu yapan aşağıdaki örneği belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Ak bakırlar susuz kaldı

Kız annesi kızsız kaldı

Yüksek evler ıssız kaldı

Sarsam uyanmaz uyanmaz

O kız bizi biyenmez (TRT, 2006, I/s.13).

3.1.8.3. Altın

Türk mitolojisinde ve Türk tarihinde önemli görülen madenlerden biri de elbette altındır. Dünya üzerinde nereye gidilirse gidilsin tarihin her döneminde zenginliğin, maddi gücün ve ihtişamın göstergesi olarak kabul edilen altın kendinden söz ettirmeyi başarmıştır (Gardin ve Olerenshaw, 2014, s.33).

Türk kültüründe bulunduğu konumdan bahsetmek gerekirse altın; zenginliği, ihtişamı, değerli madenleri temsil eder. Bununla birlikte altının hakanlık (imparatorluk) simgesi olarak görüldüğünü de eklemek gerekmektedir. Nitekim pek çok kral ve hükümdarın altından yapılma tahtlarının olması, âdeta altının, kişinin gücünü ve kudretini gösteren simgelerden biri olarak görüldüğünün kanıtıdır.

Kelime kökeninin (Al) kökünden türetildiği bilinmekle birlikte bu kök ısıldamak, parıldamak anlamlarına gelir. Çelici olma, göz alıcılık ve alev, alaz gibi yakıcılık bildiren fiillerle aynı kökten gelen bu kavram zenginliğin ilk akla gelen temsilcisidir. Türk mitolojisinde güneşi simgeleyen altın soyluluğun göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Gardin ve Olerenshaw, 2014, s.33).

Özellikle dayanıklılığından dolayı sıklıkla dikkatleri üzerine çeken altın insanların bir takım hayal ve isteklerini gerçekleştirmek için başvurduğu yollardan biri hâline gelmiştir. Altının sahip olduğu dayanıklılık, göz alıcılık, mükemmellik gibi özellikler altın olmayan veya bu özelliklere sahip olmayan maddelere verilmeye, yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlayışın bir yansıması olarak insanlar altın tozunu yemişler ve altınlı içkiler içmişlerdir.

Çok eski zamanlarda insanların ölümsüzlüğü bulmak için çeşitli çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Ancak zamanla insanların ölümsüzlük fikrinde vazgeçip altın olmayan nesneleri altına çevirme girişimlerinde bulundukları görülmüştür. Bu anlayışın izlerine bugünkü modern kimya biliminin temeli sayılabilen simya ilminin verileri yoluyla ulaşılmaktadır. Felsefe taşı adı verilen ve değdiği her nesneyi altına çevireceğine inanılan bir taşın varlığı dillerde dolaşmaktadır. Simya ilminin en önemli iki amacı maddeleri altına çevirmek ve ölümsüzlüğü bulmak olmuştur. Ancak altın yapı olarak element olduğundan dolayı altın olmayan bir maddenin kendisine dönüşmesi mümkün görülmemektedir (Karakurt, 2011, s.806).

Türkler arasında altına verilen önemin delillerinden biri de Esik kurganında bulunan altından yapılmış prens kıyafetleridir. Esik kurganında Batı'da bilinen adıyla Altın Elbiseli Adam, ya da Altın Prens bulunmaktadır. 1969'da Kazakistan'ın Alma-Ata şehrinde çalışmalar sırasında tesadüfen bulundu. Kurganda İskitlere ait olduğu düşünülen, binlerce altın parçadan oluşturulan zırh bulunmuştur. Bu mezarın Isık Göl'e yakın Esik Çayı kıyısında M.Ö. IV. Yüzyıldan kaldığı tahmin edilmektedir (Arık, 2008, s.16-17).

Kurganda bulunan altın zırh ve eşyalar altının Türk toplumu içinde ne kadar önem taşıdığının en önemli delillerindendir. Mezarı inceleyen araştırmacılara göre zırh ve eşyalar âdeta bir sanat eseri gibi titizlikle ve özenle oluşturulmuştur. Bu mezar sayesinde Türklerin altını yalnızca gösteriş unsuru olarak görmediği, ayrıca ölülerinin yanına bırakarak da tanrılarına saygılarını sunma amacı güttükleri sonucuna ulaşılmaktadır. Prens üzerindeki kıyafetler incelendiği takdirde bir adet kaftan çizme ve süvari pantolonuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak elbiselerin yapılırken altının ip haline getirildiği de gözden kaçmamaktadır. Ayrıca altından oluşturulmuş parçalar bir araya getirilerek bir zırh oluşturulmuştur. Zırhı oluşturan altın parçaların üzerinde çeşitli hayvan figürlerinin olduğu bilinmektedir. Zırh ve giysiler üzerindeki ince işlemler Türk maden sanatının gelişmişliğini göstermektedir (Arık, 2008, s.18-19).

Altın madeni ziynet eşyalarında en çok tercih edilen madenlerin başında gelmektedir. Ancak türkü metinleri incelenirken göze çarpan hususlardan biri de altının ziynet eşyası olmaktan daha öte işlevlere sahip olduğudur. Altının süs eşyası olmak dışında tas, tabak, nalın olarak kullanıldığını belirten türkü metinleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

Altın nalın giymiş sağ ayağına

Kırmızı gül bitmiş sol yanağında

Tazece açılmış guşluk çağında (TRT, 2006, I/s.35).

Altın tabakta vişne

Oğlan ardıma düşme

Beni sana vermezler

Boşuna dile düşme (TRT, 2006, I/s.35).

Altın tas içinde gınam ezdiler (aman aman aman ey)

Gümüş tarak ile zülfüm çözdüler (aman aman aman ey)

Yatsıya varmadan başım bozdular (aman aman aman ey)

Irak yakın dime aman gel bana (aman aman aman ey)

Kızım işkence çeker deye ağlama (aman aman aman ey) (TRT, 2006, I/s.35).

Bülbüle su verdim altın tasınan

Çok günler geçirdim kara yasılan

Ben seni severdim bir hevesilen

Başın pınar ayakların göl olsun (TRT, 2006, I/s.194).

Çeşmeler yaptırdım altın oluklu

Suyunu akıttım içi balıklı

Bir yâr sevdim o da ele yavuklu

Ayrıl yavukludan seni alayım (TRT, 2006, I/s.227).

Ferizlerin gülleri

Çakır da Ayşa'mın dilleri

Altın kafes istiyor

Kasabın bülbülleri (TRT, 2006, I/s.358).

Bülbülüm altın kafeste

Öter aheste aheste

 tme bülbül yârim hasta

Ah neyleyim Şu gönlüme

Hasret kaldım sevdiğime (TRT, 2006, I/s.194).

Altın madeninin ilk akla gelen kullanım Şekli Şüphesiz ki yüzük, kolye gibi takılardır. İnsanlığın ilk zamanlarından beri altına sahip olmak zenginlik belirtisi sayılmaktadır. Zenginliğin, ihtiyaın belirtisi olarak sayılan altınlar özellikle kadınlar tarafından bolca kullanılmaktadır. Ziynet eşyası olarak kullanılan altınlar genellikle yüzük, kolye ve küpe olarak sıralanabilir.

Altın yüzük var benim (aman)

Parmağıma dar benim

Karşıki köyün içinde (aman)

Kömür gözlü yar benim (TRT, 2006, I/s.35).

Altın yüzük var benim

Parmağıma dar benim

Şu karşıki evlerde

 nce belli yar benim (TRT, 2006, I/s.14).

Ayva dibi serin olur yatmaya

Kızlar gelir saklı gizli bakmaya

Altın ister ak gerdana takmaya

Altın ister ak gerdana takmaya (yandım s rmelim gel gel) (TRT, 2006, I/s.92).

Bir  ift güzel gördüm yolda yolakta

Altın küpe Şan veriyor kulakta

Yeryüzünde insan gökte mekte

Acep sevdiğimin eşi varm'ola (TRT, 2006, I/s.147).

Taşıdığı kıymeti herkes tarafından bilinen altın türkü metinlerine konu olurken bu özelliğini anımsatır şekilde kullanıldığının izleri de mevcuttur. Zira çeşitli kavramların ne kadar önemli olduğunu açıklamak için altınla ilgi kurma yoluna gidildiği türkü metinleri aracılığıyla görülmektedir.

Asalet bir altın idi pul oldu

Türlü türlü bedenlere çul oldu

İmanın yolu keseden geçeli

Kimi pula kimi kula kul oldu (yâr ey) (TRT, 2006, I/s.57).

Altının kıymetli oluşu kimi zaman insanlar arasındaki benzetmelere de konu olmaktadır. İnsanlar kendileri ile başkalarını kıyaslarken çeşitli madenler arasında ilişki kurma yoluna başvurmuşlardır. Örneğin örnek olarak verilen türkü metinlerinde kişiler kendileri ile karşılarında kıyaslandıkları bireyler arasında bir fark olmadığını nitekim birinin altın diğeri tunç olmadığını söyleyerek belirtmektedir.

Beni hor görme kardeşim

Sen altınsın ben tunç muyum

Aynı vardan var olmuşuz

Sen gümüşsün ben saç mıyım (TRT, 2006, I/s.135).

Kimi zaman ise altın ile tunç arasındaki bu kıymete dayalı farklılık özellikle vurgulanarak kişilere tembihlerde bulunulmuştur.

Altın ile tunç bir olur mu kabul

Kâmil ile konuş olursun kamil

Cahilden uzak dur olursun cahil

Kişi ayarından düşer mi düşer (TRT, 2006, I/s.384).

Altının en bariz ve kolay gözlenen yanının rengi olması dolayısıyla türkülerde altının bu vasfına yönelik vurguların da yapılabildiği görülmektedir.

Sar'altından sarı olsun

Cennetteki huri olsun

Gün gümüşten duru olsun

Kucmanam yâr şimden geri (TRT, 2006, I/s.66).

3.1.8.4. Gümüş

Özellikle renginin pürüzsüzlüğü ile dikkatleri üzerine çekmeyi başaran gümüş Türk edebiyatı içinde kullanılan başlıca motiflerden biri olarak değerlendirilebilir. Sevgilinin teninin düzgünlüğünü açıklamada başvurulmuş unsurlardan biridir.

Gümüşün fiziksel birtakım özelliklerinden dolayı farklı pek çok alanda kullanıldığı bilinmektedir. Sanayiden süslemeye, biblodan tabak çanağa kadar yaygın bir kullanım alanı olan gümüş Türk tarihi içinde adından sıklıkla söz ettirmektedir. Anadolu coğrafyasında gümüşün kullanım tarihi incelendiği takdirde M.Ö.3000'lere kadar uzanan bir geçmişinden söz etmek mümkündür.

Gümüş işlemeciliğinde birbirinden farklı teknikleri uygulayan Türkler, gümüşü değişik formlarda kullanmaktadırlar. Osmanlı devrinde altın ve gümüş takılarda başvurulmuş süsleme yöntemlerine örnek olarak kabartma, çakma, kazıma, kakma, altın yaldızlama, savat, telkâri, delik-işi (ajur) zincir işi gibi uygulamaları saymak mümkündür (Özüdoğru, 1994, s.133).

Altın gibi takı ve ziynet eşyası yapımında kullanılan madenlerden biri de gümüştür. Gümüş madeninin kullanıldığı takılar; saat, yüzük olarak sıralanabilir. Ancak gümüş yüzüğün altın madeni kadar zenginlik ve ihtişam ifadesi olmadığını belirtmek gerekmektedir.

Abacılar inişi

Saatimin gümüşü

Hiç aklımdan çıkmıyor (Kaymak Mevlüde'm)

Hakk'oğlanın gülüşü (TRT, 2006, s.3).

Galecik'ten (aman aman) ayva gelir gar gelir (de vay gar gelir aman)

Gümüş yüzük (aman) parmağına yârin dar gelir (de dar gelir)

Bende sandım (aman aman) meyhaneden efem yâr gelir (de vay yâr gelir aman)
(TRT, 2006, I/s.7).

Gümüş madeni tıpkı altın madeninde olduğu gibi ziynet, süs eşyası olmak dışında da çeşitli malzemelerin yapımında kullanılmaktadır. Türkiye’de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde olmak üzere çeşitli yerlerde yapılan gümüş işlemeciliği gümüş madenin Türk sanatlarında ne oranda gelişmiş olduğunun göstergesi olmuştur denilebilir. Üstelik gümüş işlemeciliğinde geliştirilen taktik ve yöntemlerin var olduğu göz önüne alınırsa gümüş madenine verilen önem de görülmüş olacaktır.

Gümüş güğümlerde gaynadım coştum

Kendi yağım ile gavruldum piştım

Gadirim giymetim bilmeze düştüm (TRT, 2006, I/s.129).

Gümüşün türkü metinlerinde kullanılırken benzetme ögesi olarak kullanılan yönlerinden biri de rengidir. Gümüşün pürüzsüz rengi bazı varlıkların rengini açıklarken benzetme unsuru olarak kullanılabilir.

Kayalıkta bir kuş var (Cemil)

Kanadında **gümüş** var (Cemil)

Yârim gitti gelmedi (Cemil)

Elbet bunda bir iş var (Cemil) (TRT, 2006, I/s.394).

3.1.8.5. Kömür

Yanmış, kara anlamına gelen ve köm - göm kökünden türediğine inanılan kömür madeni yeraltında meydana gelmesiyle bilinmektedir. Yeraltında geçen uzun yıllar sayesinde oluşan kömür madeni çoğunlukla yakıt olarak kullanılmaktadır (Karakurt, 2011, s.498).

Türk ve Altay mitolojilerinde Kömür Han adında bir tanrının varlığından söz edilmektedir. Bu mitolojilere göre Kömür Han kötülüğü temsil etmektedir. Ayrıca kapkara bir görünüme sahip olan bu tanrıça kendisine mekân olarak yeraltını seçmiştir (Karakurt, 2011, s.498).

Türklere ait Ergenekon Destanı’nda da kömürden söz edildiği bilinmektedir. Destana göre dağlar arasında sıkışıp kalan Türkler çareyi demirden dağı eritmekte bulmuşlardır. Bunun için demirin yanıcılığından faydalanan Türkler demirden dağı eriterek bulundukları yerden çıkabilmişlerdir (Karakurt, 2011, s.308).

Toprağın koynundan alınan bu madde mitolojilerde olmuş olanı ve olacak olanı aynı anda karşılamaktadır. Zira yıllarca yer altında kalan ve oluşan kömür madeni eski zamana sırlarını taşıyarak geçmişi gözler önüne sererken, ateş olma yönüyle de geleceğe bir adım sonrasına işaret etmektedir (Gardin ve Olerenshaw, 2014, s.367).)

Taşıdığı bunca mitolojik motife rağmen kömür medeni türkülerde daha çok renginin kararlığına vurgu yapılarak kullanılmaktadır. Özellikle sevgililerin sevdikleri kişinin gözlerini betimlerken sıklıkla kömür ile renk yönünden ilişki kurdukları, kömür karası olma yönüne değindikleri görülmektedir.

Kömürün türkü metinleri içinde en sık kullanıldığı vasfı şüphesiz ki renginin karasıdır. Yine en çok kullanıldığı benzetme ise sevdalılardan birinin kara kömüre benzeyen gözüdür. Sevenler birbirini tarif etmek, betimlemek veya güzelliğini anlatmak için kömür karası gözlerle özellikle vurgu yapmaktadırlar.

Altın yüzük var benim (aman)

Parmağıma dar benim

Karşiki köyün içinde (aman)

Kömür gözlü yar benim (TRT, 2006, I/s.35).

Asger gatar gatar olmuş gidiyor

Bulgar dağlarını seyran ediyor

Analar babalar figan ediyor

Gitti **kömür gözlüm** eyleyemedim

Ar ettim derdimi söyleyemedim (TRT, 2006, I/s.57).

Kömür gözlüm hiç mi gelmem aklına

Aktı didem yaşı doldu koynuma

Ezel ayrılığı ben kınar idim

Demirden yay oldu geçti boynuma (TRT, 2006, I/s.133).

Kömür madeninin türkü metinleri içinde kullanım şekilleri incelendiği takdirde metinlerde kavramlar arasında uyumu sağlama işlevini yerine getirdiği görülmektedir.

Aşağıdan gelen **mangal kömürü**

Mevlam güzellere versin ömürü

O kız almış annesinden emiri (TRT, 2006, I/s.63).

Gözler benzer kömüre (Emine'm Emine'm)

Ziyan verir ömüre (Emine'm Emine'm)

Dedim ki yumşasana (Emine'm Emine'm)

Bağrı döndü demire (Emine'm Emine'm) (TRT, 2006, I/s.317).

Daha önce ifade edildiği üzere kömürle kurulan en çok benzetmeler renginden kaynaklanmaktadır. Ancak aşağıdaki türkü örneğinde kömürün rengiyle kurulan ilgi diğer örneklerden farklı bir şekilde yer almaktadır.

Elif'in kınasın çamur ettiler

Gözümün sürmesin (anam) kömür ettiler

Burçak tarlasına gelin ettiler (TRT, 2006, I/s.307).

BÖLÜM IV

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Akıp giden zamana kafa tutan türküler, ulusal kültürün kökü diyebileceğimiz mitolojinin birçok unsurunu günümüze kadar bağrında taşımıştır. Yeryüzü mitolojik unsurları ile ilgili mitolojik ögeler türkünün ana konusuyla ilişkili veya ilişkisiz biçimde türkü metinlerinde yer almaktadır. Türkü metinlerinin çoğunda doldurma gibi görünen ilk dizelerde mitolojik ögelerin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. İlk dizelerin şiirde, tema yanında ölçü ve uyağı da belirlediği dikkate alınırsa, türkülerde de ilk dizelerin ne ölçüde işlevsel olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Türkü metinleri ile mitoloji arasındaki ilişkinin yeryüzü unsurları ile ilgili mitoloji ögeler bağlamında değerlendirilip ele alındığı bu çalışmada elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilmektedir:

Öncelikle geçmiş zaman insanların çevrelerinde olan biteni anlamlandırmak için aradığı cevapları mitoloji yoluyla bulmaya çalıştıkları bilinmektedir. Genellikle doğaüstü güçlere sahip olan mitolojik olay ve kahramanlar insanların zihinlerinde ve kültürlerinin meydana gelmesinde oldukça etkili olmuştur. İnsanları belli şekillerde davranmaya ve düşünmeye yönlendiren mitolojide bir kısım ritüeller de mevcuttur. İnsan yaşamındaki anlamlandırma boşluğunu doldurduğu göz önüne alındığında mitolojinin önemi daha da belirginleşmektedir.

Öte yandan insanların yaşadıkları acıları, özlemleri, öfkeyi ve daha sayılamayacak kadar çok duyguyu ifade etmesine olanak tanıyan türküler ise bir toplumun yapısının analiz edilmesinde oldukça etkisi olan kaynaklardır. Türkülerde kullanılan kavramlar gerçek anlamını karşılar nitelikte olabileceği gibi mecaz veya simgesel bir anlamı ifade eder tarzda da olabilmektedir. Yalnızca insanları değil daha geniş perspektiften bakıldığında insanların içinde yaşadığı sosyal çevreyi de anlama ve tanıma imkânı sunan türküler bu yönüyle de oldukça önem taşımaktadır

Türkülerde kullanılan ve daha çok simgesel bir anlamı ifade eden kavramların eski çağlardan beri insanların düşünce yapısını etkileyen mitolojilerle olan ilişkisi göz ardı edilemez bir gerçektir. Zira toplumsal bilinçaltına işlenen bu sembol ve motiflerin anlaşılır hâle gelmesi toplumu meydana getiren dinamiklerin de anlaşılabilirliğine katkı sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, toplumun geçmişe dönük en önemli bilgi

kaynakları arasında sayabileceğimiz türkülerin ve mitolojinin yeri ve önemi yadsınamaz.

Yeryüzü unsurları çerçevesinde mitolojik öğeler ile türküler arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada ele alınan yeryüzü unsurlarını; dağlar; pınar, dere, çeşme gibi çeşitleri olmakla birlikte sular; taş ve kayalar; ocak, ateş; yer ve göğün arasındaki direk sayılabilecek olan ağaçlar ve bitkiler ve son olarak da madenler olarak sıralamak mümkündür.

Çalışmada incelenen yeryüzü unsurlarının öncelikle mitolojide hangi anlamları karşılar şekilde kullanıldığı incelenmiştir. Gerek mitoloji sözlükleri gerekse bu alanda yapılan tezler ve yazılan makale ve kitaplar incelenerek çalışmanın kavramsal kısmı oluşturulmuştur. İlk aşamada mitoloji ve türkü kavramları ayrı ayrı ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır çünkü kavramların tam olarak ne anlamı taşıdıklarını belirlemek onlar arasındaki ilişkinin daha net bir şekilde ortaya konulmasına olanak tanımaktadır.

Türkü ve mitoloji kavramları tanıtıldıktan sonra her iki kavram arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından dağ, su, ateş, ağaç vb. diğer yeryüzü unsurlarının mitolojide hangi anlama gelecek şekilde kullanıldığı çeşitli kaynaklar kullanılarak araştırılmıştır.

Çalışmanın esasını teşkil eden dördüncü bölümde ise, türkü metinlerinde araştırma neticesinde tespit edilen yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik öğelerden hareketle mitoloji ile türkü arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Mitolojide karşılık geldiği anlamı ile türkü metinlerinde taşıdığı anlam bakımından bu unsurlar değerlendirildiğinde:

Öncelikle dağların iki alanda da benzer manaları karşılar şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Genellikle mitolojide tanrıların mekânı olarak görülen dağlar, bu özelliğin bir yansıması olarak türkü metinlerinde de ulu, yüce gibi yakıştırmalarla anılmışlardır. Ayrıca eski zamanda kutsal kabul edilen bu dağlardan dilek ve temennide bulunulması da türkülerde karşılığı olan başka bir yandır. İncelenen türkü metinlerinde dağların bu vasıflarına ek olarak engel motifi olarak kullanıldığı da görülmüştür. Özellikle eski zaman Türklerinin çevrelerindeki yapıların başında dağların geliyor olması onların ortaya koydukları eserlerde dağlara sıklıkla yer vermelerine sebep olmaktadır. İnsanların sürekli gördüğü ve hayranlıkla baktığı bu koca yapılar onların adeta günlük yaşamlarının bir parçası olmuştur. Bu özelliğine binaen dağlarla insanlar

arasında bir iletişim hâli ortaya çıkmış ve dağlar mitolojik bir öge olarak türkü metinlerine yansımıştır.

Aradaki ilişkinin bir yansıması olarak dağlar kimi zaman insanlar gibi görünüp dertleşilmiş ve zor zamanlarda sığınılan yer olarak görülmüştür. İncelenen türkü metinlerinde dağların engel olarak görülmesinden başka sığınılan yer dertleşilen arkadaş sitem kaynağa bir yapı olarak kullanıldığı da bilinmektedir.

Ayrıca bu çalışmada türkü metinleri içinde yer alan yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik ögeler incelenirken en fazla kullanılan yeryüzü unsurları ile ilgili mitolojik ögenin dağlar olduğu görülmüştür.

Taş ve kayalar da dağlarla benzer nitelikleri taşır şekilde yeryüzünün mitolojik bir ögesi olarak türkü metinleri içinde yerini almıştır. Ancak taşlar türkü metinlerinde genellikle yurt olma özelliğini anımsatır bir şekilde kullanılmakla birlikte sertliği ile de anılmaktadır.

İnceleme konusu olan bir başka unsur da sulardır. Sular mitolojide; saflığı, canlanmayı temsil etmekle birlikte ölümü ve zarar vermeyi de temsil edebilen iki uçlu unsurlardandır. Suların mitolojide karşılık geldikleri bu anlamları türkü metinlerinde de yansıttıkları çalışmalar sırasında görülmüştür. Suların hayat verici olma yanını açıklayan türkü metinleri olduğu kadar yıkımlara, felaketlere sebep olan yanına işaret eden türkü metinleri ile de karşılaşmıştır.

Özellikle yıkımlara sebep olan su kaynaklarından türkülerde sitemle söz edildiği, onlara beddualar edildiği de bilinmektedir. Genellikle coşkun ve delicesine söz dinlemeden akan suların sebep olduğu seller, ölüm gibi insanların pek de istemediği sonuçlar insanları sevdiklerinden ayırmıştır. Sevenlerin kaybı dolayısıyla yaşanan acıdan kurtulmak için bir suçlu ve sorumlu arayan insanların çareyi sulara öfkelenmekte buldukları görülmüştür.

Sular içinde özellikle pınarların türkü metinleri içinde sıklıkla yer aldığı görülmüştür. Özellikle köy tipi yaşam alanlarında insanların sosyalleşme alanı olarak görülen su kaynakları birden fazla işlevi bir arada yerine getirmektedir. Türkü içinde kullanılan mitolojik ögenin anlaşılır hâle getirilmesi o dönem insanının bir bütün hâliyle anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Zamanın sosyal yaşamının önemli mekânlarından olan pınar ve çeşmeler bazen âşıkların sevdiklerini gördükleri bazen de güzel kızların su doldurmak için toplandıkları önemli buluşma yerlerindendir. Aynı zamanda evlerin su ihtiyacını karşılamalarında önemli bir yaşam kaynağı olan pınar ve çeşmelerin fonksiyonlarının anlaşılması bir toplumun daha geniş bakış açısıyla anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Türk mitolojisiinde önemli bir noktada bulunan ve yer ile gök arasında adeta bir kolon vazifesi gören ağaclar ise çeşitleriyle birlikte türkü metinlerinde genişçe yer bulmaktadır. Türkü metinleri incelendiği takdirde genellikle selvi, gül, elma ağaclarının sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Mitolojide adından sıklıkla söz edilen ancak türkü metinleri içinde pek rastlanılmayan ağacların ise ardıc ve kayın olduğu görülmüştür.

İlk bulunduğu zamanlardan itibaren insan hayatında önemli bir görevi olan ateş ise mitolojide ifade ettiği anlama ek olarak genellikle en bilinen ve bariz özelliği olan yakıcılık vasfıyla türkü metinleri içinde kendine yer bulmaktadır. Ateşin bu yakıcılık özelliği gerek mecazi gerek gerçek anlamı karşılar şekilde türkü metinleri içinde hayat bulabilmektedir. İnsanlar, genellikle kendileri için üzücü olan durumların ifadesinde, ayrılık, özlem veya değişik engellenmelerin sebep olduğu can acılarının dışı vurumunda ateşin yakıcılık özelliğini kullanmışlardır. Yeryüzünün önemli mitolojik öğelerinden olan ateşin deyim gibi söz grupları içinde kalıplaşarak toplumun geçmişinin arşivi diyebileceğimiz türkü metinlerinde kullanıldığı da görülmüştür.

Türkü metinlerinde rastlanan ve ateşin yer aldığı kavramlardan bir diğeri ise silah, tabanca gibi aletlerin aktif olma durumunun ifade edilmesidir. Ateşin bu anlamını karşılar nitelikteki örnekler çok yoğun bir şekilde mevcut olmamakla birlikte bu tarz bir kullanımın varlığının da bilinmesi gerekmektedir.

Alan yazını taranırken kaynak bulmada güçlük çekilen konuların başında madenler gelmektedir. Madenlerin mitolojide karşılık geldikleri anlamlara yönelik detaylı çalışmalara ulaşılamamış olunması türkülerin yorumlanması noktasında güçlük meydana getirmektedir. Nitekim türkü metinleri incelenirken özellikle belli başlı madenlerin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu madenler ise altın, gümüş ve kömür olarak sıralanabilir. Altının zenginlik ve ihtişamı temsil eden yönünden daha fazla bir veriye ulaşılamamıştır. Gümüş ve kömürün ise türkü metinleri içinde genellikle renk vasfına atıf yapılır şekilde kullanıldığı fark edilmiştir.

Gerek çalışmanın türkü ve mitolojiyi açıklayan ilk aşamasında gerekse türkü metinlerinin yorumlandığı son kısımda elde edilen veriler; yeryüzü mitolojik unsurları ile ilgili mitolojik öğelerin türkünün ana konusuyla ilişkili veya ilişkisiz biçimde türkü metinlerinde sanılandan daha fazla ve derin bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu da mitoloji ile türküler arasında yadsınamaz bir ilişkinin olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çalışma yoluyla edinilen bu bilgiler ışığında Türk yaşantı ve düşünce dünyası hakkında detaylı bir iç görü kazanılmış olmaktadır.

5. KAYNAKÇA

- Aça, M. (2008). Türk inaniş ve düşünüş sistemlerinde meyve. *International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*, 3(5), 239-260.
- Açıl, B. (2015). Klasik Türk şiirinde estetik bir unsur olarak çiçekler. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 1-28. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/73095> (Erişim Tarihi: 16.10.2019).
- Arık, M. (2008). Esik kurganı, buluntuları ve kültür tarihi açısından değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Arıkan, M. (2006). Türk sözlü kültür geleneğinde ayrıntılar-2: “Hayvan ata kültü mü? atalar kültü mü?”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI(1), 13-18. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406229> (Erişim Tarihi: 08.11.2019).
- Artun, E. (2007). Türk halk kültüründe hıdrellez. 1-9. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez.pdf (Erişim Tarihi: 30.07.2019).
- Artun, E. (2013). Türkü söyleme geleneği ile türkülerde tür, şekil ve tasnif üzerine düşünceler. 1-9. http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/erman_artun_turku_soyleme_gelenegi_tur_sekil.pdf (Erişim Tarihi: 18.07.2019)
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik halk bilimi / Halk edebiyatı sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aslan, N. (2006). “Iduk” geleneğinin Anadolu’da yaşatılan bir şekli (Etyemez Köyü hak salımı âdeti). *TÜBAR-XIX*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/156859> (Erişim Tarihi: 08.11.2019).
- Ateş, F. (2015). Adana halk hekimliğinde ocak kültü. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bars, M.E. (2014). Türk kültüründe ağaç kültü ve Şor kahramanlık destanlarına yansımaları. *International Journal of Social Science*. 27, 379-398.
- Bayat, F. (2006). Türk mitolojisinde dağ kültü. *Folklor/Edebiyat*, 12(46), 47-59.
- Bayat, F. (2007). *Türk mitolojik sistemi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Bayat, F. (2019). *Mitolojiye giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayrak, M. (1996). *Öyküleriyle halk anlatı türkülleri*. Ankara: Baran Ofset.

- Bekki, S. (2004). *Baş yastıkta göz yolda / Sivas türküleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Besli, E. (2012). Eski Türkçe ve eski Türk kültürü açısından inanç sistemlerine bağlı kült isimleri. *Batman University International participated Science and Culture Symposium. Journal of Life Sciences*, 1(1), 401-411
- Beydili, C. (2015). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt-Kitap Yayınları.
- Boratav, P. N. (1999). *Türk halk bilimi II. 100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2000). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Can, M. (2019). Türk işleme sanatında gül motifi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 4(6), 51-61. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/715139> (Erişim Tarihi: 17.10.2019).
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çağlar, B. (2008). Türk mitolojisinde dört unsur ve simgeleri üzerine bir inceleme. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Çelikdağ, S. G. (2017). Türk kültüründe değerler simgesi gül. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 13, 105-123.
- Çetin, Ç. Z. (2009). Tatar folklor ve halk edebiyatında kayın ağacı. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*, 4(3), 583-601. <http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=695> (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- Çetindaş, D. (2013). Mitolojinin güçlü dalı: gül. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, [Gül Özel Sayısı]*, 13-28.
- Çifci, C. (2013). Geçmişten günümüze Türklerde su kültü. Geleneksel Türk sanatında ve edebiyatımızda su. *ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları. Anadolu'da Su Medeniyeti Dizisi: 5. Yayın No.5*, 23-30.
- Çobanoğlu, Ö. (1993). Türk kültür tarihinde su kültü. *Türk Kültürü*, 361, 32-42.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). *Türk dünyası edebiyat tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle türk şiir bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilek, F. G. (2015). Altay Türklerinde yolculuk ile ilgili inanışlar ve ritüeller. *Folklor/Edebiyat*, 21(84), 45-56.
- Dinç, A. (2013). Nurullah Genç'in "Gül ve Ben" isimli eserinde "Gül İmgesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, [Gül Özel Sayısı]*, 43-50.
- Doğaner, A. (2012). Osmaniye halk kültüründe ateşin yeri ve işlevleri. *IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (1), 37-41.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. (S. Rıfat, Çev.). İstanbul: Om Kuram Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. (L. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2011). *Demirciler ve simyacılar*. Ankara: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2018). *Ebedi dönüş mitos*. (A. Meral, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergun, M. (2000). Türk ağaç kültü inancının dede korkut hikâyelerindeki yansımaları. *Milli Folklor*, 47, 22-30.
- Ergun, P. (2002). *Türk kültüründe ağaç kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, P. (2010). Türk kültüründe 'Kavaktan İnen Gelin' motifi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 186-195.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gardın, N. ve Olorenshaw, R. (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü (Petit Larousse des Symboles)*. (B. Akşit, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gazimihal, M. R. (2006). *Anadolu Türküleri ve musiki istikbalimiz*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Genç, K. (2008). Alevî-Bektaşî şiir dünyasından "Âb-ı Hayat"a genel bir bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 47, 193-210.
- Gezgin, D. (2010). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gökdağ, B. A. (2004). İnanç merkezleri: Dağlar. Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Bildirileri, Mersin.
- Gültepe, N. (2017). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Gündüz, Ş. (1998). *Mitoloji ile inanç arasında*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2009). Su (Diğer Dinlerde). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi İslâm Ansiklopedisi*, 37, 440- 442.
- Gürsoy, Ü. (2012). Türk kültüründe ağaç kültü ve dut ağacı. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 61, 43-54.
- Gürsoy Naskali, E. ve Koçak, M. (2017). *Kültürümüzde taş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Güven, M. (2009). *Türküler dile geldi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hakverdioğlu, M. (2016). Sevgili neden servi boyludur?. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 215-230.
- Harman, Ö. F. (1993). Dağ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, 400-401. *İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı*.
- Hepoğlu, E. ve İnce, H. Ç. (2019). Mitolojik ağaçlar ağaç ve bitki türleri kuş türleri. <https://docplayer.biz.tr/57489972-Mitolojik-agaclar-agac-ve-bitki-turleri-kus-turleri.html> (Erişim tarihi: 16.10.2019).
- Işık, R. (2004). Türklerde ağaçla ilgili inanışlar ve bunlara bağlı kültler. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 89-106.
- İnan, A. (1968). *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*. Ankara: İletişim Yayınları.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk bozkır kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kahyaoğlu, M. (2011). Barışın ve devamlılığın sembolü zeytin. *Metro Gastro*, 63, 92-94.
- Kalkandelen, H. (2008). Nevâî bahçesinde güller, goncalar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 103-117.
- Karakaş, A. (2011). Çukurova türkü söyleme geleneğinde hikâyeli türküler (Adana-Osmaniye). Doktora Tezi I.Cilt, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü*. <https://turuz.com> (Erişim Tarihi: 13.08.2019).
- Kardaş, M. Ş. (2012). Türk halk şiirinde pınar motifi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kasımoğlu, S. (2018). Anne arketipi olarak toprak: “Toprak Ana” ile “Kara Toprak” arasında ebedi salınım. *Turnalar Dergisi*, 20(72), 44-50.

- Kaya, D. (2010). *Ansiklopedik Türk halk terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, Y. (2017). Eskiçağ toplumlarının mitolojisinde ölümsüzlük arayışı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13), 122-156.
- Kıyak, A. (2011). Eski Türk kültüründe taş-kaya kültünün Elazığ'daki yansımaları. *Toplum Bilimleri Dergisi, Temmuz - Aralık 2011*, 129-144.
- Kızmaz, M. (2016). XVI. yüzyıl klâsik türk şiirinde sayılar mitolojisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Köprülü, M. F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2014). Türk kültüründe ateş ve ocak kültü. *Karadeniz Araştırmaları. Güz 2014*, 43, 175-190.
- Kurt, B. (2016). Malatya yöresi türkü söyleme geleneği ve Malatya türküleri. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kurt, B. (2017, Nisan). Malatya türkülerinde sembol olarak bitkiler. (Yayınlanmamış Bildiri). III. Geleneksel Müzik Kültürü Araştırmaları Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Maraşlıoğlu, H. (2018). Geleneksel Türk dînî inanışlarında ateş kültü. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Melikoğlu, A. (2012). Türkülerde gök ve gök unsurları ile ilgili inançlar. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Mirzaoğlu, F. G. (2005). Türkülerde mitolojik unsurlar. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları*, 10, 34-53.
- Mirzaoğlu, F. G. (2015). *Halk türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oymak, İ. (2010). Anadolu'da su kültünün izleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 15(1), 35-55.
- Ögel, B. (1997). *Türk mitolojisi I*. Ankara: MEB Yay.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi I-II*. Ankara: TTK Yay.
- Özbek, M. (1994). *Folklor ve türkülerimiz*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Özdemir, M. (2013). Türk kültüründe dağ kültü ve bir yüce dağ: Halbaba. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi. Sonbahar*, 9, 141-163.
- Öztekin, Ö. (2013). Ağaç kültünün görsel şiirdeki figüratif anlamı: divan şiirinde deyişbilimsel önceleme alanı olarak biçimsel sapmalar. *Millî Folklor, Yıl.25*, 98, 59-72.

- Özüdoğru, Ş. (1994). Anadolu'da erken tunç çağından günümüze gümüş takıların tarihi gelişimi içinde Alpu takılarının değerlendirilmesi. *Anadolu Sanat Dergisi*, 2, 127-241.
- Palaz Erdemir, H. (2011). Eski Türklerde su ve su ulaşımı. *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 819-836.
- Roux, J. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (A. Kazancıgil, Çev.). İstanbul: İşaret Yay.
- Roux, J. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. (M. Y. Sağlam, Çev.). İstanbul: Bilgesu Yay.
- Selvi, İ. (2008). Türk halk edebiyatında turna motifli türküler. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Sönmez, S. (2008). Türklerde dağ kültü inancı ve Altay, Tıva ve Şor destanlarında dağ. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Şahbaz, M. ve Sadykova, D. (2018). Türk inanç ve düşünce sisteminde servi/selvi ve kayın ağacının yeri ve önemi. I. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı. Şanlıurfa.
- Şahin, K. ve Toprak, Ş. (2016). Türk kültüründe ağacın düşünsel ve toplumsal bağlamı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1309-1316.
- Şayhan, F. (2018). *Altay Türklerinin inanmalarındaki su kültürünün mitsel okuması*. *Bilgi-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 87, 83-100.
- Şenocak, E. (2016). Halk anlatı ve inanışlarında mitolojik bir meyve: Nar. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 208-251.
- Tanyu, H. (1991). Ateş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IV, 52-55. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Tekin, H. S. (2012). Popüler kültür ve türkülerimiz. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, (Ocak-Haziran), [Balkan Özel Sayısı-I], 153-178.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkan, K. (2012). Türk dünyası masallarında su kültürü. *Millî Folklor*, 24, 135-148.
- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu. (2006). *Türk halk müziği sözlü eserler antolojisi I-II*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Türkyılmaz, A. (2013). Geçmişten günümüze Türklerde su kültürü. Geleneksel Türk sanatında ve edebiyatımızda su. *ASKİ Genel Müdürlüğü Yayınları. Anadolu'da Su Medeniyeti Dizisi: 5. Yayın No.5*, 169-183.

- Uca, A. (2007). Türk toplumunda hıdırellez I. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, 113-138
- Uçaner, B. (2008). Meyvelerin türküsü. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(5), 282-318. http://turkishstudies.net/files/turkishstudies/853667288_19%20bur%C3%A7in%20u%C3%A7aner.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- Uluişik, Y.P. (2017). Anadolu halk inançları ve efsanelerinde kaya/taş kültü: Analı kızlı örneği, *kültürümüzde taş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uraz, M. (1992). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Mitologya Yayınları.
- Vural Göher, F. (2011). Türk kültürünün aynası: Türküler. *Uluslararası Newwsa Dergisi*, 6(3), 397-411.
- Yağmur, F. (2007). *Kırşehir türküleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Yakıcı, A. (2010). Orta Asya'dan Avrupa içlerine akan sözlü kültür hazinesi: türküler/türkünün tarihçesi, tanımı, Türk dünyasındaki yeri. *Türk Yurdu (Türkü Dosyası)*, 30(269), 91-98.
- Yakıcı, A. (2013). *Halk şiirinde türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yardımcı, M. (2008). Halk edebiyatı ürünlerinde âşıkların dilinde ve Köroğlu'nda dağ. <https://docplayer.biz.tr/1502433-Yrd-doc-dr-mehmet-yardimci-edebiyat-tarihi-ercevesinde-asik-edebiyati-arastirmalari-ank-2008-s-249-269-1.html> (Erişim Tarihi: 01.11.2019).
- Yardımcı, M. (2017). Taş kültü ve sosyal yaşamımızdaki önemi. Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirisi. Bandırma. <https://docplayer.biz.tr/93055714-Tas-kultu-ve-sosyal-yasamimizdaki-onemi.html> (Erişim Tarihi: 01.11.2019).
- Yıldırım, S. (2006). *Kur'ân-ı Hakîm'in açıklamalı meali*. İstanbul: Define Yayınları.

6. EKLER

6.1. Etik Kurul Onay Belgesi

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	14483574590
ADI VE SOYADI	ERKAN MEMİŞ
ÖĞRENCİ NO	201711082
TEL. NO.	5057586978
E - MAIL ADRESLERİ	erkanmemis2003@gmail.com
ANA BİLİM DALI	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	TEZ BİTTİ
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	20..... / 20..... - GÜZ / BAHAR DÖNEMİ KAYDINI YENİLEMEDİM / YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Türkülerde Yeryüzü Unsurları ile İlgili Mitolojik Ögeler
TEZİN AMACI	Türkü ve mitoloji kavramlarını yeryüzü unsurları bağlamında ele almak.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Türküler, ait olduğu toplumun tüm özelliklerini, duygularını, düşüncelerini, hayallerini vb. içinde barındıran ve değişik ezgilerle dile gelen anlatı hazineleridir. Temelinde anlatı bulunan mitolojinin farklı unsurlarına değişik türkü metinlerinin içinde
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	Yoktur
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	Yoktur
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	Yoktur
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAĞI	Yoktur
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa 297-5086

ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: ERKAN MEMİŞ		ÖĞRENCİNİN İMZASI: TARİH: 22.10.2020		
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU				
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.				
2. Anılan konu Türk Dili ve Edebiyatı faaliyet alanı içerisine girmektedir.				
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI	A.B.D. BAŞKANININ ONAYI	
Adı - Soyadı: Begüm KURT		Adı - Soyadı: Murat KOÇARSLAN	Adı - Soyadı: Sevin	
Unvanı : Dr. Öğretim Üyesi		Unvanı: Doç. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	
İmzası : / ... / 20....		İmzası : / ... / 20....	İmzası : Sevin Arslan ... / ... / 20....	
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AIT BİLGİLER				
Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Deniz Aynur GÜLER	Adı - Soyadı: Ali Engin OBA	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
İmzası : / ... / 20....	İmzası : / ... / 20....	İmzası : / ... / 20....	İmzası : / ... / 20....	İmzası : / ... / 20....
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE	☐	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyeleriince incelenmiş olup, 22.10.2020 - 22.10.2020 tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi taraflarımızca uygundur.		
OY ÇOKLUĞU İLE	☒			
AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRÜNE ONAYLATILARAK ENSTİTÜ SEKRETERLİĞİNE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA YAZININ PUNTOSU İSE 12 (ON İKİ) PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILARAK ÇIKTI ALINACAKTIR.				

7. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Erkan MEMİŞ
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.11.1978 Değirmen/Akşehir/Konya
E-posta : erkanmemis2003@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

2017-2019 Yüksek Lisans, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
1997-2001 Lisans, Ankara Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili Eğitimi Bölümü.

